

АНАЛИЗА

ЗА

ИНТЕРСЕКЦИСКИ

РОДОВ

ПРИСТАП

#ForGenderEquality

„Оваа публикација е создадена со финансиска поддршка на Делегација на Европската Унија во Република Северна Македонија. Содржината е единствена одговорност на проектниот имплементатор Сојуз-Национален совет за родова рамноправност (НСРР) и проектните партнери Полио Плус – Движење против хендикеп и Асоцијација за Демократски иницијативи – Гостивар и не ги одразува ставовите на Делегација на Европската Унија во Република Северна Македонија.“

Наслов: Анализа за интерсекциски родов пристап

Авторки:

д-р Жанета Попоска

Неда Чаловска-Димовска

Издавач: Сојуз-Национален совет за родова рамноправност

Лектура: London Eye ДООЕЛ

Превод: London Eye ДООЕЛ

Графички дизајн: Делфина Саздовска

СОДРЖИНА

Вовед

Поглавје 1 – Родово заснована дискриминација и интерсекциска дискриминација

1.1. Правото на еднаквост и дискриминација врз основа на пол и род

1.1.1. Правото на еднаквост

1.1.2. Дискриминација врз основа на пол и род

1.2. Повеќекратна дискриминација

1.2.1. Теорија на интерсекционалност

1.2.2. Интерсекциска дискриминација во пракса

1.3. Интерсекциското тркало

Поглавје 2 – Интерсекциски овозможувачки фактори и алатки

2.1. Интерсекциски овозможувачки фактори

2.1.1. Овозможувачки фактори засновани на човековите права

2.1.2. Специфични овозможувачки фактори врз различни основи

2.1.2.1. Специфични овозможувачки фактори врз основа на попреченост

2.1.2.2. Специфични овозможувачки фактори врз основа на етничка припадност

2.1.2.3. Специфични овозможувачки фактори врз основа на возраст

2.1.2.4. Специфични овозможувачки фактори врз основа на резиденцијален статус (урбано/рурално)

2.2. Инклузивни алатки

2.2.1. Алатки за родова интеграција

2.2.2. Алатки за родова трансформација

Поглавје 3 – Интерсекциски индикатори и компаративни примери од пракса

3.1. Интерсекциски индикатори

3.1.1. Цел на индикаторите за остварување на човековите права

3.1.2. Цели за одржлив развој со посебен осврт на цел 4, 5, 8, 10, 16 и 17 – анализа на индикаторите од интерсекциски аспект

3.1.2.1. Развојна цел 4 – Квалитетно образование

3.1.2.2. Развојна цел 5 – Родова еднаквост

3.1.2.3. Развојна цел 8 – Достоинствено вработување и економски раст

3.1.2.4. Развојна цел 10 – Намалена нееднаквост

3.1.2.5. Развојна цел 16 – Мир, правда и силни институции

3.1.2.6. Развојна цел 17 – Партнерства за постигнување на целите

3.1.3. Индикатори за родово одговорно буџетирање

3.2. Компаративни примери од пракса за користење со интерсекциски пристап

3.2.1. Позитивна пракса за употреба на интерсекциски пристап во образованието при собирањето податоци – Велика Британија

3.2.2. Позитивна пракса за употреба на интерсекциски пристап во образованието од страна на Советот за социјално планирање на Отава (ССПО) преку Проект за деца и заедници – Канада

Користена литература

Прилог 1: Поимник

Прилог 2 - Индикатори на Целите за одржлив развој

Вовед

Во март 2023 година, партнерите на проектот „Од слепи за различностите до трансформативни локални заедници кон инклузивна еднаквост“, Сојуз-Национален совет за родова рамноправност (како Водечки партнер), Полио плус - Движење против хендикеп и Асоцијација за демократски иницијативи (АДИ) од Гостивар, иницираа изработка на Анализа за интерсекциски родов пристап (понатаму во текстот: анализата). Конкретно, според Описот на работните задачи, се очекува анализата да го дефинира концептот и пристапот на интерсекционалноста, да ја мапира моменталната состојба и да ги идентификува алатките за мерење на интерсекциската дискриминација, родовите јазови и овозможувачката средина. Во Описот на работните задачи е предвидено анализата да се фокусира на две специфични области од интерес, односно во областа на: (1) правда и (2) образование, труд и социјална политика, следејќи и надградувајќи се на работата на ИПА секторските работни групи.

Поконкретните очекувања од анализата и елементите на Описот на работните задачи беа појаснети од проектниот тим составен од партнерските организации на заедничката средба со тимот на експертки одржана на 22.3.2023 година. На оваа средба беше појаснето дека следните три теми треба да бидат централни во анализата:

- (1) Објаснување за теоријата на интерсекционалност и феминистичката интерсекционалност, како и објаснување на родово базираната дискриминација и интерсекциската дискриминација,
- (2) Објаснување на интерсекциското тркало и на овозможувачките фактори кои се засноваат на принципот базиран на човекови права и се специфични за дискриминаторските основи на пол и род, попреченост, возраст и место на живеење (урбано/рурално) и
- (3) Анализа на индикаторите, посебно на индикаторите за човекови права и целите за одржлив развој на Обединетите нации, како и индикаторите за родово одговорно буџетирање.

Анализата содржи и два прилога, и тоа: Предлог-листа на индикатори по област, како и Поимник на термините кои се користени во анализата. Анализата содржи и илустративни компаративни примери од понапредни држави кои го користат пристапот на интерсекционалност, како и студии на случај од нашата држава кои се позитивни примери во оваа насока.

За сите три клучни теми, се земаа предвид следните четири клучни прашања: теоретската позиција, моменталната состојбата во пракса, идентификуваните добри примери и детектираните слабости и предизвици. Проектниот тим, исто така, појасни дека: (1) бидејќи ова е нов пристап при претставувањето, потребно е постоење рамнотежа помеѓу теоријата и практиката, (2) процената на општините треба да се земе предвид само ако времето дозволува како модел на добри практики (ако постои), (3) имајќи предвид дека ова е првична анализа, разлика во длабочината на анализата за различни прашања би била прифатлива, и (4) од огромно значење е анализата да биде од особено конкретна практична

употреба за општините и следните активности во рамки на проектот, вклучувајќи многу конкретни препораки за предложените идни активности.

Унапредувањето на феминистичката работа бара тековно (пре)испитување и процена на начините на кои моќта и привилегиите се концентрирани во системите, општествата, групите и во организациите. Исто така, потребна е анализа на тоа што ги засега и кои подгрупи на жени и девојки се оставени на маргините. Интерсекционалност е аналитичка алатка за проучување, разбирање и одговарање на начините на кои полот и родот се пресекуваат со другите карактеристики/идентитети, и како таквите интерсекции придонесуваат кон уникатните искуства со дискриминацијата. Интерсекционалноста помага во разбирање на сложените влијанија на различните системи на моќ кои се преклопуваат - како што се патријархатот, расизмот, хомофобијата, аблеизмот и слично, како и нивното специфично влијание врз ранливите и маргинализираните групи во општеството. Но, интерсекционалноста, доколку правилно се разбере и користи, може да помогне во решавањето на овие нееднаквости. Интерсекциската дискриминација, како што е дефинирана во Законот за спречување и заштита од дискриминација (октомври 2020 година), е секоја дискриминација врз две или повеќе дискриминаторски основи што се истовремено и неразделно поврзани (член 4 точка 13), со што се предвидува овој вид дискриминација да се смета за потешок облик на дискриминација (член 13).

Како што е дефинирано од страна на Канадскиот истражувачки институт за унапредување на жените (анг. Canadian Research Institute for the Advancement of Women), една од алатките што може да се користи е Анализата на родовата еднаквост и интерсекционалноста (анг. *Gender Equality and Intersectional Analysis - GEIA*), која ни овозможува да ја истражime и преиспитаеме родовата динамика на моќ и другите општествени односи помеѓу групите и во нив на различните подгрупи на жени и мажи, земајќи ги предвид полот и родот, возраста, етничката припадност, класата, способност/попреченост, јазикот, местото на живеење (урбано/рурално), статусот на бегалци, баратели на азил или мигранти и други релевантни карактеристики.¹

Фокусот на анализата, како што е договорено со проектниот тим, е ставен на дискриминаторските основи пол и род како почетна точка, вкрстувајќи ги со попреченоста и етничката припадност (Роми) како примарни карактеристики, дополнето со основите - место на живеење (урбано/рурално) и возраста, во две области, и тоа: (1) правда и (2) образование, труд и социјална политика. Овие основи се избрани поради знаењето и специфичното искуството на проектниот тим со групите жени и девојки, вклучително и оние од руралните средини, етнички заедници и жените со попреченост. Така, анализата се користи со феминистичката интерсекционалност, дефинирана како рамка за анализа на начините на кои различните девојки и жени доживуваат повеќе форми на нееднаквост или угнетување. Овие повеќекратни форми на нееднаквост и дискриминација се заемно

¹ Khosla, P., Прирачник за анализа за родова еднаквост и интерсекционалност (анг. *Gender Equality and Intersectional Analysis Toolkit*), ON Canadian Research Institute for the Advancement of Women, Ottawa, 2021, достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://www.criaw-icref.ca/wp-content/uploads/2021/04/Gender-Equality-and-Intersectional-Analysis.pdf>

поврзани и не можат да се одвојат од искуствата на половата и/или родовата дискриминација. Феминистичката интерсекционалност ги анализира оските на моќ и начините на кои системи, институции, структури, социо-економски и политички практики (историски и актуелни), работат заедно со цел создавање, одржување и зајакнување на состојбата на нееднаквост и маргинализација, како и привилегиите и предностите врз основа на социјалната локација (место на живеење) и идентитетските карактеристики.²

Од друга страна, областите на 1) правда и (2) образование, труд и социјална политика се дефинирани како приоритетни во процесот на пристапување на Северна Македонија кон Европската Унија. Трансформативната промена започнува онаму каде што „поединецот и системот се среќаваат“, а интерсекционалноста мора да се анализира преку процес кој се фокусира на саморефлексија, односи и контексти.³

По утврдувањето на појдовната точка за контекстот, анализата се фокусира на следните општи теми од интерес:

- Објаснување на интерсекционалната како концепт и теоријата за феминистичка интерсекционалност:
 - Што е родово базирана дискриминација?
 - Што е интерсекциска дискриминација?
 - Како идентитетот и искуствата на жените и девојките се важни од аспект на интерсекционалноста?
 - Што е феминистичка интерсекционалност и кои системи, институции, структури, социо-економски и политички практики (историски и актуелни) треба да се проценат?
- Анализа на интерсекциското тркало и интерсекциските овозможувачки фактори:
 - Како функционира интерсекциското тркало во пракса? Која е интеракцијата помеѓу заштитените карактеристики, различните видови дискриминација и ставови кои влијаат врз идентитетот и поголемите сили и структури кои работат заедно за да го зајакнат исклучувањето на определени подгрупи на жени и девојки?
 - Кои се интерсекциските овозможувачи фактори? Како се дефинираат овозможувачите фактори засновани на човековите права (партиципативност, афирмативни мерки, должноста на јавниот сектор за промоција на еднаквост, трансформативни пристапи)? Кои се специфичните овозможувачки фактори по посебните основи за дискриминација, како што се попреченост (соодветно приспособување, пристапност и универзален дизајн) и етничка припадност (вклучувајќи ги

² Феминистичка интерсекционалност и родово базирана анализа плус (анг. *Feminist Intersectionality and GBA+*), ON Canadian Research Institute for the Advancement of Women, Ottawa, 2021, достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://www.criaw-icref.ca/our-work/feminist-intersectionality-and-gba/>

³ Westley, F., Zimmerman, B., and Patton, M., Доаѓање до можеби (анг. *Getting to Maybe*), Random of House of Canada Limited, Toronto, 2006.

- и Ромите). Кои се основните специфични овозможувачки фактори за возраста и местото на живеење (урбано/рурално)?
- Како се развива интерсекциски родов пристап кон двата вида овозможувачки фактори?
 - Која е научената лекција од двете инклузивни алатки кои се користат за основите на полот и родот, алатките за вклучување на родовата перспектива и алатките за родова трансформација? Како тие можат да се користат за вкрстување и вклучување на различностите?
 - Анализа на индикаторите со различни фокуси во двете приоритетни области:
 - Како може да ги искористиме индикаторите за остварување на човекови права на Обединетите нации?
 - Како може да ги искористиме индикаторите во врска со остварување на Целите за одржлив развој со посебен осврт на цел 4, 5, 8, 10, 16 и 17?
 - Како може да ги искористиме индикаторите за родово одговорно буџетирање?
 - Дали постојат добри примери од компаративната практика од други земји што можеме да ги искористиме за да го претставиме интерсекцискиот родов пристап?

Анализата на сите овие теми од интерес се опфатени во три засебни поглавја и два придружни прилога кон анализата, која беше изработена пред сè со анализа на секундарни извори на информации користејќи се со методите на правна анализа и квалитативна анализа на податоци, во периодот март-мај 2023 година. Анализата треба да послужи како основа за разбирање на интерсекцискиот родов пристап и развивање на понатамошните активности во рамките на проектот.

Поглавје 1 – Родово заснована дискриминација и интерсекциска дискриминација

1.1. Правото на еднаквост и дискриминација врз основа на пол и род

1.1.1. Правото на еднаквост

Според Попоска и Јовевски, правото на еднаквост е основниот принцип на правата на човекот, кој се заснова на еднаквата вредност и достоинство на сите човечки суштества. Овој принцип е артикулиран во сите меѓународни и регионални инструменти за правата на човекот. Кога зборуваме за еднаквоста, треба да се прави разлика помеѓу формалната и материјалната еднаквост. Имено, *формалната еднаквост* или, како што уште се нарекува, законски обезбедена еднаквост, подразбира формално признавање дека сите лица имаат еднакви права и слободи загарантирани со закон и еднаква примена на законите од страна на државните органи. Оваа разбирање за еднаквоста се заснова на Аристотеловата максима дека еднаквите треба да се третираат еднакво, а нееднаквите различно (Aristotle, *Ethica Nicomachea*, V.3), односно врз симетричниот пристап. Овој вид еднаквост претпоставува дека е остварена доколку постои правна рамка во согласност со која сите луѓе се еднакви во однос на уживањето на правата и слободите, притоа не обрнувајќи внимание на резултатот од истата, односно овој вид еднаквост ја исклучува, од своето поимање, индиректната дискриминација.

Од друга страна, *материјалната еднаквост* која претпоставува пошироко толкување на поимот на еднаквост, подразбира спроведување на правната еднаквост во секојдневниот живот, при што резултатите и ефектите што произлегуваат од примената на законите, политиките и практиката не треба да бидат дискриминациски. Посебно се земаат предвид различностите на определените заштитени групи, како, на пример, во случаите на бременост (врз основа на пол). Токму поради тоа материјалната еднаквост е показател што упатува на можните недоследности во однос на примената на формалната, односно правната еднаквост. Целта на едно демократско општество е да ја оствари, пред сè, материјалната еднаквост. Овој вид еднаквост најјасно се изразува во теоријата за мултидимензионалната нееднаквост, која моментално е мошне актуелна и која го истакнува постоењето на мултидисциплинарни индивидуални и групни идентитети кои резултираат во зголемување на ранливоста на заштитената индивидуа и/или групи, која се појавува во меѓузависноста со сложените структурни социјални фактори.

Концептуално, еднаквоста и забраната на дискриминација можат да се гледаат како позитивната и негативната формулација на истиот принцип. Иако, правните инструменти се формулираат на начин што го истакнуваат она што е забрането, односно дискриминацијата, сепак, оваа забрана служи за обезбедување на идеалот за еднаквоста, кој, всушност, е целта на оваа забрана. На пример, во *Коментарот на Протоколот бр. 12 кон Европската конвенција за човековите права и основните слободи*⁴ се наведува дека: „...принципите на забрана на дискриминацијата и еднаквоста се блиско испреплетени. На

⁴ Коментар на Протоколот бр. 12 кон Европската конвенција за човековите права и основните слободи (анг. *Explanatory Report to the Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*), European Treaty Series - No. 177, Совет на Европа, 2000.

пример, принципот на еднаквост налага спрема сличните ситуации да се постапува идентично, а спрема нееднаквите ситуации различно. Непостапувањето на овој начин ќе доведе до дискриминација, освен ако не постои објективна и разумна оправданост за истата“ (параграф 15). Од ова јасно се заклучува дека принципите на еднаквоста и забраната на дискриминација не бараат само еднакво постапување спрема слични ситуации, туку и различно постапување спрема нееднаквите ситуации. Овој став е јасно изразен и во судската практика на Европскиот суд за човекови права (понатаму во текстот: ЕСЧП) во случајот *Thlimmenos*⁵, притоа нагласувајќи ја целта на антидискриминациското законодавство, а тоа не е само еднаквоста на можностите, туку и еднаквоста на самиот резултат.⁶

Во денешни рамки, се зборува за остварување на *инклузивната еднаквост*, согласно поимањето на Комитетот за правата на лицата со попреченост на Обединетите нации. Имено, во својот *Општ коментар број 3*⁷, Комитетот зборува за инклузивна еднаквост како нов модел на разбирање на еднаквоста, кој ја опфаќа материјалната еднаквост притоа елаборирајќи ја содржината на еднаквоста во четири димензии, и тоа: (а) фер редистрибутивна димензија, со цел справување со социо-економските недостатоци; (б) димензија на признавање, со цел борба против стигмата, стереотипите, предрасудите и насилството признавајќи го достоинството на човечките суштества и нивната интерсекционалност; (в) партиципативна димензија, со цел потврдување на социјалната природа на луѓето како членови на општествените групи и признавање на целосното човештвото преку вклучување во општеството; и (г) прилагодувачка димензија, со цел правење простор за разликите на луѓето како прашање на човечкото достоинство.

Основата за дискриминација е заштитно обележје врз кое не треба да се темели недозволенiot различен третман, а кое може да биде лична карактеристика или статус, или, пак, претпоставена или сродна лична карактеристика или статус преку која едно лице или група лица се идентификува(ат) со одредена раса, боја на кожа, етничка припадност, јазик, државјанство, пол, род, сексуална ориентација, родов идентитет, религија, уверување, образование, попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, здравствена состојба итн. Законот за спречување и заштита од дискриминација (понатаму во текстот: ЗСЗД) ги набројува сите дискриминаторски основи во својот член 5, оставајќи и отворена листа на основи преку можноста за вклучување и на друга основа која експлицитно не е спомената преку „друг статус“. Дискриминаторската основа како заштитена карактеристика најчесто ќе биде реална, во смисла дека жртвата на дискриминација е лице кое ја поседува таа карактеристика (пол, род, етничка припадност, попреченост, возраст, место на живеење и слично). Но, дискриминаторската основа може да биде и претпоставена, што значи дека

⁵ ECtHR, *Thlimmenos v. Greece*, [GC] App. no. 34369/97, Judgment of 6 April 2000, параграф 44.

⁶ Попоска, Ж., Јовевски, Л., Антидискриминациско право (анг. *Anti-discrimination Law*), Мисија на ОБСЕ во Скопје и Правен факултет Јустинијан I Скопје, 2017, стр. 14-15, достапно на македонски јазик на следниот линк: <https://www.osce.org/skopje/300736>

⁷ Општиот коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост на Обединетите нации (анг. *General comment No. 6 (2018) on equality and non-discrimination*), CRPD/C/GC/6, Обединети нации, 2018, параграф 11.

лицето не мора да ја има таа карактеристика, туку одлучувачки фактор е перцепцијата на дискриминаторот кој претпоставува дека жртвата е припадник/чка на определена група, односно лице со таква карактеристика, без разлика дали тоа е навистина така. Оваа се вика претпоставена карактеристика или претпоставена дискриминаторска основа. Исто така, дискриминацијата може да се појави и по повеќе основи, како што е повеќекратната дискриминација (член 4 точка 10 од ЗСЗД) или интерсекциска дискриминација (член 4 точка 13 од ЗСЗД), како и дискриминација по асоцијација (член 4 точка 8) од ЗСЗД.

1.1.2. Дискриминација врз основа на пол и род

Според Најчевска и Кадриу, *полот* претставува биолошка карактеристика на едно лице, што најчесто се определува според биолошките карактеристики - репродуктивните органи, гените и хормоните. Според ваквите карактеристики, луѓето се дефинираат како машки и женски.⁸ Сепак, збирот на биолошките карактеристики со кој луѓето се делат како машки и женски не е потполно ексклузивен, бидејќи има лица кои ги имаат карактеристиките на двата пола. Според Котевска, како дискриминација врз основа на пол се сметаат, на пример, разликувањето помеѓу мажите и жените во условите за стекнување со права од социјалната помош (Комитет за човекови права, *S. W. M. Broeks v. The Netherlands*, Communication No. 172/1984, CCPR/C/OP/2 Views adopted on 9 April 1987), разликата во плата помеѓу мажите и жените за иста работа и работа со еднаква вредност, разликата во третманот помеѓу половите и по однос на пензиите, а што е резултат на различните плати добиени за мажи и за жени во минатото (*Rijksdienst voor Pensionen v. Elisabeth Brouwer*, Case C-577/08, Judgment of 29 July 2010), и ограничувањето на правата од кои имаат потреба само жените, како здравствените и репродуктивните права, претставува полова дискриминација.⁹ Слично и дискриминацијата поради бременост се смета за дискриминација врз основа на пол иако ова гледање на Судот на правдата на Европска Унија (понатаму во текстот: СПЕУ) е критикувано затоа што се базира на медицинското разбирање на проблематиката и е бинарно.

Пред Комисијата за спречување и заштита од дискриминација (понатаму во текстот: КСЗД), телото за еднаквост во Северна Македонија, редовно се примаат претставки за дискриминација врз основа на пол. Ако се анализираат поднесените претставки по години, во 2021 година од вкупниот број на претставки (167) подносителите и подносителките пријавиле дискриминација врз основа на пол во 23 претставки а дискриминација врз основа на пол од страна на КСЗД била утврдена во 5 случаи.¹⁰ Во 2022 година, состојбата е слична со тоа што од вкупниот број на претставки (248) подносителите и подносителките пријавиле

⁸ Најчевска, М., Кадриу, Б., Поимник на изрази поврзани со дискриминацијата, Мисија на ОБСЕ во Скопје и Македонски центар за меѓународна соработка, 2008, стр. 75, достапно на македонски јазик на следниот линк: <https://mcms.mk/images/docs/2008/poimnik-na-izrazi-povrzani-so-diskriminacija-2008.pdf>

⁹ Котевска, Б., Водич за основи за дискриминација (анг. *Guide on discrimination grounds*), Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2014, стр. 17-21, достапно на македонски јазик на следниот линк: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/8/116790.pdf>

¹⁰ КСЗД, Годишен извештај за 2021 година, стр. 21 и 27, достапен на македонски јазик на следниот линк: <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2022/03/Godisen-izvestaj-2021.pdf>

дискриминација врз основа на пол во 56 претставки а дискриминација врз основа на пол од страна на КСЗД била потврдена во 17 случаи.¹¹

Постапувајќи по претставката поднесена против Управата за извршување санкции, КСЗД утврдила директна дискриминација врз основа на пол во областа на правосудството и управата и кон индивидуалната подносителка и кон осудените лица од женски пол сместени во КПУ Идризово, поради неможност за остварување на правото на прогресирање во установите на казниот систем на жените осуденички. Земајќи ја предвид важечката регулатива, односно фактот што жените својата казна затвор можат да ја издржуваат единствено во КПУ Идризово, установа која е од затворен вид, се доаѓа до заклучокот дека женските осудени лица се ставени во понеповолна положба во однос на машките осудени лица. Затоа, КСЗД ѝ препорачала на Управата во соработка со другите релевантни органи во рок од шест месеци да подготват Акциски план со активности и извори на финансирање за адаптација/реконструкција/конструкција на установи од полуотворен и отворен вид за жени осуденички.¹² Дополнително, КСЗД донела и општа препорака во 2023 година со истата препорака до Управата за извршување санкции за донесување Акциски план, притоа наведувајќи дека оваа потреба е нужно предизвикана од фактот што жените осудени на казна затвор од целата територија на државата се упатуваат на издржување на казната затвор во КПУ Идризово, како единствената казненопоправна установа во државата каде постои посебно одделение за жени.¹³

Родот од друга страна, како дискриминаторска основа, не се базира на биолошките карактеристики, туку е социјална конструкција и ги определува општествените улоги што треба да ги имаат мажите и жените во општествениот живот. Овие улоги се променливи и зависат од заедницата и од историскиот контекст, а се пренесуваат преку религијата, образованието, науката, законите, културните практики, социјалниот систем. Дискриминацијата која се прави врз основа на родот не се базира исклучиво на полот како биолошка карактеристика, туку на претпоставката дека едно лице треба да има одредена улога во општеството.

Пред КСЗД се примаат претставки за дискриминација врз основа на род, иако во помал број во споредба со тие врз основа на пол. Во 2021 година се поднесени 6 претставки за дискриминација врз основа на род од кои КСЗД утврдила дискриминација врз овој основ во 2 случаја.¹⁴ Во 2022 година, состојбата е слична со тоа што од вкупниот број претставки (248) подносителите и подносителките пријавиле дискриминација врз основа на род во 9

¹¹ КСЗД, Годишен извештај за 2022 година, стр. 21 и 27, достапен на македонски јазик на следниот линк: <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2023/05/%D0%93%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BD-%D0%98%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98-2022.pdf>

¹² КСЗД, Претставка бр. 08-674/1 од 22.12.2022, Мислење од 16.03.2023. Сите примери изнесени подолу се земени од Попоска, Ж., Кадриу, Б., Димова, Л., Велковска Б., и Бошкова. Н., Коментар на Законот за спречување и заштита од дискриминација, Мисија на ОБСЕ во Скопје и Академија за судии и јавни обвинители, 2023.

¹³ КСЗД, Општа препорака од 27.03.2023.

¹⁴ КСЗД, Годишен извештај за 2021 година, стр. 21 и 27, достапен на македонски јазик на следниот линк: <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2022/03/Godisen-izvestaj-2021.pdf>

претставки а дискриминација врз оваа основа е утврдена од страна на КСЗД во 5 случаи.¹⁵ Треба да се забележи дека постои генерално ниска свесност кај општата јавност за разликата помеѓу полот и родот како дискриминаторски основи и како тие во определен контекст се испреплетни.

Ограничувањето на пристапот на мажите како придружба на хоспитализираните деца во јавните здравствени установи во државата, претставува системски проблем со кој се соочуваат машките родители/старатели. Ваквата неможност претставува дискриминација врз основа на полот кон мажите, но и врз основа на родот кон жените, поради тоа што се зацврстува стереотипното гледање на општествената улога на жената, единствено како мајка и негувателка. Овој проблем за првпат е актуализиран во 2011 година кога во јавноста реагираше Народниот правобранител. За да се потврди дали сè уште опстојува оваа состојба, Хелсиншкиот комитет со поддршка на Мисијата на ОБСЕ во Скопје во 2015 година спроведе ситуационо тестирање и наодите ја докажаа дискриминацијата.

Постапувајќи по идентична претставка поднесена од татко на кој не му било дозволено да го придружува своето дете при хоспитализација, КСЗД утврдила постоење директна продолжена дискриминација врз основа на пол сторена од јавната здравствена установа Универзитетска клиника за детски болести во областа на здравствената заштита. КСЗД ѝ препорачала на установата да ја отстрани дискриминаторската практика и да најде начин да им овозможи на татковците да ги придружуваат своите хоспитализирани деца под еднакви услови како и мајките.¹⁶

Дозволувањето на машките родители повеќе да бидат вклучени во грижата за своите деца, ќе помогне и во менување на родовите улоги на жените како главни даватели на нега и грижа, а мажите како обезбедувачи на финансиска стабилност во семејството.

Дискриминаторските огласи се честа форма на дискриминација во кои полот и родот се вкрстуваат. Имено, се бара само определен пол за конкретното работно место, но притоа не ретко се објективизира женското тело, и се става акцент на претпоставената улога на жените да работат во услужните и дејностите поврзани со обезбедување сервиси. На пример, чести се огласите каде се бараат жени за грижа за деца. Постапувајќи по конкретна претставка КСЗД утврдила дека со изнесената содржина во оглас за вработување кој гласел „бараме девојки за работа“, правното лице сторило дискриминација врз основа на пол во областа на вработување и работни односи.¹⁷ Сличен пример се јавува и во друга претставка во која КСЗД, исто така, утврдила дека со изнесената содржина во оглас за вработување се попречиле машките лица да конкурираат за истото работно место, со што правното лице сторило дискриминација врз основа на пол во областа на вработување и работни односи. Притоа, КСЗД донела и општа препорака до сите правни и физички лица кои спроведуваат процес на вработување, да создадат услови за вработување што ќе овозможат еднаков пристап на сите без дискриминација врз која било основа.¹⁸

¹⁵ КСЗД, Годишен извештај за 2022 година, стр. 21 и 27, достапен на македонски јазик на следниот линк: <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2023/05/%D0%93%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BD-%D0%98%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98-2022.pdf>

¹⁶ КСЗД, Претставка бр. 08-424 од 18.08.2022, Мислење од 13.12.2022.

¹⁷ КСЗД, Претставка бр. 0801-257 од 26.08.2019, Мислење од 07.07.2021.

¹⁸ КСЗД, Претставка бр. 0801-243/1 од 30.07.2019, Мислење од 08.07.2021.

Поранешната Комисија за заштита од дискриминација, во еден свој предмет¹⁹ утврдува вознемирување врз основа на род, во кампања наречена „Кампања за прееманципирани жени“ на три радио станици. Во кампањата која содржи фрази како „...сите прееманципирани жени кои трчајќи по пикираните кариери ја загубија својата женственост. Еманципирани жени со доминантни фрустрации, освестетет се. Станавте мажи...“ Комисијата наоѓа елементи на дискриминација врз основа на род поради тоа што кампањата негативно влијае на положбата на жената во општеството и ги храни уште повеќе стереотипите за улогите на мажите и жените во јавниот живот.

Од друга страна, во пракса постојат и бројни предмети на сексуално вознемирување. На пример, постапувајќи по претставката КСЗД утврдила дека со изнесената содржина во определена емисија преку сексуално објективизирање на изгледот на подносителката на претставката, водителот предизвикал повреда на нејзиното достоинство и создал заканувачка, непријателска и понижувачка средина со што сторил сексуално вознемирување врз основа на пол и род во областа на јавно информирање и медиуми.²⁰ КСЗД препорачала да се отстрани спорната содржина и водителот јавно да се извини во својата емисија, а во иднина да се воздржи од изнесување содржини кои предизвикуваат вознемирување.

1.2. Повеќекратна дискриминација

Законот за спречување и заштита од дискриминација (понатаму во текстот: ЗСЗД) ја дефинира повеќекратната дискриминација како дискриминација која се врши врз две или повеќе дискриминаторски основи. Таа може да се случува во различни временски интервали за секоја дискриминаторска основа, а може да се случува и во исто време и во тој случај се нарекува *кумулятивна дискриминација*. Како пример често се земаат полот и етничката припадност или расата, како основи по кои жената може да биде дискриминирана во исто време. На пример, жена припадничка на ромската етничка заедница може да трпи повеќекратна дискриминација во пристапот до здравствени услуги. Исто така, и жена со попреченост може да биде жртва на повеќекратна дискриминација, и врз својот пол и род и врз својата попреченост. Во примерот во кој работно место не се добива поради тоа што апликантката е млада и планира да заснова семејство, потенцијално може да се кумулираат основите на пол, род, возраст и семејна состојба. ЗСЗД во член 13 повеќекратната дискриминација ја предвидува како потежок облик на дискриминација, заедно со повторената, продолжената и интерсекциската дискриминација. Од праксата на СПЕУ, во случајот *Marshall*²¹, Судот наоѓа повеќекратна дискриминација на постарите жени, кои биле жртва на понеповолен третман во споредба со мажите, но и во споредба со помладите жени, вкрстувајќи ги основите на пол и возраст. Од друга страна, пред поранешната Комисија за заштита од дискриминација беше поднесена претставка за оглас за вработување на кој работодавачот барал да вработи лица од женски пол на возраст помеѓу 30-45 години.

¹⁹ КЗД, Мислење 0801 229/1 од 07.02.2018 година.

²⁰ КСЗД, Претставка бр. 08-343/1 од 20.06.2022, Мислење од 15.09.2022.

²¹ CJEU, M. H. Marshall v Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority, C-152/84, Judgment of 26 February 1986.

Комисијата утврдила постоење на повеќекратна дискриминација, затоа што ниту полот ниту возраста во конкретниот случај не претставувале суштествени услови за вработување за „работа во кујна - сервирање појадок (шведска маса)“.²²

Во случајот *С.Б. и М.Б. против Северна Македонија*²³, на две Ромки им бил ограничен пристапот до гинеколошки услуги поради нивната етничка припадност. Комитетот ЦЕДАФ во одлуката потенцирал дека дискриминацијата врз жените врз основа на пол и род е неразделно поврзана со другите фактори што ги засегаат жените, како што се раса, етничка припадност, вера или уверување, здравје, статус, возраст, класа, каста, сексуална ориентација и родов идентитет, што оваа дискриминација може да ги погоди жените кои им припаѓаат на овие групи во различен степен и на различен начин од мажите, и државите членки мора законски да ги препознаат и да ги забранат таквите повеќекратни форми на дискриминација и нивното збирно негативно влијание врз засегнатите жени. Со жалителките е постапувано понеповолно за разлика од другите жени на репродуктивна возраст коишто не припаѓаат на малцинска етничка група, а кои имале потреба од гинеколошки услуги во исто време. Комитетот забележува дека во конкретниот случај судовите немале разбирање за појавата на дискриминација и за ранливоста на Ромките во општеството и дека, и покрај доказите за нееднакво постапување, судовите пропуштиле да констатираат дека гинекологот покажала дискриминирачки став и да обезбедат правна заштита, поради што утврдил дел државата ги дискриминирала жалителките врз основа на пол, род и етничка припадност.

Интерсекциската дискриминација е посспецифичен облик на дискриминација, која се врши врз повеќе дискриминаторски основи, што ја прави слична со повеќекратната дискриминација. Но, за разлика од повеќекратната дискриминација, кај интерсекциската дискриминација основите се истовремено и неразделно поврзани. Кога се зборува за интерсекциската дискриминација секогаш се анализираат различните системи на моќ и нивното специфично влијание врз ранливите и маргинализирани групи во општеството. Како, на пример, влијанието на патријархалните норми врз жените, мажите и лицата со различен родов идентитет. На пример, жени со исламска вероисповед кои може нема да се дискриминирани затоа што се жени или затоа што имаат исламска вероисповед, туку затоа што се жени со ваква вероисповед, поради предрасудите кои токму нив ги погодуваат.

КСЗД во своето предметно работење често утврдува и повеќекратна но и интерсекциска дискриминација. Имено, во 2021 година од вкупниот број претставки во кои КСЗД утврдила дискриминација (40) во два случаја истата била сторена врз шест дискриминаторски основи, од кои во едниот случај се утврдила дискриминација врз основа на раса, боја на кожа, национална или етничка припадност, припадност на маргинализирана група, имотен статус и друга основа, а во вториот случај врз основа на национална или етничка припадност, пол, припадност на маргинализирана група, сексуална ориентација, родов идентитет и лично својство и општествен статус. Дискриминација врз пет основи се утврдила во три случаи, од кои во два се утврдила дискриминација врз основа на раса, боја на кожа, национална или

²² КЗД, Претставка 08-80 од 04.04.2017, Мислење на Комисијата 08-80 од 19.05.2017.

²³ CEDAW/C/ 77/D/143/2019.

етничка припадност, припадност на маргинализирана група и социјално потекло, а во еден од случаите врз основа на род, сексуална ориентација, родов идентитет, припадност на маргинализирана група и социјално потекло. Во еден случај била утврдена дискриминација врз четири дискриминаторски основи, во четири случаи врз три основи, а дискриминација врз два основа се јавила во шест случаи.²⁴ Во 2022 година, состојбата е идентична па од вкупниот број мислења со кои се утврдува дискриминација (70) во 61 % од случаите (43) КСЗД утврдила дека истата е сторена врз две или повеќе основи за дискриминација, и тоа: 23 случаи на дискриминација врз две основи, 3 случаи на дискриминација врз три основи, 4 случаи на дискриминација врз четири основи и 13 случаи на дискриминација врз пет основи. Притоа, КСЗД утврдила дискриминација во дури 9 случаи каде истата била сторена врз следните 5 основи на дискриминација: пол, припадност на маргинализирана група, сексуална ориентација, родов идентитет и лична карактеристика и општествен статус.²⁵ Иако, постојат случаи каде повеќекратните идентитети или се кумулираат или интерсекциски гледано придонесуваат за зголемување на ранливоста на определеното лице и треба да се анализираат од аспект на интерсекциска или повеќекратна, кумулативна дискриминација, сепак останува заклучокот дека при утврдувањето на дискриминацијата треба да се утврди каузалната врска помеѓу дискриминаторските основи и самото постапување или ефект од постапување, критички и суштествено, а не само да се наведуваат основите. Иако е можно, многу е неверојатно дека шест или повеќе основи би биле интерсекциски врзани и би придонеле за зголемување на ранливоста на определеното лице. Многу е поверојатно дека еден или два основа се клучни за правењето на противправната диференцијација во конкретниот случај а другите основи се само прокси.

1.2.1. Теорија на интерсекционалност

Интерсекционалноста како концепт и теоретска рамка потекнува од активизмот на застапниците за расна и за социјална правда вклучени во движењето за граѓанските права во периодот на 1950-60 години и понатаму, вклучувајќи ги црните феминистички активисти (анг. *Black feminist activists*) и академските истражувачки Angela Davis, Patricia Hill Collins и bell hooks.²⁶ Според Соса, разликите во ставовите и гледиштата помеѓу феминистичките перспективи во однос на невклученоста на расата и останатите различности во категоријата „жени“, изразена од страна на Афроамериканките и жените кои припаѓаат на малцинските етнички групи, беше критична за развојот на интерсекционалноста.²⁷ Во 1980 година,

²⁴ КСЗД, Годишен извештај за 2021 година, стр. 26, достапен на македонски јазик на следниот линк: <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2022/03/Godisen-izvestaj-2021.pdf>

²⁵ КСЗД, Годишен извештај за 2022 година, стр. 28, достапен на македонски јазик на следниот линк: <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2023/05/%D0%93%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BD-%D0%98%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98-2022.pdf>

²⁶ hooks, bell, *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*, Milton Park, Routledge, 1981; *Feminist Theory: From Margin to Center*, Boston, Massachusetts, South End Press, 1984; *Where we Stand: Class Matters*, New York, Routledge, 2002.

²⁷ Sosa, L., *Интерсекционалност во правната рамка за човекови права што се однесува на насилството врз жените: Во центарот или на маргините?* (анг. *Intersectionality in the Human Rights Legal Framework on Violence against Women: At the Center or the Margins?*), Cambridge University Press, 2017, стр.18.

црната феминистка и правна научничка Kimberlé Crenshaw за прв пат го користи терминот „интерсекционалност“ за да ја опише двојната врска на истовремените расни и родови предрасуди со кои се соочуваат Афроамериканките и да ги истакне, врз основа на специфичните искуства на црните жени, начините на кои се вкрстува расата и полот давајќи квалитативно различна форма на дискриминација и угнетување.²⁸ Од оваа перспектива, сè поголем број научници потоа го унапредиле проучувањето на дискриминацијата гледајќи ја низ призмата на интерсекционалноста и проширувајќи ја нејзината примена во широк опсег на области, вклучувајќи ги јавните услуги, вработувањето, домувањето, образованието, здравствената и социјалната заштита и пристапот до правда. Истовремено, овие сознанија го проширија разбирањето на исклучувањето во голем дел дополнителни области по различни основи, како што се интерсекцијата помеѓу возраста, попреченоста, сексуалната ориентација, родовиот идентитет и етничкиот, мигрантски, малцински или домороден статус.²⁹

Според тоа, интерсекционалноста е и концепт и теоретска рамка што го олеснува разбирањето на начини на кои општествените идентитети се преклопуваат и создаваат сложени искуства на дискриминација и истовремени форми на угнетување или опресија засновани на две или повеќе идентитески карактеристики, односно дискриминаторски основи. Интерсекционалноста ја промовира сеопфатната идеја дека поединците и групите се соочуваат со повеќе форми на дискриминација и истовремени форми на угнетување засновани на две или повеќе основи, наместо на единечна основа, иако во најголем дел законодавството функционира на разбирање на идентитетите на жените и на мажите единечно. Само како маж или жена, но не и како маж Ром или жена Ромка, или како маж со попреченост или жена со попреченост и слично. Но, според Соса интерсекционалноста не претставува едноставно додавање на општествените идентитети еден на друг, на пример, етничката припадност дополнително на полот или родот, или попреченоста дополнително на полот или родот, туку интерсекционалноста е базирана на фактот дека овие две или повеќе основи се меѓусебно зависни и меѓусебно конститутивни.³⁰ Се забележува дека „[и]ма нешто уникатно и синергетски различно кога дискриминацијата вклучува повеќекратни идентитетски карактеристики“.³¹

Според Колинс, интерсекцијата перспектива дополнително ја истакнува комплексноста на структурната доминација и маргинализација бидејќи ја препознава индивидуалната

²⁸ Crenshaw, K., Демаргинализација на интерсекцијата на расата и полот: црна феминистичка критика на доктрината за антидискриминација, феминистичка теорија и антирасистичка политика (анг. *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*), University of Chicago Legal Forum, vol. 1989, Issue 1, стр. 139-167.

²⁹ The United Nations Network on Racial Discrimination and Protection of Minorities, Упатство за интерсекционалност, расна дискриминација и заштита на малцинствата (анг. Guidance Note on Intersectionality, Racial Discrimination & Protection of Minorities), OHCHR, 2022, стр. 10, достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/minorities/30th-anniversary/2022-09-22/GuidanceNoteonIntersectionality.pdf>

³⁰ Sosa, L., Интерсекционалност во правната рамка за човекови права што се однесува на насилството врз жените: Во центарот или на маргините? (анг. *Intersectionality in the Human Rights Legal Framework on Violence against Women: At the Center or the Margins?*), Cambridge University Press, 2017, стр.16.

³¹ Fredman, S., Закон за дискриминација (анг. *Discrimination Law*), 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 2011, стр.139.

позиционираност како резултат на бројни општествени структури.³² Со други зборови, интерсекцискиот пристап истакнува дека тие две или повеќе идентитетски карактеристики (на пример, етничка припадност, раса, пол, попреченост, сексуална ориентација, возраст или социоекономскиот статус) не само што се вкрстуваат на микрониво во индивидуалното искуство на определената жена или девојка, но истовремено ги одразуваат „испреплетените системи на привилегии и угнетување“ (како што се сексизам, расизам, ксенофобија, исклучување засновано на потекло, хетеросексизам, способност, хомофобија и трансфобија) на макро и структурно ниво.³³

Интерсекционалноста е и контекстуална и релациона бидејќи ја истакнува социо-структурната природа на дискриминацијата и нееднаквоста. Од тие причини, таа истовремено помага во разбирање на сложените влијанија на различните системи на моќ кои се преклопуваат - како што се патријархатот, расизмот, хомофобијата, аблеизмот и слично, како и нивното специфично влијание врз ранливите и маргинализирани групи во општеството. Често, во едно лице се опфатени повеќе заштитени карактеристики и лесно може да се претпостави дека нееднаквото постапување може да се појави истовремено врз повеќе основи. На пример, постар работник со проблеми во грбот кој се занимава со физичка работа или кој доаѓа од определена етничка заедница која во просек има пониско образовно ниво, тешко ќе најде постојана работа поради комбинацијата на возраста, личниот статус, етничката припадност и здравствената состојба, или на жената со попреченост припадничка на малцинска етничка заедница може да ѝ се занемарат културните или јазичните потреби кога ѝ се укажува некоја помош поврзана со нејзината попреченост. Исто така, жените се едни од најранливите групи посебно кога нивниот пол или род се вкрстуваат со возраста, религијата, расата, попреченоста или возраста. Во вакви случаи станува збор за интерсекциска дискриминација. Поради оваа синергетска природа на повеќекратната дискриминација, многу е тешко за овој феномен да се искристализираат определени политики. Но, во позитивен контекст, повеќекратните идентитети на жените и девојките може да се гледаат и како овозможувачки, кои би ја обогатиле политиката и би ја направиле пофункционална ако се анализираат соодветно.

Имено, интерсекцискиот пристап помага при осмислувањето и планирањето на политиките, и предвидува сите субјекти да размислат како тие можат позитивно да придонесат за унапредување на еднаквоста и добрите односи помеѓу различните групи на мажи и жени во општеството, притоа предизвикувајќи ги постојните системи на моќ кои придонесуваат кон маргинализација на некои групи во општеството многу повеќе од другите. Како, на пример, анализа на системите од аспект на привилегиите и достапноста на ресурсите и процесите на донесување одлуки на мажите и жените кои доаѓаат од мнозинската етничка заедница за разлика од оние кои доаѓаат од помалубројните етнички заедници, или кои немаат наспроти оние кои имаат некаков вид попреченост, или кои живеат во урбана наспроти оние кои

³² Hill Collins, P., Црна феминистичка мисла: знаење, свест и политика на зајакнување (анг. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*), 2nd ed. Abingdon, Oxon, Routledge, 2000.

³³ Bowleg, L., проблемот со фразата жени и малцинства: Интерсекционалност - важна теоретска рамка за јавното здравје (анг. *The Problem with the Phrase Women and Minorities: Intersectionality—an Important Theoretical Framework for Public Health*), American Journal of Public Health, vol. 102, No. 7, 2012.

живеат во рурална средина и слично. Потребно е да се земе предвид интерсекционалноста при донесувањето на одлуките, во дизајнирањето на политиките и во обезбедувањето на јавните добра и услуги, вклучително и внатрешните политики, и овие прашања редовно да се ревидираат секогаш анализирајќи ја потенцијалната постојна тенденција за маргинализација на некои групи во општеството за разлика од други.

Cho, Crenshaw и McCall го истакнуваат и концептот на „политичка интерсекционалност“ кој ја изразува двојната грижа за отпорот на системските сили кои значително ги обликуваат животните можности на групите на лица, посебно на жените, каде интерсекционалноста се преклопува но, исто така, се занимава и со редефинирање на начините на отпор надвор од наводните универзални пристапи на една оска (каде една дискриминаторска основа е во центарот). Политичката интерсекционалност обезбедува применета димензија на согледувањето на манифестацијата на структурната интерсекционалност, нудејќи рамка за оспорување на така поставениот систем на моќ и со тоа поврзувајќи ја теоријата со постоечките и појавните општествени и политички борби.³⁴ Во таа насока, авторките сметаат дека интерсекционалноста се вклучува во три различни видови интервенции, и тоа: првиот пристап се состои од примена на интерсекциската рамка или испитување на вкрстената динамика на основите, вториот се состои од дискурзивни дебати за опсегот и содржината на интерсекционалноста како теоретска и методолошка парадигма, а третата се состои од политички интервенции кои користат интерсекциска лека.

Вклучувањето на интерсекционалноста во политиките може да се постигне преку ефикасно спроведување на должност за промоција и унапредување на еднаквоста која е обврска предвидена со член 3 став 3 од ЗСЗД за преземањето мерки или дејства за промоција и унапредување на еднаквоста и превенција од дискриминација од страна на сите државни органи, органи на единиците на локалната самоуправа, правни лица со јавни овластувања и сите други правни и физички лица. Начелото на интерсекционалност е водечки принцип во спроведување на должноста на јавниот сектор за промоција и унапредување на принципот на еднаквост и превенција од дискриминација. Самата должност има за цел да ги надмине разликите во пристапот до правата помеѓу различните групиграѓани и граѓанки и да го интегрира во секојдневното работење на јавните власти разгледувањето на еднаквоста и добрите односи помеѓу различните групи во општеството, притоа помагајќи во остварување на целта на ЗСЗД - обезбедување на принципот на еднаквост и спречување и заштита од дискриминација во остварување на човековите права и слободи (член 2 од ЗСЗД).

Северна Македонија има ниска стапка на употреба на контрацепција, особено кај помладото население и населението во маргинализираните заедници – со околу 12,8 % и е една од земјите со најниска стапка на употреба во европскиот регион. Според извештај на УНИЦЕФ од 2020 година, од жените на возраст од 15 до 49 години кои не се во брак

³⁴ Cho, S., Crenshaw, K., McCall, L., Кон полето на студии за интерсекционалност: Теорија, примена и практика (анг. *Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, and Praxis*), The University of Chicago Press, Signs, Vol. 38, No. 4, Intersectionality: Theorizing Power, Empowering Theory, 2013, стр. 785-810, достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://stonecenter.gc.cuny.edu/files/2013/05/mccall-toward-a-field-of-intersectionality-studies-theory-applications-and-praxis-2013.pdf>

или во заедница, 21,1 % користат модерен метод, а 3,4 % користат традиционален метод, односно 24,6 % користат некаква контрацепција. Кај Ромките се забележува уште помала употреба на контрацепција, со 10,3 % од жените во истата возрасна група. Главни причини за ниската употреба на контрацепција се недоволното познавање на контрацептивните методи и нивната цена на чинење. Групи кои не можат да си дозволат редовна употреба на контрацептиви и за кои е потребно да се обезбеди пристап до бесплатни или субвенционирани контрацептиви се мажите и жените од руралните средини, млади луѓе на возраст од 15 до 24 години, Ромки, невработени жени или жени кои остваруваат права од областа на социјалната заштита.³⁵

1.2.2. Интерсекциска дискриминација во пракса

Со пресудата на Европскиот суд за човекови права (понатаму во текстот: ЕСЧП) во случајот *Carvalho Pinto de Sousa Morais*³⁶, со 5 наспроти 2 гласа, се одлучило дека има повреда на член 14 од ЕКЧП (забрана за дискриминација), како и член 8 (право на приватен и семеен живот). Случајот се однесува на жена која се жалела дека по лекарска грешка при гинеколошка интервенција е оневозможена да има сексуални односи, и затоа во судска постапка побарала надомест на штета. Прво ѝ биле доделени 80.000 евра, а второстепениот суд го намалил износот на 50.000 евра со образложение дека сексуалноста не е толку важен аспект од животот на педесетгодишна жена и мајка на две деца, споредено со помлада жена. Претходно националните судови на двајца мажи на возраст од 55 и 59 години, кои биле жртви на лекарска грешка од слична природа, им доделил 224.459 евра и 100.000 евра соодветно, со образложение дека фактот што мажите не можат да имаат нормален сексуален однос влијае на нивната самоверба и резултира со сериозна психичка траума. Во своето образложение домашните судови ја рефлектираат традиционалната идеја за женската сексуалност која е врзана со репродукцијата, раѓањето и одгледувањето деца и ја занемарува важноста на физичката и психолошката исполнетост на жената. Поради ова, ЕСЧП сметал дека постои дискриминација врз основа на род во тесна врска со возраста на апликантката.

Во случај³⁷ во кој апликантките тврделе дека согласно постоечките законски прописи жените носителки на земјоделско стопанство, регистрирани индивидуални земјоделки немаат право на надомест на плата за време на отсуство од работа поради бременост, раѓање и мајчинство, односно платено породилно отсуство, како и платено боледување (заедно со мажите земјоделци), КСЗД утврдила индиректна, продолжена и интерсекциска дискриминација врз основа на пол, род, личен статус (земјоделки со потекло од рурални средини), и припадност на маргинализирана група извршена од страна на Министерството за здравство. Во својата аргументација Комисијата сметала дека индивидуалните земјоделки кои се задолжителни здравствени осигуренички врз основа

³⁵ Амдију, Н., Попоска, Ж., Прирачник за државните органи за промоција и унапредување на еднаквоста и превенција од дискриминација, Мисија на ОБСЕ во Скопје и Министерство за труд и социјална политика, 2023, стр.32.

³⁶ ECtHR, *Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*, App. no. 17484/15, Judgment of 25 July 2017.

³⁷ КСЗД, Претставка бр. 08-574/1 од 07.11.2022, Мислење од 02.03.2023.

на интерсекциски поврзаните основи на пол, род, личен статус и припадност на маргинализирана група, се ставени во понеповолна положба во однос на другите задолжителни осигуренички кои во целост ги остваруваат правата од здравственото осигурување. Комисијата сметала дека во овој случај се работи за продолжена дискриминација како потежок облик од причина што истата е вршена во континуитет, непрекинато во долг временски период.

Во постапувањето пред КСЗД постојат и предмети каде полот се вкрстува интерсекциски со етничката припадност. На пример, КСЗД утврдила директна продолжена интерсекциска дискриминација врз основа на пол, раса, припадност на маргинализирана група, етничка припадност и социјално потекло извршена кон жените Ромки кои живеат на територијата на општина Шуто Оризари, сторена од страна на Министерството за здравство во областа здравствено осигурување и здравствена заштита.³⁸ Во подолг временски период скоро 8000 жени Ромки на репродуктивна возраст биле оставени без пристап до примарно гинеколошко-акушерска здравствена заштита врз еднаква основа со жените кои живеат во другите општини во град Скопје.

Од друга страна, и националните судови ја препознаваат интерсекционалноста.³⁹ Пример за тоа е предметот *П4 бр. 775/19*⁴⁰ во постапка која ја повел Европскиот центар за правата на Ромите, каде Основниот граѓански суд Скопје утврдил повреда на правото на еднаквост и достоинство со дискриминација и вознемирување и создавање понижувачка средина на ден 19.12.2017 година кон шест малолетни лица врз основа на нивната етничка припадност и припадност на маргинализирана група на деца кои посетувале Дневен центар за децата на улица од страна на ЈУ Меѓуопштински центар за социјална работа на Град Скопје. Во друг предмет, *П4 бр. 265/20*⁴¹ пред Основен граѓански суд Скопје, поведен исто од страна на Европскиот центар за правата на Ромите, се утврдува повреда на правото на здравствена заштита на децата корисници на опојни дроги и психотропни супстанции од страна на Министерството за здравство со неовозможување третман за лекување од зависност. Дополнително, судот утврдил дека Министерството за здравство сторило и повреда на правото на еднаквост на истата група на деца со дискриминација и непостапување, односно неовозможување третман за лекување од зависност, а врз основа на нивната возраст, етничка припадност и припадност на маргинализирана група, и тоа директна дискриминација на сите деца корисници на опојни дроги и психотропни супстанции врз основа на возраст и како припадници на маргинализирана група и индиректна дискриминација на децата Роми корисници на опојни дроги и психотропни супстанции врз основа на етничка припадност. Судот го задолжил Министерството да донесе Специфична

³⁸ КСЗД, Претставка бр. 08-121/1 од 18.02.2022, Мислење од 16.08.2022

³⁹ Котевска, Б., Постапување по случаи на дискриминација во постсоцијалистичките земји: Повеќекратна и интерсекциска дискриминација низ очите на правните практичари во Хрватска, Македонија и Словенија (анг. *Processing discrimination cases in post-socialist countries: Multiple and intersectional discrimination through the eyes of legal practitioners in Croatia, Macedonia and Slovenia*), *International Journal of Discrimination and the Law*, Vol.22, Issue 4, 2022, достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/13582291221123753>

⁴⁰ П4 бр. 775/19 од 22.04.2021 на Основен граѓански суд Скопје.

⁴¹ П4 бр. 265/20 од 22.03.2021 на Основен граѓански суд Скопје.

програма за лекување и грижа за деца корисници на опојни дроги и психотропни супстанции, да започне со нејзина примена и да отвори Центар за третман на деца кои употребуваат психоактивни супстанции, како специјализирана здравствена установа за третман и грижа на малолетни зависници на дроги, во рок од 3 месеци од правосилноста на пресудата. Позитивно во пресудата е што судот изведува група докази, меѓу кои и Посебниот извештај на НП за состојбата со децата корисници на опојни дроги и психотропни супстанции, како и стандардите поставени со Меѓународниот пак за економско, социјални и културни права, Конвенцијата за правата на детето и ЕКЧП.

Многу чести примери за повеќекратна, а некогаш и интерсексиска дискриминација (возраста и етничката припадност а и социјалниот статус) се јавуваат во предметите на сегрегација на учениците и ученичките Роми во образовниот процес. Сегрегацијата во образованието ја трпат и ученичките и учениците со попеченост, исто така. Подолу се наведени неколку примери од практиката на КСЗД за оваа посебна форма на дискриминација, како и примери од меѓународната пракса.

КСЗД во две од своите мислења⁴² сметала дека основните училишта „Горѓи Сугарев“ во Битола и „Гоце Делчев“ во Штип го повредиле правото на образование на децата Роми преку сегрегација, утврдувајќи индиректна дискриминација. Притоа КСЗД донела и општа препорака со која им препорачала на надлежните органи на локалната самоуправа да преземат активности за доследно почитување на актите за реонизација во нивните општини, што за цел би имало десегрегација на децата Роми.⁴³

Во случајот *Elmazova and Others*⁴⁴, 87 апликанти Роми, деца и нивните родители, тврделе сегрегација на учениците Роми во две државни основни училишта во Битола и Штип, со тоа што, во однос на првото, тие биле сместени во училиште за кое се тврдело дека е само за Роми, а во однос на второто, тие биле сместени во одделенија во кои учеле само Роми. Судот нашол повреда на членот 14 во врска со членот 2 од Протоколот бр. 1 од Конвенцијата иако немало намера од страна на државата, но судот сметал дека државата има обврска првенствено да преземе позитивни ефективни мерки за да ја исправи фактичката нееднаквост на апликантите и да го спречи продолжувањето на дискриминацијата што произлегла од нивната преголема застапеност во односното училиште и со тоа прекинувајќи го кругот на маргинализација и овозможувајќи им живеат како рамноправни граѓани уште од раните фази на нивниот живот.

По добиени информации преку медиуми кои содржеа индиции за можна сегрегација на ученичка со попреченост во едно основно училиште во Гостивар, КСЗД донела одлука да

⁴² КСЗД, Претставка бр. 08-89/1 од 08.10.2021, Мислење од 03.02.2022, Претставка бр. 08-92/1 од 09.02.2022, Мислење од 13.04.2022.

⁴³ КСЗД, Општа препорака бр. 08-244/1 од 27.04.2022.

⁴⁴ ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, App. nos. 11811/20 and 13550/20, Judgement of 13 December 2022.

покрене постапка за заштита од дискриминација по службена должност.⁴⁵ КСЗД утврдила сегрегација и исклучување врз основа на попреченост извршена од страна на основното училиште, сторена со неоправдано и нелегитимно физичко одделување на дискриминираната ученичка од останатите соученици и соученички без попреченост, што резултирало со исклучување, односно со оневозможување на нејзиното право на пристап до инклузивен образовен процес. Комисијата утврдила и директна продолжена дискриминација од страна на училиштето, извршена со неприспособување на училишната инфраструктура во смисла на обезбедување на ресурсно-сензорна просторија опремена со соодветна асистивна технологија, што резултирало со оневозможување пристап до образование врз еднаква основа со другите по основ на попреченост и посебни образовни потреби на учениката. Дополнително, КСЗД утврдила и повикување, поттикнување и инструкција за дискриминација врз основа на попреченост и здравствена состојба извршена од страна на единаесет родителки на соучениците и соученичките на учениката, извршена со потпишување петиција за отстранување на учениката од редовна настава и вршење бојкот на наставата со непуштање на своите деца до остварување на нивните барања, што резултирало со сегрегација врз основа на попреченост и посебни образовни потреби.

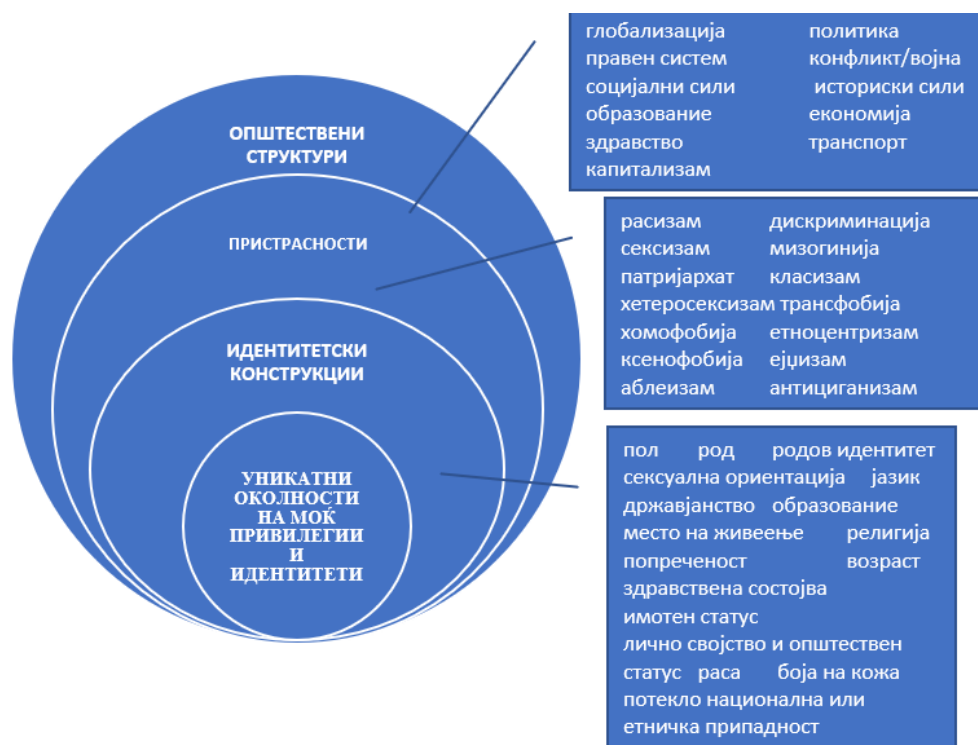
1.3. Интерсекциското тркало

Како што беше и претходно споменато, интерсекционалноста графички може да се претстави како тркало. Притоа, применувајќи го интерсекциското тркало на определена конкретна жена или девојка, највнатрешниот круг ги претставува единствените околности на таа жена или девојка, односно уникатната комбинација на нејзиниот идентитет, како и привилегиите кои ги има, исклучувањата кои ги доживува и сопствената моќ и/или немоќ во заедницата. Вториот круг од внатре ги претставува аспектите на нејзиниот идентитетот кои се поврзуваат со дискриминаторските основи кои ја засегнуваат конкретната индивидуа како систем на интеракции, односно дали има или не попреченост, на која возрасна група ѝ припаѓа, каде живее (во урбана или во рурална средина), на која етничка заедница ѝ припаѓа, која е нејзината сексуална ориентација, нивото на образование, социјалниот статус, имотниот статус, семејната и/или брачна состојба, здравствена состојба и слично. И ова се разгледува од индивидуално, преку симболичко кон структурно ниво. Некои заштитени карактеристики како идентитетски обележја во конкретниот случај ќе бидат релевантни, а некои не. Повторно, за противправната диференцијација потребно е демонстрирање на каузална врска помеѓу релевантаната дискриминаторска основа или основи и противправното постапување, или диспропорционално негативниот ефект од ваквото постапување. За предметите за еднаква плата за иста работа и работа со еднаква вредност, релевантен е полот, родот и возраста донекаде. Можеби во определен контекст во сегрегираниот пазар на трудот и етничката припадност би била важна, или попреченоста, а некаде тоа нема да е случај. Но, секако е потребно идентификување и мапирање на динамиките и карактеристиките на односите на моќ како потенцијални извори на нееднаквост со цел да се види како тие се потврдуваат и се одржуваат или се предизвикуваат

⁴⁵ КСЗД, Претставката бр. 08-82/1, Одлука од 03.02.2022, Мислење од 07.03.2022.

и елиминираат на индивидуално или на групно ниво. Затоа, третиот круг одвнатре ги претставува различните видови дискриминација и доминантни ставови кои се јавуваат во заедницата или во општеството на микро и макрониво, а кои влијаат врз идентитетот на определената жена или девојка. Ова ќе биде во тесна интеракција со привилегиите или обесправеноста на конкретната жена или девојка и нејзината моќ или недостаток на моќ во конкретниот контекст. Сечејќи се овие категории на обесправености и нееднаквости создаваат бројни самоидентификувани потреби и стратегии за справување на самата жена или девојка и подгрупата на која ѝ припаѓа истата. Најоддалечениот круг ги претставува поголемите сили и структури кои работат заедно за да го зајакнат исклучувањето на конкретната жена или девојка и подгрупата на која таа ѝ припаѓа. Токму тука се гледа интерсекционалноста, анализирајќи ги сложените влијанија на различните системи на моќ кои се преклопуваат - како што се патријархатот, расизмот, хомофобијата, аблеизмот, антиродовото движење и слично, како и нивното специфично влијание врз ранливите и маргинализирани групи во општеството на кои односната жена или девојка припаѓа. Сето ова прикажано на дијаграм (Дијаграм бр, 1) би изгледало вака.⁴⁶

Дијаграм бр. 1

Извор: [https:// www.criaw-icref.ca/publications/everyone-belongs-a-toolkit-for-applting-intersectionality/](https://www.criaw-icref.ca/publications/everyone-belongs-a-toolkit-for-applting-intersectionality/)

⁴⁶ Simpson, J., Сите припаѓаат: Комплет со алатки за примена на интерсекционалност (анг. *Everyone Belongs: A toolkit for applying intersectionality*), Canadian Research Institute for the Advancement of Women, 2009, стр.27-28, достапно на англиски јазик на следниов линк: https://also-chicago.org/also_site/wp-content/uploads/2017/03/Everyone_Belongs-A-toolkit-for-applying-intersectionality.pdf

Поглавје 2. – Интерсекциски овозможувачки фактори и алатки

2.1. Интерсекциски овозможувачки фактори

Овозможувачки фактори се луѓе или алатки кои прават возможно нешто да се случи⁴⁷. Интерсекциските овозможувачки фактори помагаат во справувањето со последиците од сложените влијанија на различните системи на моќ кои се преклопуваат - како што се патријархатот, расизмот, хомофобијата, аблеизмот, антиродовото движење и слично, како и со последиците од нивното специфично влијание врз ранливите и маргинализирани групи во општеството, притоа искористувајќи ја различноста за унапредување на правата на овие групи.

2.1.1. Овозможувачки фактори засновани на човековите права

За да може да се анализираат интерсекциските овозможувачки фактори, прво треба да се земат предвид факторите кои влијаат врз градење овозможувачка околина во која се почитува пристапот заснован на човекови права, кој во себе ги опфаќа сите три димензии на почитувањето, заштитата и остварувањето на човековите права на луѓето.

Принципите на правдата се *правичност, еднаквост и загарантирани права*. Принципот на правичност значи дека некој се третира непристрасно без да се води сметка за неговата положба во општеството. Во едно општество, правдата бара сите луѓе да живеат согласно исти закони и никој да не е над законот или изземен од него.

Теоријата и практиката дефинирале *пет основни принципи на човековите права*. Овие основни права се засноваат на заеднички вредности како достоинство, правичност, еднаквост, почит и независност. Овие, пак, вредности се дефинирани и заштитени со закон во секоја демократска држава.

Пристапот заснован на човекови права опфаќа креирање на можности луѓето да си ги знаат и да можат да ги остварат своите права, да учествуваат во креирањето на политиките кои влијаат на нивниот живот, но наедно и да имаат и свест и одговорност за почитување на истите. Од друга страна, институциите кои се одговорни за почитување, заштита и остварување на правата треба да имаат капацитет да ги препознаат принципите и потребите и да знаат како да ги почитуваат тие права со гаранција истите да можат да се повикаат на одговорност. Водејќи се од пристапот заснован на човековите права, институциите треба да обезбедат интеграција на стандардите и принципите на човековите права, како во процесите на креирањето на политиките, така и во нивното секојдневно работење. Со цел пристапот заснован на човековите права да се спроведе во практиката се користат неколку

⁴⁷ Оксфордски речник на поими (анг. *Oxford Dictionary*), достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/enabler>

основни принципи наречени ПАНЕЛ⁴⁸, кои се состојат од: учество, одговорност, недискриминација и еднаквост, зајакнување на носителите на права и законитост.

Учество (анг. *participation*). Секој има право да учествува во одлуки кои ги засегаат неговите човекови права. Учеството треба да биде активно и доброволно, а пристапноста, вклучително и пристапот до информации во форма и начин, вклучително и на јазик што може да се разберат, треба да биде гарантирана. *Одговорност/отчетност* (анг. *accountability*). Носителите на одлуки се одговорни доколку не успеваат да ги исполнат своите обврски кон носителите и носителките на права и треба да има ефективни казни за неисполнување на истите. Одговорноста бара ефективно следење на стандардите за човекови права, како и ефикасни правни лекови за повреда на човековите права. За да биде ефективна и ефикасна отчетноста, мора да постојат соодветни закони, политики, институции, административни процедури и механизми за обесштетување со цел да се обезбедат човековите права. *Недискриминација и еднаквост* (анг. *non-discrimination and equality*). Пристап заснован на човекови права значи дека сите форми и видови дискриминација во остварувањето на правата мора да бидат забранети, спречени и елиминирани. Исто така, бара приоритизација на маргинализираните и ранливите групи кои се соочуваат со најголемите бариери за остварување на своите права. *Зајакнати носители на права* (анг. *empowerment*). Доколку пристапот заснован на човекови права значи дека поединците и заедниците треба да ги знаат своите права, тоа значи и дека тие треба да бидат целосно поддржани да учествуваат во развојот на политики и практики кои влијаат на нивните животи. *Законитост* (анг. *Legality*). Пристапот заснован на човековите права бара признавање на правата како законски применливи и е поврзан со националното и меѓународното право за правата на човекот.

Клучните елементи на пристапот заснован на човекови права, објаснети погоре, се *основни овозможувачки фактори* кои треба да се *пристапни, достапни, прифатливи (на цена) и со висок квалитет за сите* (анг. *Accessibility, Availability, Affordability, Quality - AAAQ*). Може да се додаде уште еден елемент кој се однесува на *изборот*, односно секое лице треба да има можност да избере од листа на услуги, а не само една адаптирана на неговите способности и потреби. Ова подразбира дека пристапноста е општа, треба да важи за сите услуги, а соодветното приспособување е конкретно, се однесува на едно лице, соодветно на неговите индивидуални потреби и способности.

Принципите на интерсекционалност се добра појдовна точка за да може да се примени пристапот заснован на интерсекционалноста во работата на истражувачите/ките, креаторите/ките на политики, носителите/ките на одлуки и активистите и активистките. За да може да се развие т.н. Рамка за анализа на политиките базирани на интерсекционалноста

⁴⁸ ПАНЕЛ е кратенка од учество, одговорност, недискриминација и еднаквост, зајакнување на носителите на правата и законитост (анг. *PANEL: Participation, Accountability, Non-discrimination and Equality, Empowerment and Legality*), достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://ennhri.org/about-nhris/human-rights-based-approach/>

(анг. *Intersectionality-Based Policy Analysis - IBPA*)⁴⁹ треба да се разгледат целите на интерсекционалноста и клучните принципи, што понатаму е основа за сите заинтересирани страни и нивна примена, како во практиката така и во активизмот и во истражувачка работа. Оваа рамка е критичка рефлексивна на методологијата за унапредување на рамноправноста. Заради подобро разбирање, потребно е да ги разгледаме *осумте интерсекциски овозможувачки фактори*. Овие клучни фактори се своевидни интерсекциски леќи и покренуваат клучни прашања кои иницираат промена во начинот на размислување и начинот на работа. Примената на интерсекциските леќи овозможува да се поврзат инструментите за човекови права со цел справување со повеќекратната дискриминација. Само со таков пристап може да се обезбеди еднаков резултат за сите.⁵⁰

Дел од *интерсекциските овозможувачки фактори* се прикажани на сликата подолу.
(Дијаграм бр. 2)

Дијаграм бр. 2

Извор: *Intersectionality Resource Guide and Toolkit, An Intersectional Approach to Leave No One Behind*

⁴⁹ Hankivsky, O. (Ed.), Рамка за анализа на политики заснована на интерсекционалност (анг. *An Intersectionality-Based Policy Analysis Framework*), Institute for Intersectionality Research and Policy, Simon Fraser University, Vancouver, BC, 2012, стр. 35-38.

⁵⁰ Ресурсен водич за интерсекционалност и збирка на алатки, (анг. *Intersectionality Resource Guide and Toolkit, An Intersectional Approach to Leave No One Behind*), UNPRPD, UN Women, 2021, стр.12, достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/01/intersectionality-resource-guide-and-toolkit>

Досегашните истражувачи и истражувачки, дефинирале осум интерсекциски овозможувачки фактори, кои можат да варираат во зависност од засегната група (дискриминаторска основа) и во зависност од областа.⁵¹

Фактор 1: Рефлексивност. Секој човек на индивидуално ниво, или институцијата/организацијата на колективно ниво, треба да ги преиспита сопствените несвесни пристрасности изразени во предрасуди, уверувања, судови и практики, бидејќи истите можат да влијаат при работењето и комуникацијата со другите.

Фактор 2: Достоинство, избор и автономија. Почитувањето на човековото достоинство, правото на избор и независноста (автономијата) се клучни предуслови за целосно остварување на човековите права. Од аспект на жената е важно да се напомене и телесната автономија и правото на избор кога се донесуваат одлуки поврзани со репродуктивноста и женското здравје. Но, исто така и од аспект на лицата со попреченост, посебно жените и девојките со попреченост, почитувањето на вроденото достоинство, индивидуалната автономија, вклучително и слободата да се направи сопствениот избор, како и независноста на лицата, се издигнати на ниво на општо начело на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на Обединетите нации (став 1 алинеја а), како морален компас за промени и водич во идното толкување и спроведување на Конвенцијата.

Фактор 3: Пристапност и универзален дизајн. Пристапноста е клучен предуслов за независното живеење, посебно за лицата со попреченост, и затоа државата која ја има ратификувано Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на Обединетите нации има обврска да обезбеди целосно учество на лицата со попреченост во сите сфери на општественото живеење.⁵² Додека пристапноста важи за сите, соодветното приспособување бара адаптација за поединец, индивидуа (изменување или прилагодување кое не наметнува несразмерно или непотребно оптоварување), онаму каде што е потребно во одреден случај, за да се обезбеди за лицата со попреченост уживање или остварување, на еднаква основа со другите, на сите човекови права и основни слободи, што е суштинска примена на принципот базиран на човекови права. Наедно, универзалниот дизајн на производи, околина, програми и услуги што ќе можат да ги користат сите луѓе, во најголема можна мера, без потреба од прилагодување, е клучен фактор за креирање на овозможувачка околина за лицата со попреченост.

Фактор 4: Различни знаења. Отвореноста за учење од различни луѓе и почитувањето и уважувањето на нивното знаење, посебно на оние кои не се дел од експертската јавност а

⁵¹ Ресурсен водич за интерсекционалност и збирка на алатки, (анг. *Intersectionality Resource Guide and Toolkit, An Intersectional Approach to Leave No One Behind*), UNPRPD, UN Women, 2021, стр.12, достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/01/intersectionality-resource-guide-and-toolkit>

⁵² Конвенција за правата на лицата со попреченост на Обединетите нации, 2006, Ратификувана од РСМ во декември 2011 година, член 9 - Пристапност. Закон за ратификација на Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност и факултативниот протокол кон Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, Службен весник на Република Македонија, бр.172/2011, од 14 декември 2011 година.

секојдневно се соочуваат со бариери, е еден од предусловите кои ќе овозможат активно учество и придонес од засегнатите страни во сите сфери.

Фактор 5: Интерсекциски идентитети. Некогаш идентитетските карактеристики се преклопуваат и создаваат уникатен социјален ефект, кој може да варира во зависност и местото и времето.

Фактор 6: Релациона моќ. Иако моќта најчесто е концентрирана во носителите на одлуки, треба да се има предвид дека еден човек може да ја има моќта во еден контекст/време и во друг контекст, да биде дискриминаран или опресиран во зависност од идентитетската карактеристика која во тој даден момент се зема како клучна. Сепак, останува фактот дека во постоечките политики отсуствува интерсекцискиот пристап и вклученоста на различните групи во центрите на моќ. Еднодимензионалниот пристап (пристапот на силоси) сè уште е доминантен и тој треба да се промени преку воведување интерсекциските леќи.

Фактор 7: Време и простор. Тргувајќи од познатата максима „се тече“ (лат. *panta rei*), алудирајќи на променливоста на сè низ времето, во различен контекст (време и место) различно се манифестираат и моќта и оневозможеноста. Доколку во една средина едно лице има повеќе ранливости, не значи дека во друга средина и време истото би било ранливост, напротив, може да биде и предност.

Фактор 8: Трансформативен пристап заснован на права. Овој фактор цели кон промовирање на човековите права и справување со нееднаквостите преку трансформирање на општествените структури и менување на начинот на кој се произведуваат (стекнуваат) и распределуваат ресурсите и односите. И преку трансформирање на родовите и социјалните норми како фактор за перпетуирање (продолжување) на нееднаквостите, се трансформира и целото општество. Трансформацијата на односите во едно општество и промената на моќта зависи од волјата на оние кои моментално ги држат позициите на моќ, но и од самата култура на групата, која оневозможува целосен пристап до права подеднакво за сите, односно не дозволува подеднаков пристап до ресурсите, што остава одредени групи надвор од центрите на моќ, за сметка на друга доминантна група.

2.1.2. Специфични овозможувачки фактори врз различни основи

Интерсекционалноста како пристап сè повеќе е дел од меѓународното антидискриминациско право, иако не може да се каже дека пристапот е униформиран и целосен. Исто така, за практична примена на овој пристап, неопходно е поголемо разбирање, односно креирање предуслови и овозможувачки фактори кои варираат согласно потребите на различните групи. Ако ги разгледуваме и споредуваме обврските кои произлегуваат од меѓународните инструменти за заштита на правата на човекот, треба да земеме предвид различни инструменти за групи со различни интерсекциски карактеристики. На пример, безброј фактори можат да се вкрстат со попреченоста, и тоа: раса, етничка припадност, култура, родов идентитет, сексуална ориентација, религија и слично. Но не сите во определен момент се релевантни од интерсекциски аспект. Кога станува збор за попреченоста, во случај на лица со попреченост припадници на определена етничка група, треба да ги разгледуваме одредбите на Конвенцијата за правата на лицата со

попреченост на Обединетите нации и Конвенција за елиминирање на сите форми на расната дискриминација, како и други релевантни инструменти, како што е Конвенцијата за правата на детето ако станува збор за деца со попреченост или Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, за жените и девојчињата со попреченост. За да може да се види позицијата на овие групи но и подгрупи, неопходно е да се разгледа практиката на креаторите на политиките, односно добрите практики и искуствата од спроведувањето на политиките, како и судската практика на националните и на меѓународните тела.

Интерсекционалноста нè повикува да размислиме како нашите идентитети можат да нè привилегираат во определени околности, а да нè маргинализираат во други, како и тоа кои се оние групи и подгрупи во општеството кои се ранливи и маргинализирани.

Девојка од ромската етничка заедница во инвалидска количка може да биде подложена на дискриминација врз основа на нејзиниот пол или попреченост во доминантно неромска средина, но може да се најде и привилегирана врз основа на нејзината етничка припадност во средина со доминантно ромско население. Но, ако постојат архитектонски бариери во која било од овие две средини, во тој случај тоа делува оптоварувачки врз девојката. Од друга страна, ако истата девојка покаже амбиција за вклучување во политичкиот живот, би се соочила со бариери поврзани и со нејзиниот пол и етничка припадност во корелација со попреченоста но и возраста, затоа што довербата на мнозинството кон оваа специфична подгрупа е значително помала.

Според истражувањето *Барометар за еднакви можности*⁵³ од 2019 година, на прашањето како би се чувствувале доколку носител на највисоката изборна позиција на власт во државата, користејќи скала од 1 (многу непријатно) до 10 (сосема пријатно), е жена задоволството е 8,7, додека за лице со попреченост е 6,5. За помладо лице под 30 години е 6,7 а за постаро лице нивото на комозија е 4,4. Кога се вкрстуваат идентитетските карактеристики нивото на комозија опаѓа. Од друга страна, анализите покажуваат дека 69 % од граѓаните без попреченост за функцијата пратеник/чка би гласале за маж со телесна попреченоста, а за жена со попреченост ова расположение се намалува за цели 11 %. Дополнително, јавноста има отпор кон лицата со сензорна попреченост, па нивното расположение да ги гласаат овие лица се движи од 38 % за маж со оштетен вид, до 36 % за маж со оштетен слух. Во однос на жените со сензорна попреченост, повторно имаме разлики, па за жена со оштетен вид би гласале само 29 %, додека за жена со оштетен слух само 27 %.⁵⁴

⁵³ Кимов, Ѓ., Кимова, Т., Барометар за еднакви можности (анг. *Barometer of equal opportunities*), Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2019, стр. 43, достапо на македонски јазик на следниот линк: <https://www.osce.org/mk/mission-to-skopje/439706>

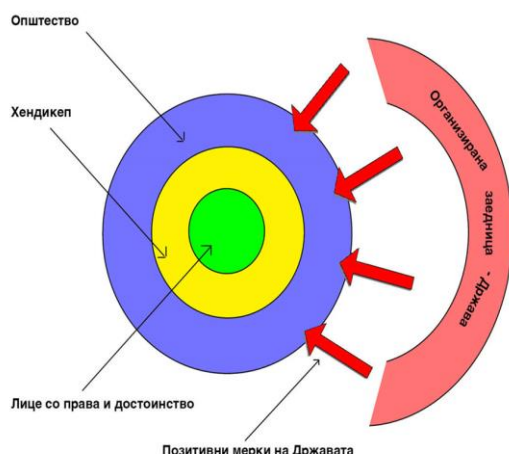
⁵⁴ Кочоска, Е., Анализа на политичкото учество на лицата со попреченост (анг. *Analysis of the Political Participation of Persons with Disabilities*), Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2019, стр. 31, достапо на македонски јазик на следниот линк: <https://www.osce.org/mk/mission-to-skopje/410315>

2.1.2.1. Специфични овозможувачки фактори врз основа на попреченост

Социјалниот модел на гледање на попреченоста е заснован на идејата дека оневозможеноста е во нашата околина и во општествените бариери, а не во самото лице со попреченост, односно дека општеството/државата треба да го изгради мостот за да обезбеди целосно учество во сите општествени активности на лицето со попреченост (слободно движење, остварување на неговиот/нејзиниот целосен потенцијал и сл.). Односно, лицето се става во понеповолна и дискриминаторска положба не поради самата оневозможеност, туку поради интеракцијата на лицето со оневозможеност и општествените бариери кои му се наметнуваат, а кои во корелација со оневозможеноста стануваат пречки за еднаквото уживање на слободите и правата.

Пристап кон прашањето на попреченост може сликовито да се претстави во Дијаграмот бр. 3, од кој се забележува дека попреченоста е всушност нарушената релација меѓу лицето со попреченост и општеството.

Дијаграм бр. 3

Извор: Полио плус – движење против хендикеп

КСЗД во 2021 година усвои општа препорака⁵⁵ за спроведување на одредбите содржани во КПЛП во соодветното домашно законодавство со цел да се обезбеди и промовира остварувањето на човековите права и слободи на сите лица со попреченост, без каква било дискриминација врз основа на попреченост.

Интерсекцискиот пристап ја анализира комбинацијата од повеќе индивидуални карактеристики и општествени фактори кои се вкрстуваат за да го обликуваат лицето⁵⁶, и тоа: искуство, улоги и одговорности, пристап до и контрола над ресурсите вклучувајќи ги и основните услуги, на пример, здравство, образование, социјала, правда, искуство на моќ

⁵⁵ КСЗД, Општа препорака од 03.12.2021.

⁵⁶ Brigden, S., Ahluwalia K., Кон поинклузивни практики: Пресечен ресурс за попреченост, пол и возраст (анг. *Towards more inclusive practices: A Disability, Gender and Age Intersectional Resource*), Humanity & Inclusion/F3E, 2020, достапно на англиски јазик на следниот линк: https://www.hi.org/sn_uploads/document/2020-HI_DisabilityGenderAgeIntersectionality_GN09.pdf

и начини на кои тие можат да ја практикуваат власта⁵⁷, и капацитет за одговор на различни бариери и можности.

Користењето интерсекциски пристап, на пример, препознава дека исклучувањето на девојчињата со попреченост од образование е предизвикано од повеќе фактори кои се сложени и се вкрстуваат: индивидуалните карактеристики на нејзиниот пол, возраст, статус на попреченост, етничка припадност, јазик; нејзиното домаќинство - место на живеење и неговиот состав; социо-економскиот статус на нејзиното семејство и факторите на животната средина, на пример, пристапноста до училишните згради; достапноста на безбедни и соодветни тоалети; ставовите на нејзините родители и старатели кон нејзиното право на образование; општествени ставови кои го оневозможуваат остварувањето на правата на девојчињата на образование и институционалните капацитети.

Индивидуалните фактори и средината, исто така, се вкрстуваат за да влијаат врз капацитетот⁵⁸ што поединецот или групата треба да го има или стекне за да одговори на социјалната ранливост.

Оваа анализа тргнува од пет најзначајни овозможувачи фактори за лицата со попреченост, односно *пристапноста, соодветното приспособување, универзалниот дизајн, вистинското учество* на лицата со попреченост (следејќи го мотото „Ништо за нас, без нас“), но исто така, ги зема предвид и можностите, односно овозможувачката околина што државата ја креира преку воведување времени, *афирмативни мерки* со цел постигнување фактичка еднаквост, односно намалување на нееднаквостите меѓу луѓето со различни идентитети.

Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, истакнува дека обврската за спроведување на пристапноста е обврска која се применува антиципативно (лат. *ex ante*) и е безусловна (параграф 25). Оваа обврска, за разлика од обврската за соодветно приспособување која се применува реактивно, по барање за извршување соодветно приспособување (лат. *ex nunc*), значи дека државите - договорни страни се обврзани да обезбедат пристапност пред да добијат индивидуално барање за влез или за користење на некоја услуга, добро или објект. Во оваа насока е потребно усвојување на стандарди за пристапност во консултација со организациите на лицата со попреченост, кои ќе бидат стандардизирани и широки во својот опфат. Од друга страна, безусловноста на обврската значи дека ентитетот должен да ја обезбеди пристапноста не може да го оправда пропустот да го стори тоа, осврнувајќи се на товарот што би го имал во врска со обезбедување на пристапноста за лицата со попреченост. Дополнително, обврската за

⁵⁷ „Моќта“ има фундаментална улога во тоа како функционираат нашите општества. Разбирањето на моќта е критично ако сакаме да разбереме како моќта може да ја одржи и да ја зајакне нееднаквоста, ранливоста и исклученоста.

⁵⁸ Капацитетот може да се однесува на „човечки капацитет“, знаење, вештини, образование, мрежи на „социјален капацитет“, односи, семејни врски, други форми на социјален статус, капацитет на ресурсите (пристап до земјиште, заштеди, дознаки, микрокредити и слично).

пристапност треба да се разбере во целата своја комплексност, вклучувајќи ја и комуникацијата.⁵⁹

Од друга страна, обврската за соодветно приспособување претставува составен дел од моделот заснован на човекови права. Фокусот на соодветното приспособување е заснован на специфични околности за секој индивидуален случај земајќи ја предвид ефективната на прилагодувањата. Од тие причини, субјектите треба да воспостават дијалог со лицата со попреченост со цел да се утврди најсоодветното приспособување во дадените околности на тој случај. Согласно Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на Обединетите нации, клучни карактеристики на обврската за соодветно приспособување се: 1) идентификација и отстранување на бариерите коишто влијаат на уживањето на човековите права на лицата со попреченост, 2) „неопходност и соодветност“ (ефективност) на модификациите или прилагодувањата за надминување на бариерите коишто се специфични за одредено конкретно лице, 3) усвојување на измени или прилагодувања коишто не наметнуваат несразмерно или непотребно оптоварување на носителот на обврската, 4) изнаоѓање одговор или решение коешто е прилагодено на индивидуалните околности на лицето со попреченост, и 5) прифаќање дека приспособувањето има суштинска цел, а таа е да се унапреди еднаквоста и да се елиминира дискриминацијата врз лицата со попреченост.

Универзалениот дизајн подразбира „дизајн на производи, околина, програми и услуги кои можат да се користат од сите луѓе, во најголема можна мера, без притоа да е потребно нивно прилагодување или посебен дизајн...“ (член 2 од Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на Обединетите нации). Истовремено, овој дизајн нема да ги исклучи асистивните направи за посебните групи на лица со попреченост кога е ова потребно.

Вистинското учество подразбира вистинска примена на мотото на движењето за правата на лицата со попреченост „Ништо за нас - без нас!“. Во оваа смисла, меѓу другото, е и можноста лицето со сензорна попреченост да може да има пристап до дигитални содржини, а и знаковен јазик, како средство за комуникација.

И крајно, *афирмативните мерки* за лицата со попреченост се неопходни. Три елементи се значајни при анализа на афирмативните мерки. Прво, целта на афирмативните мерки е да се отстрани нееднаквото уживање на човековите права и слободи сè додека не се постигне фактичка еднаквост на лице или група (легитимна цел); второ, тие мора да бидат пропорционални, односно соодветни и неопходни за постигнување на легитимната цел; и трето, тие треба да бидат временски ограничени и да се применуваат до постигнување на легитимната цел, односно фактичка еднаквост на лица или група при уживање на нивните права, за да не претставуваат дискриминација. Според Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост, овие мерки мора да бидат во согласност со сите принципи и одредби на Конвенцијата, особено тие не смеат да резултираат со овековечување на изолација, сегрегација, стереотипизација, стигматизација или на друг

⁵⁹ Попоска, Ж., Толкувач на Меѓународната конвенција за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации, Полио плус – движење против хендикеп, 2018, стр.43, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/tolkuvac-un_konvencija.pdf

начин дискриминација на лицата со попреченост. Затоа, државите - договорни страни мора да се консултираат и активно да ги вклучуваат организациите на лицата со попреченост при усвојувањето на конкретните мерки (параграф 29).⁶⁰

2.1.2.2. Специфични овозможувачки фактори врз основа на етничка припадност

Најважно во процесот на практикување на правата е да се обезбеди комуникација помеѓу различните култури што доведува до поголема толеранција, соработка и почитување меѓу групите за нивните културни вредности. Последователно, на овој начин се спречуваат и можни облици на нетрпеливост и појава на културен национализам помеѓу припадниците на различни култури. Исто така, во секое општество е потребно да се спречи експанзијата на етноцентризмот кој е своевиден израз на супериорност на една етничка група над друга. За жал, етноцентризмот може да постои истовремено и кај неколку етнички групи, што понатаму води кон заемен презир и изолација на групите кои живеат во една држава, што резултира во поделени општества. Тоа не е и не смее да биде случај со Македонија во која со векови живеат различни етнички и културни групи и е негуван соживот и заедно почитување, без разлика дали одредени карактеристики на другите култури и етнички заедници се неприфатливи од аспект на сопствената култура.⁶¹

Затоа, напорите на државата треба да бидат во насока на креирање овозможувачка околина во која секоја етничка заедница ќе се чувствува еднакво (односно нејзините индивидуи), како граѓани/ки со еднакви права и еднакви одговорности.

Како овозможувачки фактори кои придонесуваат кон креирање ваква околина, може да се земат:

Свесност за одговорноста на јавниот сектор за промоција на еднаквоста. Колку јавните власти се свесни за својата одговорност за креирање инклузивни политики и нивна примена, е најважен предуслов за понатамошниот развој на овозможувачката средина. Гледано од интерсекциски пристап, политиките не смеат да бидат родово слепи, напротив треба да се води сметка за спецификите на секоја од засегнатите страни. Исто така не треба да бидат и етноцентрични и да го мајоризираат општеството. Ова е посебно важно да се има предвид при креирањето на локалните политики кои имаат директен ефект врз животот на мажите и жените од различни етнички заедници.

Интерсекциски афирмативни мерки. Само со креирање афирмативни мерки за една група, не може да се исполни еднаквоста меѓу групите, посебно заради фактот што еднаквоста меѓу групите не е доволна, туку е непоходно да се постигне еднаквост и внатре, во самата етничка заедница. Ова подразбира дека при исполнување на квотите за правична застапеност за вработување во јавниот сектор коишто постојат во Северна Македонија,

⁶⁰ Попоска, Ж., Толкувач на Меѓународната конвенција за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации, Полио плус – движење против хендикеп, 2018, стр.24-25, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/tolkuvac-un_konvencija.pdf

⁶¹ Амдију, Н., Исени, Н., Рамка за мултикултурно планирање, АДИ, 2017, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://www.adimacedonia.org/wp-content/uploads/2018/02/RamkaBook_FinalV3_3-1.pdf

неопходно е да се води сметка за подеднакво учество на жените со повеќе идентитетски карактеристики.

Една жена од албанската етничка заедница која живее во рурална средина нема еднаков пристап до вработување како што има жена од албанската етничка заедница која живее во урбана средина. Нееднаквоста се зголемува уште повеќе во споредба со жена од мнозинската македонска заедница заради разликата во патријархалните вредности во рамките на различните етнички групи.

Според податоците на Државниот завод за статистика, во Република Северна Македонија, жените се значително помалку активни на пазарот на труд од мажите. Стапката на вработеност на жените во 2021 година изнесуваше 38,3 %, односно 55,1 % од жените се економски неактивни. Споредбено, со мажите оваа стапка изнесувала 56,2 %. Разликите во стапките на учество на жените и мажите на пазарот на труд доведуваат до родов јаз во стапката на вработеност, кој во 2021 година изнесува 20,3 %. Стапката на вработеност е најголема кај жените и мажите на возраст од 35 до 44 години. Кај младото население на возраст од 15 до 29 години стапката на вработеност во 2021 година изнесува 33,4 %. Стапката на вработеност кај девојките и жените од истата возрасна група изнесува 27,6 %, наспроти 38,9 % кај момчињата и мажите. Мажите се речиси подеднакво застапени на пазарот на трудот во руралниот и во урбаниот дел од државата, додека од вкупниот број вработени жени, значително е помал бројот на вработени во руралните средини (37 %).⁶² Од друга страна, Народниот правобранител во своите извештаи постојано информира дека најисклучена и најмалку застапена на ниво на јавна администрација ја цени состојбата на ромската етничка заедница, поради што ги повикува сите чинители на креирање политики на вработување во јавната администрација, да ја унапредат состојбата на Ромите, веднаш и неодложно.⁶³

Вистинско учество/самозастапување. Вистинското учество на жените од помалите етнички заедници може да е детерминирано од повеќе фактори: степен на образование и вештини, традиционалните сфаќања за улогата на жената во домот и семејството и сл. Колку една жена, со непосредно влијание на овие фактори ќе може вистински да учествува во јавниот живот, а со тоа непосредно да влијае во креирањето на политиките што се однесуваат на унапредување на нејзината положба, ќе зависи од волјата на креаторите на политиките, како на национално, така и на локално ниво. Истражувањата на Народниот правобранител покажуваат дека во 2021 година во јавниот сектор, од вкупниот број вработени лица, 51,46 % се мажи, додека 48,54 % се жени. Во однос на избрани и именувани лица, констатација е дека застапеноста на женскиот пол во институциите изнесува 43,64 %, додека кај мажите тој процент изнесува е 56,36 %. Соодносот меѓу жените и мажите на раководните работни места во институциите изнесува 46,50 % жени, и 53,50 % мажи.⁶⁴

⁶² Жените и мажите во Северна Македонија, Државен завод за статистика, 2023, стр. 65, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://www.stat.gov.mk/publikacii/2023/ZeniteMazite_2023.pdf

⁶³ Извештај за следењето на примената на начелото на соодветна и правична застапеност за 2021 година, Народен правобранител, 2022, стр.254, достапно на македонски јазик на следниот линк: <https://ombudsman.mk/CMS/Upload/NarodenPravobranitel/upload/documents/SPZ/SPZ-2021-Mak.pdf>

⁶⁴ Посебен извештај за половата застапеност во јавниот сектор за 2021 година, Народен правобранител, 2022, стр.2, достапно на македонски јазик на следниот линк:

Истражувањето⁶⁵ покажува дека иако жените се мнозинство од бројот на судии, тие се недоволно застапени на повисоките функции, односно како судии во Врховниот суд или како претседатели на судови. Во однос на јавните обвинителства, податоците укажуваат на тоа дека колку е повисоко обвинителството во хиерархијата на одговорности, толку е понизок процентот на застапеност на жените и како шефови на јавните обвинителства. Исто така, жените се недоволно застапени во Советот на јавни обвинители на Северна Македонија (две од 11). Студијата покажа дека жените се помалку застапени во судовите и обвинителствата каде етничките малцинства се доминантната етничка група. (на пример, Апелациониот суд во Гостивар и Вишото јавно обвинителство). Сепак, постои потреба за порасчленети податоци, најмалку по пол и по статус на етнички малцинства. Учесниците забележаа недоволен број на жени од етничките малцинства, од ромската заедница и од лицата со попреченост во правосудниот систем. Големо мнозинство од испитаниците смета дека е потребно да се зголеми учеството на помалите етнички заедници и на маргинализираните групи во правосудството, што би резултирало со поинклузивен правосуден систем, зголемена доверба во правосудството кај сите групи граѓани во земјата и подобрен квалитет на правдата.

Ако една жена со повеќе идентитетски карактеристики, како што е жена од рурална средина, без образование и долгорочно невработена, има можност да учествува во дефинирањето на приоритетите на локално ниво (на пр, во рамки на месната заедница), приоритетот, како што е обезбедување јавен транспорт, осветлување или пак услови за учење на далечина (компјутер, интернет итн.) би биле фактори кои би влијаеле на можноста истата да искористи некои можности за дооформување на образованието и понатаму да побара вработување надвор од нејзината средина. и друго.

Можност за практикување на сопствениот јазик на етничките заедници. Почитувањето на принципите на мултикултурализмот се основен предуслов за практикувањето на правата на малцинствата и етничките заедници. Јазикот е средство за комуникација и разбирање и од тие причини е неопходно да се работи на надминување на јазичните бариери, со цел да има мост за комуникација меѓу различните култури. Комуникацијата може да работи и против концептот на интеркултурализмот со тоа што ќе произведе и непријателски слики за другите кои тешко можат да се надминат. Но, за да постои комуникација, неопходно е познавање на јазикот на заедниците, како и на доминантната етничка група. Интерсекционалноста, во оваа смисла, може да ја гледаме и во различните нивоа на оневозможност за комуникација на жените од некои етнички заедници. Но, исто така и користење на знаковниот јазик, како и лесно разбирливите формати за жените и девојките со сензорна или ментална попреченост.

<https://ombudsman.mk/CMS/Upload/NarodenPravobranitel/upload/documents/SPZ/Izvestaj%20SPZ%202021%20pо%20pol-Mk.pdf>

⁶⁵ Бекер, К., Чаловска-Димовска, Н., Родот и различностите во правосудството, Северна Македонија, (анг. *Gender and diversity in the judiciary, North Macedonia*), Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2022, стр. 44, достапно на македонски јазик на следниот линк: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/531200.PDF>

Патријархалното воспитување и традиционалното сфаќање за улогата на жената во домот и семејството (посебно кај албанската и ромската заедница) е фактор кој негативно влијаел и ги оневозможил девојчињата да го продолжат своето образование, што резултира со голем број на долгорочно невработени жени, односно жени без дооформено образование.

Од друга страна, со непостоењето на можноста за изучување на јазиците на заедниците за доминантната етничка заедница (Македонците) и јазиците на доминантната заедница на оние што учат на мајчин јазик кој е различен од македонскиот од најрана возраст (со исклучок на градинки со пилот-проекти) се создава поголем општествен јаз што резултира со поларизација на односите меѓу заедниците и неможност за нивна интеракција.

Можност за практикување религија. Верската слобода е од клучно значење за општество во кое се почитува различноста. Од интерсекциски аспект, практикувањето на религијата може да е ограничувачки или овозможувачки фактор за жените, односно девојчињата во определена средина, во зависност од религијата на доминантната група. Кога станува збор за заедницата со попреченост, ова целосно отсуствува.

Перцепцијата на жена со шамија или бурка (со исламска вероисповед) која работи во услужна дејност може да е ограничувачки фактор во општество каде исламот е религија на мнозинското население, но може и да е овозможувачки фактор во општества каде доминантна религија е исламот. Истото би важело за девојчиња кои одат во училиште со шамија/бурка.

Можност за културно изразување. Секое општество (држава) изградило свој единствен начин на живеење, со свои вредности, кои за дел од населението се единствени, карактеристични и неповторливи, бидејќи културата е детерминирана од општеството и околината во која се создава. Ова значи дека во различни средини може да биде различен и пристапот и практикувањето на правата т.е. културните особености. Не треба да се заборави дека интерсекцискиот пристап претпоставува и негување и промоција и на културниот идентитет на заедницата со попреченост.

Сите општества, спремни за прифаќање на разликите и обезбедување гаранција за меѓусебно почитување на своите граѓани почнуваат со креирањето основни рамки за мултикултурно планирање. Креирањето на рамките мора да биде широк, партиципативен процес, кој ќе обезбеди учество на секоја индивидуа и/или група, а истите, треба да бидат преточени во национални и локални политики.

2.1.2.3. Специфични овозможувачки фактори врз основа на возраст

Интерсекционалноста ја опишува меѓусебната зависна природа на различни идентитетски карактеристики, вклучувајќи раса, возраст, класа, пол и како тие се преклопуваат и влијаат на дискриминацијата или привилегијата за поединци или групи. Кога возраста се вкрстува со другите видови пристрасности насочени кон различни групи во општеството, маргинализацијата се зголемува, влијаејќи кон влошување на здравјето и благосостојбата

на поединците и поединките од засегнатата група. Дискриминацијата врз основа на возраст е доминантна во вработувањето и работните односи,⁶⁶ но исто така и во социјалната сфера. Имено, забележан е родов диспаратет во бројот на корисници на придобивките од социјалната помош, со тоа што жените се значително помалку застапени. Притоа јасно и недвосмислено се заклучува дека тековните политики на социјална заштита се неспособни да ги согледаат интерсекциските нееднаквости, притоа ненамалувајќи ја сиромаштијата и социјалниот ризик.⁶⁷

Можност за непречено движење. Отстранувањето на физичките бариери за повозрасните лица е тесно поврзано со универзалниот дизајн и пристапноста, како овозможувачки фактори кои обезбедуваат непречено учество на лицата со попреченост во сите сфери од општественото живеење.

Пристап до (јавни) услуги. Од интерсекциски пристап, за една жена која живее во помало населено место и има потешкотии со движење, многу е важен пристапот до здравствените услуги, но исто така и до постоење на домови за стари лица поблиску до местото на живеење на останатите членови на фамилијата (деца, внуци и слично).

2.1.2.4. Специфични овозможувачки фактори врз основа на резиденцијален статус (урбано/рурално)

Истражувањата покажуваат дека во руралните средини е построга стигматизацијата на попреченоста⁶⁸, па затоа се потребни повеќе овозможувачки фактори кои ќе можат да се справаат со оваа интерсекциска нееднаквост.

Свесност за одговорноста на јавниот сектор за промоција на еднаквоста. Потребите на луѓето што живеат во урбани/рурални средини можат да варираат, како заради нивното место на живеење (урбано/рурално/субурбано) така и заради нивниот пол, возраст, попреченост или друг статус. Потребите на жените и девојките од руралната средина се различни од потребите на жените и девојките од урбаните средини. Во однос на достапноста на услугите, жените и девојките кои живеат во рурална средина се во понеповолна положба. Затоа, националните и локалните власти треба да водат сметка за специфичните потреби, креирајќи не само родово сензитивни мерки, туку родово специфични и родово-трансформативни политики и мерки. При креирањето на политиките треба да се води

⁶⁶ Кадриу, Б., Ахмеди, Б., Дискриминација на основа на возраст во Република Македонија и пристапот на Уставниот суд, Академско списание за интердисциплинарни студии, 2015, стр. 244.

⁶⁷ Котевска, Б., Анчевска, Е., Кацарска, С., Уметноста на преживувањето: Интерсекциски нееднаквости во социјалната заштита во Македонија - Резултати од емпириско истражување (анг. The Art of Survival: Intersecting Inequalities in Social Protection in Macedonia – Results of an Empirical Inquiry), Институт за европска политика - Скопје, 2016, стр. 42 и 66, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://epi.org.mk/docs/Country_paper%5BМК%5D%5BDTP%5D.pdf

⁶⁸ Котевска, Б., Анчевска, Е., Кацарска, С., Уметноста на преживувањето: Интерсекциски нееднаквости во социјалната заштита во Македонија - Резултати од емпириско истражување (анг. The Art of Survival: Intersecting Inequalities in Social Protection in Macedonia – Results of an Empirical Inquiry), Институт за европска политика - Скопје, 2016, стр. 18, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://epi.org.mk/docs/Country_paper%5BМК%5D%5BDTP%5D.pdf

сметка за специфичните потреби на жените/девојчињата со попреченост, како од руралните, така и од урбаните средини.

Доколку нема јавен транспорт или, пак, истиот не е пристапен, пристапот до услугите (образование, здравство и сл.) за жените и девојките со и без попреченост, посебно за оние од руралната средина, може да биде оневозможен.

Вистинско учество. Вистинското учество е клучно за сите специфични групи и е објаснето во претходните секции.

Можност за слободно (и безбедно) движење. Слободата на движење не смее да биде ограничена, посебно не заради неисполнувањето на обврските на јавниот сектор. Безбедноста е исто така важен и овозможувачки фактор за целосна реализација на потенцијалот на лицето. Дополнително, поради необезбедување јавен превоз до и од руралните средини, се ограничува и правото на образование на децата, но и социјализација и вработување за возрасните лица, а со тоа се зголемува сиромаштијата кај оваа популација.

Доколку нема јавен транспорт до одредено населено место, тоа ја ограничува слободата на движење за жителите на тоа место, а жената од руралната средина е повеќе погодена бидејќи податоците од АСМ покажуваат дека има многу мал број на жени од руралните средини со возачки дозволи.

Доколку одредено населено место или дел од градот не е осветлено, ги става во ризик повеќе жените и девојчињата во ноќните часови.

Пристап до (јавни) услуги. Јавните услуги, како и останатите услуги од приватниот сектор, треба да бидат достапни за секого. За жал, повеќето услуги се концентрирани во поголемите градови, а нивната достапност е детерминирана од сетот на останатите услуги (на пример, како што е достапноста на јавниот сектор). Имајќи ги предвид потребите на жените со повеќекратни идентитетски карактеристики, при дизајнирањето на услугите треба да се води сметка за пристапноста, достапноста и тоа дали сите подеднакво можат да си ги дозволат (посебно оние кои се во социјален ризик). Дополнително, потребно е постоење и на установи за грижа и социјализација на децата со попреченост.

Така, невработена жена со попреченост од рурална средина би имала проблем со пристапот до социјални бенефиции, доколку најпрво нема (пристапен) јавен транспорт (ниту пак истата има возачка дозвола или сопствено возило). Понатаму, се бараат повеќе документи за доказ на социјалниот статус кои заради дисперзираноста на јавните услуги бара време да се обезбедат и/или финансиски средства за да се извадат. Дополнителен фактор кој би оневозможил жена да ги оствари своите социјалните права е доколку има потреба од специјализирани услуги, на пример, доколку е жртва на родово базирано насилство и семејно насилство и/или е потребен толкувач на знаковен јазик за да може да се оствари комуникација со давателите на услугите. Водењето сметка за достапноста на услугите е клучна со цел државните органи да бидат препознаени како промотори на еднаквоста.

Родово трансформативен пристап и програми. Родовата нееднаквост е поткрепена со патријархални, родови норми кои се присутни на сите нивоа во општеството, а особено во руралните средини. Општествата и институциите очекуваат поединците и групите да се однесуваат според тие правила во одредена социјална група или култура. Родовите норми се особено штетни за жените и девојчињата, бидејќи се водени од нееднаквите односи на моќ и социјална контрола. Ова го попречува нивниот пристап до ресурси и ја ограничува нивната моќ во повеќето општества, и перпетуира циклус на насилство и контрола.

Високиот процент на рурални жени кои не се активни на пазарот на труд произлегува од нивниот ангажман во домот, како што е грижа за деца, грижа за постари лица и други домашни обврски кои претставуваат неплатена работа. Дури и кога работниот труд на жената е платен, тие заработуваат само 33 % од она што го заработуваат мажите во истиот сектор. Пристапот до ресурси и можности за економско и социјално зајакнување помеѓу мажите и жените во руралните средини е ограничен, па така бројот на жени - носители на стопанствата во рамките на вкупниот број земјоделци изнесува само 10,4 %, а само 12,01 % од жените се сопственици на земјиште со ниско учество во процесот на донесување одлуки релевантни за производствените активности.⁶⁹

Затоа, родово трансформативниот пристап и програми тргнуваат од родовите норми, кои претставуваат бариери за афирмација на правата на жените и настојуваат да ги трансформираат преку промовирање на споделена моќ, контрола на ресурсите, донесување одлуки и афирмација на правата на жените и девојките.

Интерсекцискиот пристап е во центарот на родово трансформативниот пристап, бидејќи треба да осигура да „не оставиме никого зад себе“ и притоа да овозможи да се разберат искуствата, бариерите и исклучувања кои луѓето, особено жените и девојчињата, ги имаат врз основа на интерсекцијата на нивните идентитети. Понатаму, една од централните компоненти на родовата трансформација претставува и работата со мажите и момчињата, преку соодветно дизајнирана програма според локалниот контекст, која е пред сè базирана на докази. Ова е од причина што традиционалните улоги и очекувања штетно влијаат на мажите и затоа родовата трансформација треба да биде позитивен и конструктивен процес и за мажите и за жените. На пример, родовите норми во однос на улогата на мажите на главен заработувач или „носител на леб“ во семејството преовладуваат и се широко прифатени во Северна Македонија, особено во руралните средини. Во случај мажите да не успеат да го остварат ова очекување, постои голема опасност од зголемени родови нееднаквости и зголемување на родовобазираното насилство. Истражувањата покажуваат

⁶⁹ Тошеска, М., Положбата на руралните жени во македонското општество, Здружение за рурален развој Локална акциона група АГРО ЛИДЕР и Фондацијата Отворено општество – Македонија., 2021, достапно на македонски јазик на следниот линк: <https://fosm.mk/wp-content/uploads/2021/05/polozhbata-na-ruralnite-zheni-vo-makedonskoto-opshtestvo-lag-agro-lider.pdf>

одредени карактеристики на позастапено насилно однесување кај машките партнери кои се помалку образовани и/или пак се дел од економски поранливи домаќинства⁷⁰.

2.2. Инклузивни алатки

2.2.1. Алатки за родова интеграција

Тргувајќи од досегашната теорија и развиени алатки за родова интерграција, постојат повеќе кои, во зависност од фазите на нивна примена и крајниот ефект, може да се адаптираат, за сите политики и законодавство, да се гледа низ родови интерсекциски леќи. За да може истите подобро да се објаснат, важно е да се дефинираат основните поими, односно да се препознава што е, а што не е родова интеграција и какви видови јавни политики постојат, односно колку и дали политиките ги земаат подеднакво предвид потребите на жените и мажите, момчињата и девојчињата во даден контекст.

Вклучувањето на родовата перспектива (анг. *gender mainstreaming*) во главните текови, политики и практики, односно *родовата интеграција* подразбира (ре)организација, унапредување, развој и евалуација на политичките процеси, со цел перспективата за родова еднаквост да се вклучи во сите политики, на сите нивоа и во сите фази, од страна на чинителите кои вообичаено се вклучени во креирањето на политиките. Процесот подразбира интегрирање на родовата перспектива во секоја фаза на процесот на планирање, донесување, спроведување, следење и евалуација на политики – притоа, имајќи го предвид промовирањето и унапредувањето на родовата еднаквост. Целта на родовата интерграција е идентификување, препознавање и решавање на недостатоците во родовата рамноправност со соодветни мерки: родово сензитивни активности и афирмативни акции во корист на обесправената страна.⁷¹ Родовата интеграција не е цел, туку средство за постигнување на целта, а целта е родовата еднаквост. Од друга страна, да се обезбеди само формално присуство на жените не е родова интеграција, туку треба да се слушне и нивиот глас.

Голем број од општините во Северна Македонија (согласно нивните статуте) организираат т.н. Форуми во заедниците. За да има вистинско учество на жените и мажите, вклучително и жените со повеќе ранливости, треба да се обезбеди нивно присуство, да се слушнат нивните потреби и истите да се земат предвид. Ова подразбира да се земат предвид и различните потреби на жените со попречености во локалните средини, жените од руралните средини, жените од помалите етнички заедници итн.

Не е родова интеграција доколку во стратешките документи едноставно се споменат „жените и мажите“.

⁷⁰ Благосостојба и безбедност на жените: Северна Македонија – Извештај од резултатите (анг. *OSCE-led Survey on Violence Against Women: North Macedonia - Results Report*), Мисијата на ОБСЕ во Скопје, 2019, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/424409_0.pdf

⁷¹ Ристеска, М., Методологија за интегрирање на родовата перспектива во локалните политики и буџети, Заедница на единиците на локална самоуправа и UN Women, 2020, достапно на македонски јазик на следниот линк: www.zels.org.mk

Многу често, имајќи ја предвид законската обврска за вклучување на родовата перспектива во програмите, општините само ќе наведат „оваа програма е родово сензитивна“, додека понатаму мерките се родово слепи и родово неутрални. Уште помалку се зема предвид интерсекцискиот пристап во вака дефинираните програми.

„Родовото слепило“ е присутно доколку статешките документи и програми ги третираат жените и мажите како хомогена група со исти потреби. Не само што мажите и жените не се хомогена група, туку и самата група (на жените) не е хомогена. Разликите и спецификите може да бидат индивидуални (на лицето) или колективни (на група, како на пример, жени од рурална средина).

Од интерсекциски аспект, треба да бидат земени предвид различните идентитети/улоги на жените, не само во споредба со мажите, туку во самата група, од повеќе аспекти: возраст, етничка припадност, попреченост, сексуална ориентација, социјален и/или резиденцијален статус и сл.

Ако родовата интеграција вклучува идентификување на потребата од промена во агендата на сите политики, програми, активности, буџети, мерки и истото се спроведува преку анализирање на постојната ситуација, идентификување на нееднаквостите, развивање на политики кои имаат за цел да ги редуцираат овие нееднаквости, со примената на интерсекцискиот пристап, креаторите на политиките треба да водат сметка за ранливостите на различните групи и општествените системи на моќ кои ги туркаат кон продлабочена ранливост и маргинализација. Наедно, имајќи ги предвид различните улоги и одговорности во семејството и во општеството на жените и мажите и нивните различни потреби, креаторите на политиките, како на национално така и на локално ниво, треба да водат сметка за нивните специфични потреби. Постојат два вида потреби (Табела бр. 1).

Табела бр. 1

Потреби	Специфичности на потребите
Практични потреби се основни потреби за преживување, како што се потреба од: засолниште, вода, облека, храна, сигурност.	Не влијаат на социјален/општествен статус – може да постојат одлични услови за живот, но сепак жените да не се во поволна општествена состојба (Пример: во развиена држава, каде сите, вклучително и жените, живеат во благосостојба, жените не можат да се стекнат со возачка дозвола)
Стратешки потреби се идентификувани заради подредената улога и позиција на мажите и жените.	Врзани за моќ, контрола врз ресурси, одлучување, поделба на труд, насилство и сл. Влијаат на општествениот статус бидејќи се однесуваат на социо-економските и политичките позиции на жените во однос на мажите (Пример: жената од рурална средина не може да најде работа)

Јавните политики, од аспект на нивното влијание (краен ефект) врз жените и мажите може да се поделат на повеќе видови (Табела бр. 2).

Табела бр. 2

Видови политики	Пример
Родово неутрални политики/интервенции се однесуваат на сите граѓани и граѓанки	Огласите за вработување се однесуваат на сите, не водат сметка дали жена од рурална средина и/или со попреченост може да се пријави на огласот
Родово слепи политики/интервенции не прават разлика меѓу мажите и жените, односно постојниот јаз	При изградба на фудбалско игралиште не се води сметка дали подеднакво ќе го користат истото и момчињата и девојчињата
Родово одговорната политика/интервенција ги препознава карактеристиките и разликите кои произлегуваат од родовите улоги, за да може ефектите од политиките да обезбедат родова еднаквост	При изградба на спортско игралиште се води сметка дали подеднакво ќе го користат истото и момчињата и девојчињата, односно истото е мултифункционално
Родово специфични политика/интервенција се стреми да направи правична распределба на ресурсите	Квотата жените да бидат застапени со 40 % на листите за пратеници/чки и советници/чки во општините што го намали родовиот јаз во Собранието и во советите на општините
Родово трансформативни политики/интервенции имаат за цел да ја трансформираат постоечката дистрибуција на моќ, ресурсите и одговорностите со цел да се создадат рамноправни односи меѓу мажите и жените и се фокусираат на стратешките потреби, односно целат да предизвикаат промени на долг рок	Воведување татковско отсуство поради раѓање на дете на долг рок ги трансформира општествените односи и се менува перцепцијата дека само мајката ќе остане дома по раѓањето на детето, а со тоа и ставот на општеството кон жените како пружатели на нега и грижа, а на мажите како на оние кои се грижат за финансиската благосостојба на семејството

Разликата помеѓу родово специфична (интерсекциска) политика и родово слепата/неутралната политика е во тоа што за креирање на првата се прави анализа на родово специфичните ограничувања и оние ограничувања што се основани на претходни претпоставки за улогата на жените, односно се земаат предвид повеќе идентитетски карактеристики на жените. Во вториот случај, воопшто не може да се зборува за интерсекциски пристап. При креирањето на специфичните политики може да се предвидат интерсекциски специфични мерки, давајќи им предност на жени со повеќе идентитетски карактеристики коишто во интеракција помеѓу себе доведуваат до нивна поголема

ранливост и маргинализација. Пример за таква мерка е Активната мерка за вработување на жена Ромка.

Алатки за секоја од фазите во процесот на родова интеграција

Табела бр. 3

Алатки за дефинирање на потребите (фаза I)	Алатки за фаза планирање (фаза II)	Алатки за фаза спроведување (фаза III)	Алатки за фаза проверка (фаза IV)
Родова статистика	Поставување на родови индикатори	Обуки за родова еднаквост	Родова ревизија
Родова анализа	Родово сензитивно планирање на интервенции/политики	Родово сензитивна трансформација на институциите	Родово мониторирање
Родова процена на политики	Примена на родово одговорно буџетирање	Подигање на свеста за родовите прашања	Родова евалуација
Консултации со засегнати страни	Планирање на родови сензитивни набавки		

Постојат повеќе алатки за родова интеграција и истите се преставени во Табела 4-5⁷² користејќи интерсекциски родови леќи, и тоа: Родово буџетска анализа – алатки, Родово одговорно буџетирање (понатаму во текстот: РОБ), Родово планирање, Родови индикатори, Родова статистика, Консултација со сите релевантни засегнати страни, Родово мониторирање, Родова евалуација, Процена на родовото влијание (анг. *Gender impact assessment – GIA*), Подигање на свеста, Тренинзи и обуки и Родова ревизија. Сите поими се објаснети во Прилог 1 кон анализата.

Табела бр. 4

Родово буџетска анализа	
Методи и алатки	Ефект/и (од интерсекциски аспект) од користење на оваа алатка
	Интерсекциска родовата анализа ќе даде слика за пристапот кон жените и мажите со повеќе ранливости, како и контролата врз ресурсите и нивните родови специфични потреби. Наедно ќе

⁷² Материјалите користени во табелите се базираат на: Прирачникот за родово одговорно буџетирање за администрацијата на Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика и UN Women, 2013, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/priracnik_rodovo_mkd.pdf како и на материјали од тематски публикации на Европскиот институт за родова еднаквост, достапни на англиски јазик на следниот линк: <https://eige.europa.eu/publications-resources/toolkits-guides>

	овозвозможи креаторите на политиката да ги разберат родовите нееднаквости во одредена област и/или во одредена институција, бидејќи се истражуваат и причините и ефектите на родовите разлики кај целната група и внатре во самата група.
(1) Родово сензитивна процена на политиките	Со користењето на оваа алатка многу е тешко да се определи кои се поединците или групите кои биле директно опфатени или имаат корист од буџетските алокации, а уште потешко би било да се види ефектот врз жените со повеќе идентитетски карактеристики.
(2) Родово-разделена процена на корисниците	При користењето на оваа алатка треба да се води сметка за профилот на испитаниците, односно да се обезбеди репрезентативност на групите (мажи/жени) согласно нивната застапеност. На пример, ако според СЗО 10 % од популацијата се лица со попреченост, во тој сооднос треба да бидат и лицата со попреченост, водејќи сметка и за социјалниот и резиденцијалниот статус, како и за други фактори кои го детерминираат истражувањето, но и за радовата поделба.
(3) Родово разделена анализа на јавните расходи	Оваа алатка ќе даде одговор на тоа дали јавните трошоци се од подеднаква полза за мажите и за жените. На пример, оваа алатка може да се употреби за да се споредат трошоците на активните политики на вработување, не само за соодносот жени : мажи, туку и за жените со попреченост, жените од руралните средини, жените Ромки и слично.
(4) Родово разделена анализа на јавните приходи	Поради постојните разлики во платите меѓу жените и мажите, понискиот процент на учество на жените на пазарот на трудот и поголемиот процент на жени на послабо платени работни места, жените просечно имаат помал приход од мажите. Следствено, повеќе мажи ќе имаат корист од воведување рамен данок. При ваква анализа, може да се покаже дека жените со повеќе ранливости би имале повеќе корист од зголемувањето на минималната плата.
(5) Родово разделена анализа на буџетот од аспект на користење на времето	Ваква анализа би покажала во колкава мера буџетот се потпира на неплатената работа во домаќинствата (грижа за стари, болни лица, готвење, перење и сл.) и како се дели неплатената работа помеѓу жените и мажите. Анализата за користење на времето на Државниот завод за статистика покажува дека жените извршуваат 72,5 % од неплатената работа дома и во грижата за децата, што значително влијае на нивната способност и време да вршат платена работа. ⁷³

⁷³ Доколку неплатената работа на жените во Северна Македонија се вреднува според минимална плата, таа би имала парична вредност од околу 17 % од БДП. Голем дел од обврските за грижа на жените се должат на недостигот на сервисите за грижа (само 8,8 % од децата под 3-годишна возраст се вклучени во формална грижа, додека просекот за ЕУ-27 е 34,7 %).

(6) Формулирање на рамка на родовосензитивна среднорочна економска политика	Оваа алатка, ги зема предвид и економијата на грижа и негата (неплатениот труд) како економски фактор. Среднорочното економско планирање (буџетирање) е од голема важност. Овие варијабли може да бидат предмет на интерсекциска родова анализа, каде, на пример, во контекст на образованието може да се измери осипувањето на девојчињата од одредена етничка заедница или во една средина. Во контекст на здравството, вра основа на бројот на пациенти во јавното здравство или бројот на посети по пациент, може да се направи процена на достапноста на здравствените услуги за различни групи на жени (жени од рурални средини, возрасни жени, жени Ромки и слично).
---	---

Табела бр. 5

Методи и алатки	Ефект/и (од интерсекциски аспект) од користење на оваа алатка
Родово одговорно буџетирање РОБ	За да можат да се измерат ефектите од одредена политика, важно е собирањето на родово разделени статистички податоци и показатели расчленети по дискриминаторски основи. Ова ќе помогне да се измерат ефектите што овие политики ги имале врз различните корисници.
Родово планирање	Оваа алатка може да предизвика вистински промени за различни групи, односно да дефинира трансформативна политика која на долг рок ќе предизвика структурни промени во општеството и носителите на моќ т.е. контролата врз ресурсите.
Родови индикатори⁷⁴	Од интерсекциски аспект, посебно би биле важни <i>индикаторите за резултат</i> (на пример, бројот на понудени часови за ориентација или обука по корисник/чка, бројот на места во градинките итн.) бидејќи можат да ги доловат особените на корисничките на мерката во однос на популацијата и да се измери и опише односот помеѓу целите на проектите и добиените резултати (на пример, бројот на жени кои завршиле обука или кои се откажале итн). <i>Индикаторите за ефикасност</i> се, исто така, важни за да се направи споредба помеѓу искористените ресурси и резултатите, односно кој профил на жени биле кориснички, и би се анализирање причините за појавата на (не)искористеност од страна на жените со повеќе идентитетски карактеристики.

⁷⁴ Во Стратегијата за родова еднаквост 2022-2027 предвидена е специфична стратешка цел – воспоставување/развивање индикатори за мерење на родовата еднаквост врз основа на расположливи родово разделени статистички податоци.

Родова статистика	Во моментот, Државниот завод за статистика не собира податоци разделени по дискриминаторски основи, односно нема достапни податоци за жените со повеќе идентитетски карактеристики. Следствено, на родовите прашања и на жените се гледа хомогено и политиките/мерките кои се креираат се интерсекциски слепи.
Родово мониторирање	Оваа алатка овозможува проверка на ефектот на тековната политика со нејзиното влијание врз различни групи, односно врз жените со повеќе идентитетски карактеристики. Но, тргнувајќи од фактот дека нема доволно достапни статистички податоци, се доведува во прашање и можноста да се адресираат идентификуваните проблеми директно од квалитативните истражувања.
Консултација со сите релевантни засегнати страни	Консултациите со родово засегнати страни може да се применат на законодавството, политиките, програмите, проектите, услугите и конкретните мерки. Во секој случај, важно е да се обезбеди репрезентативност и вистинско учество на засегнатите (на пример, жени жртви на родово базирано насилство, жени Ромки, самозастапнички жени со попреченост и слично).
Родова евалуација	Од интерсекциски аспект, поврзано со влијанието на различни групи жени, родовата евалуација ќе ги процени сите промени поврзани со родовата еднаквост – како што се промените на културните вредности, нормите, ставовите, општественото однесување и односите на моќ, учеството и застапеноста на жените и мажите во сета нивна различност, пристапот и контролата врз можностите и ресурсите и промените во политиките, законодавството и организациските правила, сè со цел намалување на ранливоста и на маргинализацијата на жените со различни идентитетски карактеристики.
Процена на родово влијание⁷⁵	Оваа алатка ќе даде препораки засновани на докази за редизајн уште во рана фаза од спроведување одредена политика. Со примена на методите на родово и интерсекциска анализа, можат да се оценат: 1) поставените цели и приоритети на истражувањето, односно кои групи можеби биле занемарени во дизајнот на истражувањето, 2) концептуалните истражувачки рамки и аналитичките методи кои можат потсвесно да исклучат одредени подгрупи, и 3) истражувачките прашања кои се формулирани со специфичен фокус што може да исклучи одредени групи на жени.
Подигање на свеста	Подигнувањето на родовата свест има за цел да промовира и поттикне општо разбирање на родовите предизвици, на пример, насилството врз жените и родовиот јаз во платите, но од интерсекциски аспект гледано и да ги предизвика постојните стереотипи и предрасуди, но и системи на моќ и привилегии во општеството.

⁷⁵ GIA е техника која се користи во согласност со принципите на Одговорни истражувачки иновации (анг. Responsible Research & Innovation - RRI) и во поддршка на Целите за одржлив развој на Обединетите нации.

Родово сензитивна трансформација на институциите	Трансформацијата на институциите се постигнува со првична анализа за родот и разликоста во работата на самата институција, односно прво да се има свесност за оневозможеноста на пристапот на различни групи до истата (било како вработување во институцијата или услуга која ја дава). Понатаму, секоја институција треба да има свој План за родова еднаквост, каде ќе води сметка за разликоста и спецификите на различни групи на жени и девојки. Ова е поврзано и со обврската на јавниот сектор за промоција на еднаквоста.
Планирање на родово сензитивни набавки	При јавните набавки, јавните органи треба да водат сметка за различните потреби на жените и мажите, момчињата и девојчињата, односно за спецификите на сите граѓани со цел олеснет пристап до услугите на институцијата. Во случај на активности за подобрување на инфраструктурата, тоа значи водење сметка уште во процесот на планирање на инфраструктурата за пристапноста, односно достапноста за сите (од жени со попреченост до жени во рурални средини и слично).
Тренинзи и обуки	Обуката за родова еднаквост од интерсекциски аспект е дел од поширок сет на алатки, инструменти и стратегии за разбирање на нееднаквоста, определените форми на дискриминација кои ги погодуваат диспропорционално некои групи жени повеќе од другите, но и разбирање на вредноста на разликостите и еднаквоста.
Родова ревизија	Родовата ревизија од интерсекциски аспект го подобрува колективниот капацитет на организацијата да ги испита своите активности од родова и интерсекциска перспектива и да ги идентификува силните и слабите страни во промовирањето на прашањата за родовата интерсекциска еднаквост.

2.2.2. Алатки за родово трансформација

Како што беше и претходно наведено, родово трансформативниот пристап поаѓа од родовите норми и искуствата кои жените и девојките ги имаат во определено општество или заедница. Патријархалните, родовите и социјалните норми, ставови и вредности, влијаат на степенот до кој поединците и заедниците, особено жените и девојките во овие заедници можат да ги уживаат и остварат своите права. Ефективното и одржливо уживање на правата значи дека овие норми, ставови и вредности, мора да се трансформираат преку промовирање на споделена моќ, контрола на ресурсите, донесување одлуки и афирмација на правата на жените и девојките. Оттука, главната разлика меѓу пристапот на родова интеграција и родово трансформативниот пристап е во самиот почеток на родовата анализа која во родово трансформативниот пристап се фокусира на препознавање и осознавање на родовите норми преку искуството на жените и девојчињата во заедницата, раскажано од нив самите преку нивно целосно учество и партиципација и во градење на мерките за трансформација на ваквите норми.

Родовата интеграција е дел од родово трансформативниот пристап кој оди чекор понатаму и кој освен на еднаквото учество на жените и девојките, со мажите и момчињата, се фокусира и на решавање и менување структури кои поттикнуваат нееднаквост и ги

исклучуваат жените и девојките, како што се родовите општествени норми. Родово трансформативниот пристап има различна почетна точка од пристапот на родова интеграција. Имено, промената на ставовите и вредностите може да биде компонента на пристапот на родова интеграција, но тоа не значи дека ќе дојде до вистинска трансформација со оглед дека промената на нормите не е стартна точка во овој пристап. За разлика од родовата интеграција, родово трансформативниот пристап бара изрично и решително да се пристапи во решавањето на основните причини за родовата нееднаквост и повредата на правата, односно родовите и социјалните норми.

Во следната табела (Табела бр. 6) се опишани главните разлики меѓу принципот на родова интеграција и родово трансформативниот пристап и алатките кои ги користат:

Табела бр. 6

Алатки	Родова интеграција	Родово трансформативен пристап
Родова анализа	Во почетните анализи секогаш се адресирани проблемите и потребите на мажите и жените	Почетната анализа конкретно анализира норми, ставови и вредности, користејќи квалитативни податоци и го користи ова како почетна точка за информирање на прогресот и влијанието на политиката/програмата/проектот
Користење на податоците	Податоците кои се користат при интегрирање на родовата перспектива во политиките, програмите или проектите, се најчесто квантитативни и се разделени врз основа на пол или род, а некогаш имаат и интерсекциски пристап и вклучуваат расчленување по возраст, место на живеење и други релевантни идентитети	Преку родово трансформативниот пристап квантитативните податоци се анализираат заедно со квалитативни податоци (искуства, знаења, рефлексии на различни општествени групи на жени и девојки, вклучително и со и без попреченост, како и жените од различните етнички групи и жените од руралните средини). При собирањето на квалитативните податоци е особено важно да има застапеност во општеството на обесправените и маргинализираните групи на жени и девојки, вклучително и со и без попреченост
Адресирање на бариерите со кои се соочуваат жените и девојките, обезбедување партиципативност и инклузивност	Преку конкретната политика, програма или проект се решаваат пречките со кои жените се соочуваат во определената област која е засегната Во однос на гарантирањето на учеството на жените, при	Конкретната политика, програма или проект експлицитно работи на норми, ставови и вредности со користење на социо-еколошкиот модел Родово трансформативниот пристап го гарантира вклучувањето на

		креирањето, спроведувањето и евалуацијата на резултатите се создава простор за бројни платформи и простори за да учествуваат жените во сите фази	женските организации и јакнењето на нивните капацитети, водејќи сметка и за жените и девојките со попреченост, жените од различните етнички групи, како и жените од руралните средини
Мониторинг и евалуација	и	Влијанието на политиката се мери со помош на родова леќа/ перспектива	Влијанието на политиката се мери врз основа на искуствата на носителите на правата, особено на жените и девојките со и без попреченост, во таа област и начинот на остварување и користење на своите права
Буџетирање и ресурси	и	Документот содржи доволно извори на ресурси за спроведување на активности поврзани со родовата еднаквост и специфичните потреби на жените	Документот содржи доволно ресурси за спроведување на активности поврзани со родова еднаквост и специфичните потреби на жените со и без попреченост, жените од различните етнички групи, како и жените од руралните средини, но и можност за поддршка исклучиво на женски организации со буџет кој ќе овозможи флексибилност за прилагодување на потребите на жените и девојчињата, како и врз основа на научените лекции во текот на проектниот циклус

Остварувањето на родово трансформативниот пристап е невозможно без користењето на пристапот заснован на човекови права кој се труди да ги анализира нееднаквостите кои се во центарот на проблемите поврзани со развојот и ги перпетуираат дискриминаторските практики и неправедната распределба на моќ, што резултира со тоа што групи луѓе остануваат зад останатите. Оттука, неопходно е родово трансформативниот пристап и пристапот на човекови права да се применува на различни нивоа (објаснето во Табела бр.7):

Табела бр. 7

Домаќинство	Родово трансформативниот пристап на ниво на домаќинство бара жените и девојките да бидат вклучени во процесот на донесување одлуки и да имаат пристап до ресурсите на домаќинството
Општество	Родово трансформативниот пристап треба да обезбеди услови не само за вклученост на различни групи на жени и девојки во процесите на донесување одлуки на сите

	нивоа, туку и за предводење (анг. <i>leadership</i>) на овие процеси
Законодавство (формален аспект)	Законодавството, вклучително и политиките, треба да ги гарантираат правата на жените и девојките и да обезбедат опкружување каде жените со сите нивни различности без никакви пречки, вклучително и без влијание на родовите норми, ќе ги остварат своите права
Материјален (супстантивен) аспект	Обезбедување пристап до ресурси и средства, како што се земјиште, финансиски услуги и ресурси, технологија и информации за жените и девојките, со сите свои различности

Понатаму, една од главните алатки за родова трансформација претставува и добро дизајнираната и заснована на докази работа на мажите и машкоста. Многу традиционални улоги и очекувања, исто така, може да бидат штетни за мажите и момчињата и затоа родовата трансформација треба да биде позитивен и конструктивен процес и за мажите и за жените. Ова од причина што клучната и основна причина за постоење на родовата нееднаквост и појавата на родово базираното насилство е патријархатот, систем поддржан од општеството и институциите, во кој мажите ја имаат власта, а жените се во голема мера исклучени од неа и се подредени. Улогата на мажите како „иматели на моќ“ често се поврзува со имањето контрола врз ресурсите, па оттука и се очекува да се обезбедувачи на ресурсите. Заради тоа општеството улогата на хранител, заштитник и глава на домаќинство често им ја доделува на мажите и момчињата, а на негувателки или оние кои се грижат за семејството исклучиво на жените и девојчињата, кои зависат или треба да зависат од мажите. Овие улоги ја одржуваат моќта, контролата и подреденоста на жените и девојките и ја зајакнуваат машката доминација. Ваквите практики не само што се одвиваат на индивидуално ниво, туку се вградени и во симболичното но и во структурното ниво на општеството, при што им се даваат привилегии на мажите и на оние кои конформираат со доминантните поими за родот, особено со поимите за машкоста. Кога луѓето отстапуваат од овие очекувања за мажественост и женственост, тие се изложени на зголемен ризик од дискриминација, стигма и маргинализација.

Еден од начините како да се пристапи кон трансформирање на таканаречената „токсична машкост“ претставува и пристапот на работа на мажи со мажи – родови шампиони или машки организации кои работат на родовата еднаквост, особено на локално ниво.

Уште една алатка која ја користи родово трансформативниот пристап е дефрагментирање и менување на концептот на грижа и подобрувањето на рамнотежата помеѓу приватниот и професионалниот живот и кај жените и кај мажите. Ова е заради тоа што жените носат непропорционален дел од неплатената работа ширум светот, а родовата нерамнотежа во распределбата на работата за неа претставува основна причина за економската и социјалната немоќ на жените. Родовите норми за мајчинството или како „природни“ негувателки значат дека од жените се очекува да ја преземат одговорноста за грижата за

децата, грижата за старите или болните. Оттука, економијата на грижа е исто така алатка за постигнување социо-економска еднаквост, намалување на сиромаштијата, инклузивен раст и одржлив развој. Домашните политики треба, исто така, да овозможат создавање на клима за поделени обврски меѓу мажите и жените, вклучително и препознавање на поделеното родителско отсуство. Подобрувањето на условите на работното место со цел да се промовира поголема улога на мажите во грижата, како и менувањето на политиките и културата на работното место со цел да им овозможат на мажите да станат поактивни во поглед на грижата, мора да се случува паралелно со ефективните поместувања во поглед на целокупните општествени норми поврзани со родот, како и во поглед на доминантната идеја дека грижата е исклучиво женски концепт⁷⁶.

Поглавје 3 – Интерсекциски индикатори и компаративни примери од пракса

3.1. Интерсекциски индикатори

3.1.1. Цел на индикаторите за остварување на човековите права

Во меѓународните документи, почитувањето, заштитата и остварувањето на човековите права на луѓето се предвидени како три основни обврски на државата во однос на човековите права⁷⁷. Првата обврска, за *почитување на човековите права*, се однесува на потребата за воздржување од какво било попречување во уживањето на човековите права од страна на луѓето. Отстапувањето, односно ограничувањето на човековите права е единствено оправдано кога „целта е да се осигура должното признавање и почитување на правата и слободите на другите и со цел да се задоволат предметните барања во врска со моралот, јавниот ред и општата благостојба во едно демократско општество.“⁷⁸ Понатаму, државата има обврска да ги *заштити човековите права* на начин што мора да го спречи кршењето на човековите права од страна на институциите и трети лица и да обезбеди ефикасни механизми за утврдување одговорност во случаи на нивно кршење. *Остварувањето на човековите права* како обврска на државата, пак, вклучува постоење позитивни мерки, вклучително и усвојување на соодветна законодавна, судска, управна, едукативна и друга регулатива⁷⁹, но и програми и политики за да се обезбеди реализација на човечки права.

Сепак, човековите права се секогаш во ризик кога се случуваат глобални промени или светски кризи кои негативно влијаат на нивното остварување. Последен пример е

⁷⁶ Препораките се дадени во единствената анализа направена за мажите и грижата во Северна Македонија, Мажите и грижата (МИГ): Грижлив маскулинитет во Северна Македонија – Национален извештај, Реактор, 2021, достапна на македонски јазик на следниот линк: https://reactor.org.mk/wp-content/uploads/2022/11/menincare_web_mk.pdf

⁷⁷ Генерален коментар бр.31 (2004) на Комитетот за човекови права при Обединетите нации за природата на обврските на државите кои произлегуваат од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (анг. *General comment no. 31 (80), The nature of the general legal obligation imposed on States Parties to the Covenant: International Covenant on Civil and Political Rights*), Обединети нации, 2004.

⁷⁸ Универзална декларација за човековите права (анг. *Universal Declaration of Human Rights*), Обединети нации, 1948, член 29

⁷⁹ Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (анг. *International Covenant on Civil and Political Rights*), Обединети нации, 1966, член 2

пандемијата на Ковид-19, здравствената криза од која настрада целиот свет и предизвика непредвидливи економски и социјални последици. Пандемијата Ковид-19 имаше и диспропорционален негативен ефект врз жените од сите групи, особено Ромките, самохраните мајки, жените со попреченост и жените од руралните средини⁸⁰. Земајќи предвид дека голем број држави не дадоа соодветен одговор и поддршка преку политиките, кризата која настана поради пандемијата доведе и до пораст на нееднаквоста, исклученоста и дискриминацијата глобално, а особено во земјите во развој, вклучително и во Северна Македонија. Пандемијата Ковид-19 уште еднаш ја потврди неопходноста човековите права и интегритет да се стават во центарот на развојните политики, но и соодветно да се мониторира и анализира состојбата со човековите права особено на најранливите и маргинализирани групи во општеството. Затоа, ефективното остварување на човековите права во голем дел зависи од начинот како се конструирани државните политики, но и како нивното спроведување се мониторира и оценува.

Процесот на формулирање на државните политики и програми треба секогаш да поаѓа од принципот заснован на човековите права, кој во срцето го има принципот на недискриминација, како меѓународна норма која се јавува во голем број меѓународни документи, како *inter alia* Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, Конвенцијата за елиминација на сите форми на елиминација на расната дискриминација и Конвенцијата за правата на лицата со попреченост. Принципот на недискриминација се однесува на сите луѓе и предвидува остварување и практикување на човековите права и слободи без разлика на карактеристиките на луѓето, кои, меѓу другото, го вклучуваат полот, родот, попреченоста, етничката припадност, возраста или, пак, местото на живеење, односно во урбана или рурална средина. Принципот на недискриминација е комплементарен со принципот на еднаквост кој предвидува дека сите луѓе се раѓаат еднакви и еднакво ги уживаат своите права. Овие принципи и стандарди за човекови права се интегрирани во меѓународната и во националната правна рамка и претставуваат минимум правила кои треба да бидат почитувани од страна на државите. За вистинско спроведување во пракса на принципите и стандардите за човекови права, неопходно е да бидат преточени во политики, програми, мерки и буџети кои ќе овозможат нивна примена во поголем број сфери (како што се, на пример, областите кои се во интерес на оваа анализа, и тоа правда, социјалната политика, труд и образование) на национално, но и на локално ниво. При креирањето на ваквите политики е неопходно да се следи и принципот на партиципативност, кој подразбира вклучување на засегнатите страни, особено здруженијата на граѓани, но и експертите и практичарите на човекови права, но и самите целни групи вклучително и нивните самозастапници. Дополнително, вклучувањето на човековите права во овие процеси и документи не е само нормативен императив, туку мора да има практична смисла, односно да има локален контекст и да има локална сопственост, односно да ја отсликува и да ја решава реалната состојба во државите.

⁸⁰ Ристеска, М., Анализа на влијанијата од Ковид – САРС – 19 на родот и различностите, Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2020, стр. 95, достапно на македонски јазик на следниот линк:
<https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/480413.pdf>

Сепак, директното вклучување на стандардите за човекови права во креирањето политики не е секогаш гаранција дека истите ќе бидат спроведени. Оттука, неопходно е постоењето и користењето на соодветни алатки за формулирање и евалуација на политиките, како што се индикаторите. По дефиниција индикаторот е инструмент за мерење и оценување. Од аспект на човековите права, пак, индикаторите претставуваат информација според која се мери колку определено човеково право се остварува од страна на државата или пак се практикува, односно ужива од страна на луѓето. Поширокото дефинирање на терминот индикатор за човекови права вклучува „конкретни информации за состојбата на објект, настан, активност или исход, со кои се поврзуваат нормите и стандардите за човекови права, информации кои се однесуваат и ги одразуваат принципите на човековите права, а можат да се искористат за да се процени и следи и промоцијата и имплементацијата на човековите права.“⁸¹

Индикаторите можат да бидат квантитативни, изразени најчесто преку бројки, проценти и/или индекси⁸², или можат да бидат квалитативни, кои се најчесто наративни и се обидуваат да го проценат суштинското остварување и уживање на човековите права, односно да го доловат она што се крие зад бројките или процентите. Квантитативните и квалитативните индикатори не се исклучуваат едни со други, туку најчесто се комплементарни и се користат заедно за да ја прикажат целосната слика при спроведување на стандардите поврзани со човековите права. Користењето на двата типа индикатори е особено важно во случаи на интерсекциски пристап, зашто може да даде вистински приказ за остварувањето на човековите права од страна на жените од обесправените и маргинализирани групи, но и да ја отслика оваа позиција на односите групи жени како резултат на сложените влијанија на различните системи на моќ кои се преклопуваат, како што се патријархатот, расизмот, хомофобијата, аблеизмот и слично, и нивното специфично влијание врз овие групи жени. На пример, доколку сакаме да го измериме прогресот на вклучување на поголем број девојчиња Ромки во образовниот процес, ќе ставиме квантитативен индикатор (бројка или процент) кој треба да се следи за да го измериме прогресот во определен временски период. Сепак, за да се процени подобрувањето на

⁸¹ Индикатори за човекови права – Водич за мерење и имплементација (анг. *Human Rights Indicators – A Guide to Measurement and Implementation*), Канцеларија на Високиот претставник на Обединетите нации, 2012, стр. 28, достапно на англиски јазик на следниот линк:

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Human_rights_indicators_en.pdf

⁸² Индексот како индикатор се добива како композит од неколку области. На пример, индексот за човековин развој кој го следи Програмата за развој на Обединетите нации (УНДП) се фокусира на три важни аспекти на човековата благосостојба (долговечност на животот, степен на образование и уживање во пристапен животен стандард). УНДП исто така го спроведува Индексот на родова нееднаквост (анг. *Gender Inequality Index*) на глобално ниво, додека Европскиот институт за родова еднаквост го спроведува Индексот за родова еднаквост (анг. *Gender Equality Index*) за земјите во Европската Унија и земјите - кандидати за членство во Европската Унија, кој ги опфаќа областите на здравство, пари, моќ, време, работа и образование. Република Северна Македонија за прв пат го изработи Индексот на родова еднаквост во 2019 година и на македонски јазик е достапен на следниот линк:

https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2019/Gender%20Index_MK_01.pdf. Во 2019 година е направен и Родов индекс на општините, од страна на здружението на граѓани Реактор, кој за секоја од општините сумира состојби во 3 области – родови јазови, овозможувачки услови и родово одговорна општина. Резултатите од индексот се достапни на македонски јазик на следниот линк: <http://rodovindeks.mk/>

квалитетот на образованието или пак третманот кој оваа група го добива од страна на наставниците/чките и соучениците/чките, неопходни се квалитативни индикатори кои ќе можат да го покажат подлабоко квалитетот на образовниот процес, особено дали постои еднаков третман кон овие ученички и нивните семејства, како и квалитетот на инфраструктурата и квалификациите на наставниците/чките во случаи каде висок процент од запишаните деца се Роми, остварување на образовната програма, резултатите од образовните достигнувања и слично. Пример за квалитативен индикатор за човекови права во национален документ е даден во табелата подолу (Табела бр. 8), како дел од Стратегијата за родова еднаквост 2022-2027⁸³.

Табела бр. 8

Име на документ	Општа цел	Специфична цел	Резултат	Индикатор
Стратегија за родова еднаквост 2022-2027	3. Сузбивање на родовите стереотипи и градење култура на ненасилство и недискриминација врз основа на пол, род и родов идентитет	3.2. Сузбивање на родовите стереотипи и сексизмот и промовирање еднаквост, во резултатот	3.2.2. Образование и наставни материјали што промовираат еднаквост, толеранција и недискриминација	Воспоставување ефикасен механизам за ревидирање на старите и креирање нови содржини во наставните програми, учебници и дидактички материјали што се родово сензитивни и кои промовираат позитивни гледишта кон родот и родовите идентитети, со интерсекциски пристап

Вака поставениот индикатор налага воспоставување нов механизам за ревидирање на старите и креирање нови содржини во наставните програми и учебници, кој ќе биде ефикасен во своето функционирање. Дополнително, истиот индикатор предвидува и ефикасност во работењето на нововоспоставениот механизам, која се мери со подлабока анализа од користењето единствено на бројки. Оттука, индикаторот, како квалитативен, налага и користење на квалитативни податоци за да се докаже постигнувањето на очекуваниот резултат. Сепак, мора да се заклучи дека, во најголем дел, политиките и програмите кои се однесуваат на човековите права во Република Северна Македонија, содржат квантитативни индикатори, кои многу ретко имаат интерсекциска перспектива. И овие квантитативни индикатори не се секогаш целосни и разделени по различни дискриминаторски основи, односно најчесто се единечно прикажани (со исклучок на податоците за пол, етничка припадност и возраст кои може да се сретнат како меѓусебно

⁸³ Стратегија за родова еднаквост, стр.32, достапно на македонски јазик на следниот линк:
https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/strategija_2022_2027.pdf

поврзани). Но, тоа не е случај и со основот попреченост или местото на живеење, или религијата, или верското уверување, здравствениот статус и слично, кои исто така се важни за донесување целосен заклучок по однос на спроведување на определен резултат/специфична цел/општа цел.

Индикаторите понатаму се делат и според процената која треба да ја покажат во однос на чекорите преземени од страна на државите за исполнување на нивните обврски во однос на почитување, заштита или остварување на човековото право. Во однос на оваа димензија, индикаторите понатаму се делат на структурни, процесни и индикатори кои го покажуваат вистинскиот резултат од имплементацијата на човековите права (Табела бр. 9).

Табела бр. 9

Почитување на човековите права
• Примена на структурен индикатор
Заштита на човековите права
• Примена на процесен индикатор
Остварување на човековите права
• Примена на индикатор кој покажува исход / резултат

Во следната табела (Табела бр. 10), подетално се прикажани карактеристиките и примената на различните индикатори⁸⁴:

Табела бр. 10

Тип на индикатор	Применливост	Фокус	Опис	На кого се однесува
Структурен	Правна, политичка и институционална рамка	Посветеност, обврзаност	Посветеност и обврзаност кон меѓународната правна рамка за човекови права Воспоставена законска регулатива	Носители на обврски - државата, функционери, државни претставници на национално и локално ниво

⁸⁴ Информациите вклучени во табелата се во голем дел земени од публикацијата насловена „Имплементација на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост – Индикатори за човекови права - Насоки за националните независни механизми за следење (анг. *Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities - Human rights indicators - Guidance for independent national monitoring framework*), Агенцијата за фундаментални права на Европската Унија, 2023, достапно на англиски јазик на следниот линк: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-uncrpd-human-rights-indicators_en.pdf

			Политики, стратегии, акциони планови и усвоени насоки Институционална рамка Постоење можност за поднесување претставки и постоење на механизми за поддршка	
Процесен	Спроведување на политиките и ефективност на механизмите за заштита и поддршка во случај на повреда на човековите права	Обид и волја за спроведување	Постоење на буџетска рамка и финансиски алокации за спроведување на документите Спроведување на политики, стратегии, акциони планови, упатства и други документи Ефективност на системот за заштита и поддршка во случај на повреда на човековите права	Носители на обврски - државата, функционери, државни претставници на национално и локално ниво
Исход	Ситуацијата на терен – колку правата вистински се практикуваат и уживаат	Резултати	Вистинска свест за правата Реалното влијание на политиките и други мерки Реална појава на повреди на човековите права	Иматели на права - Луѓето како иматели на права Здруженијата на граѓани како застапници на различни групи луѓе во општеството

Иако нашата држава нема развиено посебна стратегија или план за вклучување и спроведување на меѓународните стандарди за човекови права, сепак може да се заклучи дека постои добро развиена рамка на документи и политики во различните области,

вклучително и во областите кои се предмет на оваа анализа, односно областа на правда, образование, социјална политика и труд, како и во делот на еднаквост и недискриминација, вклучително и родова еднаквост. Во овие документи се застапени трите типа индикатори за човекови права – структурен, процесен и индикатор за исход. Сепак, и кога може да се забележи родово сензитивен пристап во индикаторите, интерсекцискиот пристап во формулирањето на индикаторите отсуствува во најголемиот број документи, притоа неискористувајќи ја можноста да бидат и родово трансформативни и да ги предизвикуваат оските на моќ во општеството. Интерсекцискиот пристап се забележува во неколку документи, како што се, на пример, Националниот акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022 – 2024⁸⁵ и Акцискиот план за унапредување на родовата сензитивност на Државната изборна комисија 2021-2024⁸⁶.

Во следната табела (Табела бр. 11) се дадени неколку примери за постоечките индикатори во Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2022 - 2026⁸⁷, Националниот акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022 – 2024 и Акцискиот план за унапредување на родовата сензитивност на Државната изборна комисија 2021 – 2024.

Табела бр. 11

Тип на индикатор	Документ	Текст на индикаторот
Структурен	Национална стратегија за еднаквост и недискриминација 2022 - 2026	Број на ратификувани меѓународни конвенции од областа на еднаквоста и недискриминацијата Усвоен закон за ратификација на третиот Факултативен протокол кон Конвенцијата за правата на детето
Процесен	Национална стратегија за еднаквост и недискриминација 2022 - 2026	Воспоставен систем за следење и стандарден образец за известување и одобрување на годишните оперативни програми за имплементација на Стратегијата
Исход	Национална стратегија за еднаквост и	Донесена уредба за правото на лицата со попреченост и други лица да бидат

⁸⁵ Националниот акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022 – 2024, Министерство за труд и социјална политика, 2022, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/N%D0%90P_za%20zastita%20promocija%20i%20ispolnuvanje%20%20na%20cov.%20prava%20na%20zenite%20i%20devoj%20%20Romki%2015.03.2022.pdf

⁸⁶ Акцискиот план за родово сензитивност на Државната изборна комисија 2021 - 2024, Државна изборна комисија, 2021, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://drive.google.com/file/d/16EGLPg8bJzPnu0_0piYam7Cue0pj2Yws/view

⁸⁷ Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2022 – 2026, Влада на Република Северна македонија, 2022, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/strategija_202022-2026.pdf

	недискриминација 2022 - 2026	ослободени од партиципација за студирање Изработена анализа за утврдување на потребите за измена на Законот за медијација и/или подзаконскиот акт за полагање испит за медијација за лицата со попреченост.
Структурен	Национален акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022 - 2024	Изработена општа препорака од Комисијата за спречување и заштита од дискриминација (КСЗД) за сузбивање на интерсекциска дискриминација во вработувањето
Процесен	Национален акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022 - 2024	Националните институции за човекови права објавуваат заеднички годишен извештај за повеќекратната дискриминација кон девојчињата и жените Ромки со препораки за надминување на пристапот до правда
Исход	Национален акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022 - 2024	Воспоставена финансиска поддршка за семејствата на девојчињата Ромки со цел задржување во образовниот процес
Структурен	Акцискиот план за унапредување на родовата сензитивност на Државната изборна комисија 2021 - 2024	Изработена методологија и спроведена интерсекциска анализа за идентификување пречки за учество во изборниот процес од родов аспект
Процесен	Акцискиот план за унапредување на родовата сензитивност на Државната изборна комисија 2021 - 2024	Развиена програма за едукација на гласач(к)и и нивните права
Исход	Акцискиот план за унапредување на родовата сензитивност на Државната изборна комисија 2021 - 2024	Изработен модул, план и материјали за работилници за едукација на гласач(к)и и нивните права

Иако важноста на индикаторите за остварување на човековите права е широко признаена, па дури и вградена во меѓународните документи за човекови права, нивната употреба сè уште не е систематска, вклучително и во нашата држава, иако бележи прогрес во

вклучувањето на индикаторите во стратешките документи и обезбедувањето податоци во однос на остварувањето на зацртаните цели во различните стратешки документи.

3.1.2. Цели за одржлив развој со посебен осврт на целите 4, 5, 8, 10, 16 и 17 – анализа на индикаторите од интерсекциски аспект

Еден од аспектите кои треба да се нотираат е разликата меѓу индикаторите за човекови права и индикаторите за одржлив развој. За разлика од индикаторите за човекови права, индикаторите за одржлив развој генерално се користат во развојните програми, проекти и активности. Развојната агенда во минатото се гледала најмногу од економски аспект, а развојот најчесто се мерел преку зголемување, стагнирање или намалување на бруто домашниот производ (БДП). Сфаќајќи дека ова не е доволно и не е во согласност со принципот заснован на човекови права, креаторите на развојната агенда, особено Обединетите нации, го менуваат пристапот, а со тоа и самата рамка за мерење на развојот, и во центарот на развојните програми го стават човекот, неговите права и потреби и неговата благосостојба. Во контекст на ова, важно е да се разбере правото на развој, кое не е исто со самиот развој. Имено, правото на развој оди подалеку од подобрувањето единствено на економијата или социјалните услови. Правото на развој е комплексен концепт кој го опфаќа унапредувањето на човековото достоинство, права и слободи и создавањето социјални услови кои ќе обезбедат нивно уживање⁸⁸.

Неопходноста за промена во пристапот, но и мерењето на развојот, резултираше со креирањето на Милениумските развојни цели (во понатамошниот текст: МРЦ) во 2000 година. Вкупно 189 земји ја усвоија Милениумската декларација на Обединетите нации за развојните цели, која еволуираше во МРЦ и која вклучи цели со фокус на општествениот развој, како што се образованието, здравјето, исхраната и водата и санитарните услови. Прогресот на глобално ниво кое МРЦ успеаја да го постигнат е особено евидентен во пристапот до бесплатно основно образование и бесплатна здравствена заштита за деца на возраст под 5 години и бремени жени во многу земји со низок прогрес. Можеби најголемите успеси на МРЦ се однесуваат на здравјето, особено на напредокот постигнат во намалувањето на смртноста кај децата и ХИВ/СИДА, маларија и туберкулоза, како и намалување на смртноста на мајките. Од разгледувањето на прогресот постигнат со МРЦ, меѓу другото, произлезе дека конфликтите и насилството сериозно влијаат на прогресот на многу држави, а земјите со ниски примања, пак, бележат помало достигнување на целите.

На самитот одржан во септември 2015 година, Генералното собрание на Обединетите нации ја усвои Агендата за одржлив развој 2030 година, која претставува универзална стратегија според која земјите треба да ги мобилизираат сите ресурси со цел да ги постигнат целите до 2030 година. Агендата 2030 и нејзините 17 цели ги вклучуваат сите три димензии на

⁸⁸ Примена на пристапот заснован на човекови права во развојната соработка и програмирање: Ресурс за градење на капацитетите на УНДП, (анг. *Applying a Human Rights-Based Approach to Development Cooperation and Programming: A UNDP Capacity Development Resource*), Програма за развој на Обединетите нации, 2006, стр. 63, достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Human-Rights.pdf>

одржливиот развој: економски раст, социјална вклученост и заштита на животната средина. Агендата 2030, како нова развојна агенда, се темели на постигнатите резултати од МРЦ и оди чекор понапред со цел вклучување на најсиромашните и најобесправените преку почитување на принципот на „никој да не е изоставен“. Целите од Агендата 2030 се однесуваат на искоренување на сиромаштијата и обезбедување пристап до вода, образование и здравствена заштита, но и доброто владеење, институции што ќе гарантираат владеење на правото, слободата на изразување, пристапот до правда и други аспекти што ќе обезбедат одржлив развој.

Со воспоставувањето на новите цели за одржлив развој, во Агендата 2030 е воведена одделна цел 5 преку која се поставува амбициозна агенда за постигнување родова еднаквост. Оваа цел се стреми кон зајакнување на жените и девојчињата и остварување на нивниот целосен потенцијал, што неизбежно подразбира елиминација на сите форми на дискриминација врз основа на пол и родово базирано насилство. Дополнително, целта 5 настојува да овозможи унапредување на сексуалното и репродуктивно здравје на жените и девојките, признавање на неплатената домашна работа и еднаков пристап до ресурси, како и еднакво учество со мажите во политичкиот, економскиот и во јавниот живот. Освен во цел 5, родовата перспектива е интегрирана и во останатите цели. На овој начин се препознава сеопфатната, меѓусекторска природа на родот и еколошките, социјалните и економските влијанија врз родовата еднаквост. Впрочем, родовата еднаквост е една од централните теми во Агендата 2030, каде се потенцира дека „остварувањето родова еднаквост и зајакнувањето на жените и девојките ќе даде важен придонес во сите цели и задачи“⁸⁹, и се инсистира на системско вклучување на родовата перспектива во целокупното спроведување на целите.

Спроведувањето на 17-те цели за одржлив развој се следи преку листа на индикатори содржани во Глобалната рамка на индикатори за одржливите развојни цели и таргети на ОН до 2030 година⁹⁰, како и Резолуцијата на Обединети нации за работата на Комисијата за статистика која се однесува на Агендата за одржлив развој за 2030 година⁹¹ и Резолуцијата 68/261 на Обединети нации за основните принципи на официјалната статистика⁹². Индикаторите се всушност основата за следење на прогресот на исполнувањето на

⁸⁹ Трансформирање на нашиот свет: Агенда 2030 за одржлив развој (анг. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*), Резолуција на Обединетите нации усвоена од Генералното собрание, 2015, достапно на следниот линк: <https://sdgs.un.org/2030agenda#:~:text=We%20resolve%2C%20between%20now%20and,protection%20of%20the%20planet%20and>

⁹⁰ Глобалната рамка на индикатори (анг. *Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development*), достапно на следниот линк: <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>

⁹¹ Резолуцијата за работата на Комисијата за статистика која се однесува на Агендата за одржлив развој за 2030 година (анг. *Work of the Statistical Commission pertaining to the 2030 Agenda for Sustainable Development*), Генерално собрание на Обединети нации, 2017, достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/207/63/PDF/N1720763.pdf?OpenElement>

⁹² Резолуцијата 68/261 на ОН за основните принципи на официјалната статистика (анг. *Fundamental Principles of Official Statistics*), Генерално собрание на Обединети нации, 2014, достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/11/PDF/N1345511.pdf?OpenElement>

таргетите поставени во секоја цел од развојната агенда и рамката по која земјите членки на Обединети нации имаат обврска да известуваат. Затоа процесот на подготовка на развојните цели беше доста партиципативен и консултативен, вклучувајќи активно учество на земјите членки (особено земјите со среден приход) и граѓанските групи и здруженија.

И покрај инклузивноста на процесот, сепак мора да се забележи дека е евидентно поголемото влијание на државните структури наспроти феминистичките при креирањето на целите, особено во делот на индикаторите, каде недостасува интерсекцискиот пристап. На пример, индикаторите кои треба да го мерат прогресот на цел 5, која се однесува на родовата еднаквост⁹³, имаат многу генерален пристап при дефинирањето на тоа што треба да се мери, кој е најчесто еднодимензионален, односно се бара известувањето да биде преку податоци кои единствено ќе бидат сегрегирани врз основа на пол. Оттука, може да се заклучи дека етничките разлики, попреченоста и местото на живеење (урбано/рурално), како основи кои во интерсекција со родот покажуваат групи на најнепривилегирани жени во општеството, не се земени предвид при креирањето на индикаторите. Затоа не може во целост да се измери прогресот на најмаргинализираните и најобесправените групи, односно да се знае кои се оние жени кои напредуваат и дали се тоа жени кои се веќе зајакнати и оснажени и во понапреден степен на привилегираност. Следствено, не може во целост да се следи ниту принципот „никој да не е изоставен“ врз кој се темели развојната Агенда 2030 доколку не се разбере сложената синергија на влијанија на различните системи на моќ кои се преклопуваат во определен контекст - како што се патријархатот, расизмот, хомофобијата, аблеизмот и слично, како и нивното специфично влијание врз ранливите и маргинализирани жени и девојчиња во општеството.

3.1.2.1. Развојна цел 4 – Квалитетно образование

Во некои индикатори за области каде особено постои родов јаз, не се бараат десегрегирани податоци ниту по основ на пол, односно род. Иако постои генерален индикатор 4.6.1. во кој се наведува дека прогресот на сите индикатори треба да се следи преку десегрегирани (разделени) податоци кога тоа е возможно по основ на пол, место на живеење (урбана/рурална средина), социјален статус и попреченост, во суштина индикаторите немаат интерсекциски пристап. На пример, индикаторот 4.1.1, кој се однесува на процентот на деца и млади луѓе кои на крајот на основното и средното образование го совладале читањето и математиката, бара следење на прогресот единствено по основ на пол. Се пропушта да се види освен по основ на пол кои се тие групи на деца и млади луѓе кои го совладале читањето и математиката, колку од нив се деца и младинци/ки со попреченост, колку живеат во урбана а колку во рурална средина, која им е етничката припадност на овие деца, на кој јазик се одвивала наставата (вклучително на јазиците на заедниците и на Брајово писмо), дали децата кои се подолго време хоспитализирани поради здравствена состојба или попреченост ги совладале овие вештини или не, дали оние што ги совладале овие вештини посетуваат редовни училишта или посебни училишта за деца со попреченост, за колку деца со попреченост е обезбедено соодветно приспособување во рамките на

⁹³ Целосниот текст на индикаторите кои се предмет на оваа анализа, а се поврзани со родова еднаквост, правда, труд, образование и социјална заштита, може да се види во Прилог 2 на оваа анализа.

образовниот процес и слично. Понатаму, индикаторот 4.1.2, кој се однесува на процентот на ученици кои го завршиле основното и средното училиште воопшто не бара следење на прогресот по ниту една основа. Тука се пропушта да се види кои групи момчиња и девојчиња се осипуваат од формалниот образовен процес, која им е етничката припадност, дали имаат попреченост или не, дали живеат во рурални или урбани средини. Земајќи предвид колку квалитетот на образованието се разликува во урбаните наспроти руралните средини, колку децата кои доаѓаат од етничките малцинства или, пак, децата мигранти и бегалци и децата со попреченост во интерсекција со нивниот социјален статус можат да имаат пречки во запишувањето во училиште и совладувањето на материјалот, неопходно е овој индикатор да бара мерење на прогресот преку интерсекциски пристап. Само така државата ќе може јасно, врз база на докази, да дизајнира програми, мерки и активности кои ќе се справуваат со причините за незапишувањето, испишувањето или недоволниот успех од образовниот процес за определени групи и подгрупи на момчиња и девојчиња.

Индикаторите, пак, кои го следат таргетот 4.2. кој се однесува на пристапот до квалитетен ран детски развој и грижа, бараат прогресот да се следи единствено по основ на пол. Земајќи ја предвид разликата во капацитетите и инфраструктурата за ран детски развој во урбаните и руралните средини, овој индикатор пропушта да го мери прогресот на институционална грижа за децата кои живеат во руралните средини. Од родова перспектива, со изоставувањето на местото на живеење како основ за известување за прогресот за институционална грижа за децата, се пропушта да се нотира и дали се намалува неплатената работа на жените во руралните средини во форма на грижата за децата во предучилишната возраст. Овој таргет е важно да се анализира во интерсекција и со попреченоста како основ затоа што раниот детски развој и системите за поддршка на децата со попреченост изискуваат осмислен пристап од страна на државата и создавање сервиси и поддршка на биолошките и згрижувачките семејства. За крај, етничката припадност дополнително на полот е важна да се анализира интерсекциски посебно кога е врзана и со местото на живеење во рурални средини. Така, ќе може да се види каде е потребно да се изградат градинки и отворот алтернативни сервиси за поддршка на деца и младинци/ки со попреченост, притоа спроведувајќи го во пракса родово трансформативниот пристап, како и пристапот на инклузија на лицата со попреченост.

Особено е важно да се истакне дека во развојната цел 4 еден од резултатите кои треба да се постигнат, 4.4, е и значително зголемување на бројот на млади и возрасни кои имаат релевантни вештини, вклучувајќи технички и стручни вештини, за вработување, пристојни работни места и претприемништво. Индикаторот 4.4.1. бара прогресот на овој резултат да се следи единствено преку пропорцијата на млади и возрасни со вештини за информатичка и комуникациска технологија (ИКТ) и да се известува за тип на вештина. Ова е особено критично доколку се земе предвид дека постои голем родов јаз на глобално ниво во информатичката и комуникациската технологија (ИКТ) во однос на вработените и жените на лидерски позиции, но и во однос на застапеноста на девојчињата и жените во академскиот простор и образованието во овој сектор.

Според достапните податоци, жените се застапени со само 28 % од сите работни места во компјутерските и математичките професии, додека во Европската Унија жените сочинуваат само 19,1 % од секторот ИКТ (информатичка и комуникациска технологија). Родовиот јаз во ИКТ полињата е особено загрижувачки кога станува збор за специфичните академски дисциплини, каде жените сочинуваат само 16 % од оние кои се стекнале со диплома по компјутерски и информатички науки⁹⁴. Сепак, и во овој индикатор се пропушта можноста од вклучување на интерсекцискиот пристап и вадењето од маргините на посебно ранливите и маргинализираните жени и девојки во општеството.

3.1.2.2. Развојна цел 5 – Родова еднаквост

Родовата еднаквост како развојна цел вклучува 9 резултати преку кои треба да се постигне родова еднаквост и да се зајакнат и оснажат сите жени и девојчиња. Резултатите се следат преку 14 индикатори, кои во најголем дел бараат прогресот да се прикаже преку разделени податоци по основ на пол, а во мал дел и по основ на возраст и локација (урбана/рурална средина). Врз основа на ова може да се заклучи дека и во развојната цел која се однесува и фокусира на родовата еднаквост, отсуствува интерсекциски пристап во индикаторите, преку кој би се следел прогресот во намалување на нееднаквостите за различните групи на маргинализирани и обесправени жени и девојки. На пример, индикаторот 5.1.1. се однесува на тоа дали постојат правни рамки за промовирање, спроведување и следење на еднаквоста и недискриминацијата врз основа на пол. Еднодимензионалноста на овој индикатор е недоволна за да се следи намалувањето на дискриминацијата на оние групи жени и девојчиња кои се најчесто дискриминирани поради нивниот идентитет каде интерсекциски се поврзуваат повеќе основи, како етничката припадност и родот, попреченоста, местото на живеење, религијата или верското уверување, или пак сексуалната ориентација и родовиот идентитет. Посебна ранливост имаат и жените и девојките кои се припаднички на маргинализирана група, како, на пример, комерцијалните сексуални работнички или кориснички на дроги кои имаат двојна ранливост и често се предмет на родово базирано насилство, но и на домашно насилство. Впрочем, една од главните критики на оваа развојна цел од феминистичките организации е дека нејзиното остварување нема да постигне справување со системските бариери и структурните нееднаквости со оглед дека целиот концепт на агендата 2030 тргнува од постоечките системски поставености, како што се капитализмот, расизмот и патријархатот како системски двигатели на родовата и другите форми на дискриминација⁹⁵. Структурните причини и родовите и социјални норми кои влијаат и ја одржуваат родовата нееднаквост, не се земени предвид, ниту пак се земени предвид структурните односи на моќ. Цел 5 е чекор во вистинската насока, но обезбедува

⁹⁴ Прикажаните податоци се преземени од платформата WomenTech Network, достапно на следниот линк:
<https://www.womentech.net/women-technology-statistics>

⁹⁵ Критичкиот феминистички осврт на развојната Агенда 2030 (анг. *Feminist Critiques of the Sustainable Development Goals*), Конзорциум на родот, безбедноста и човековите права, 2017, достапно на англиски јазик на следниот линк:
https://genderandsecurity.org/sites/default/files/Feminist_Critiques_of_the_SDGs_-_Analysis_and_Bibliography_-_CGSHR.pdf

несоодветна рамка за препознавање на привелегиите по основ на пол, род, имотен статус, место на живеење или ниво на развој.

Интерсекциски пристап не е применет ниту при поставувањето на индикаторите за следењето на родово базираното насилство. На пример, индикаторот 5.2.1. се однесува на процентот на жени и девојчиња на возраст од 15 години и повозрасни кои некогаш биле во партнерска врска и биле подложени на физичко, сексуално или психичко насилство од сегашен или поранешен интимен партнер во претходните 12 месеци, по форма на насилство и по возраст. Користењето на интерсекциски леќи во овој индикатор би можело да помогне за следење на насилството врз девојчињата Ромки, каде постои интерсекција меѓу родот, етничката припадност и имотниот статус, но и местото на живеење, затоа што голем дел од нив живеат во субурбани средини со слаба инфраструктура на јавниот превоз, кои како основи ги прават поранливи на насилство. Исто така, истражувањата покажуваат дека жените и девојките со попреченост се неколку пати поранливи и поподложни на родово базирано насилство. Односно, нешто под половина од жените и девојките со попреченост што учествуваа во истражувањето (44 %) рекле дека директно доживеале некој вид насилство, а секоја трета (35 %) била сведок на насилство и/или малтретирање. Голема пречка претставува неподготвеноста на институциите да одговорат и да го превенираат насилството врз жените и девојките со попреченост, поради нивната непристапност, недостиг од едукација и незапознаеноста со проблематиката на вработените, игнорирањето и непознавањето на комплексноста и интерсекционалноста на проблемот, како и прифатената култура на неказниност.⁹⁶

Индикаторот 5.4.1, пак, го следи времето поминато на неплатена домашна работа и работа за неа, по пол, возраст и локација (урбана/рурална средина). Процентот на времето потрошено на неплатена домашна работа и грижа не се разликува само според полот, возраста и локацијата (урбана/рурална средина), туку и според имотниот статус, родовиот идентитет, етничката припадност итн. Жените кои имаат повисок имотен статус и живеат во урбана средина трошат многу помалку време на домашните обврски и грижа за членовите на семејството, отколку оние кои имаат понизок имотен статус и живеат во рурална средина. Нееднаквостите во пристапот до вода, санитарни услови и институционална грижа за децата и возрасните членови на семејството ги прават особено подложни на дискриминација жените од руралните средини, но и жените Ромки кои значително повеќе живеат во супстандардни услови. Елиминирањето на повеќекратната и во некои случаи и интерсекциската дискриминација со која се соочуваат жените со одредени специфични идентитетски карактеристики е од суштинско значење и затоа мониторингот особено на оваа развојна цел мора соодветно да се промени.

3.1.2.3. – Развојна цел 8 – Достоинствено вработување и економски раст

⁹⁶ Димитровска, Н., Кочоска, Е., Превенција на родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост – истражувачки извештај, Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2022, стр. 10-11, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://www.osce.org/files/f/documents/5/d/513253_0.pdf

Преку развојната цел 8 се промовира одржлив и инклузивен економски раст, целосно и продуктивно вработување и пристојна работа за сите. Развојната цел има 12 резултати и 16 индикатори, од кои само мал дел имаат интерсекциски пристап, но претставуваат добар пример како индикаторите се поставуваат преку интерсекциски леќи. На пример, индикаторите кои се однесуваат на невработеноста, неформалната работа и просечната заработка, имаат поставено повеќе основи врз основа на кои го мерат прогресот, како што се полот, возраста и попреченоста. Сепак, една од главните критики за оваа развојна цел е дека ја продлабочува родовата нееднаквост, оставајќи ги жените во традиционалниот економски модел кој е корен на многу економски нееднаквости засновани на род. Овој пристап не ја адресира професионалната сегрегација и преголемата застапеност на жените меѓу неформалните работници, како и неплатениот труд на жените во вршење домашни активности и активности за грижа споредено со мажите. Според податоците за Северна Македонија достапни во индексот на родова еднаквост во Северна Македонија од 2015 година⁹⁷, во доменот време Северна Македонија го има второто најголемо заостанување (по доменот Пари) споредено со земјите од ЕУ и европскиот просек (ЕУ-28). Индикаторите во доменот време покажуваат диспропорционално поголемо учество на жените во вршење домашни активности и активности за грижа споредено со мажите во земјата. Во земјата преовладуваат родовите стереотипи во поглед на традиционалните родови улоги и жените во најголема мера ја вршат неплатената работа во домот поврзана со грижата и домашните обврски. Процентот на жените кои посветуваат време на грижа за децата и внуците секојдневно е поголем од процентот на мажите (9,4 процентни поени разлика), додека процентот на жени кои поминуваат време во домашни активности е седум пати поголем споредено со мажите, или изразено во процентни поени разликата е дури 60,7 процентни поени. Како резултат на тоа, жените имаат помала економска моќ од мажите или пак економска зависност од мажите, често живеат на прагот на сиромаштијата до крајот на нивниот животен век, соочувајќи се со помали пензии споредено со мажите или пак со неостварување на правото на пензија, иако сите податоци покажуваат дека тие работат повеќе споредено со мажите. Исто така, етничката припадност е исклучително важна во нашиот контекст, да се анализира и да се собираат квантитативни и квалитативни податоци за индикаторите на оваа цел, ако сакаме да извадиме некои групи од маргините на нашето општество (посебно жените и девојките од ромската етничка заедница).

3.1.2.4. Развојна цел 10 – Намалена нееднаквост

Преку развојната цел 10 треба да се намали нееднаквоста во и меѓу земјите, која опфаќа унапредена економска, социјална и политичка инклузија, раст на приходите, подобрена регулатива, вклучително и за следење на финансиските пазари и институции и овозможување безбедна и одговорна миграција. Развојната цел има 10 резултати и 14 индикатори, од кои само еден индикатор има интерсекциски пристап, оној кој го мери процентот на луѓе кои живеат под просечниот приход во земјите, врз основа на пол, возраст

⁹⁷ Башевска, М., Индекс на родова еднаквост на Северна Македонија, 2015, стр.22, достапно на македонски јазик на следниот линк:

https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/2019/Gender%20Index_MK_01.pdf

и попреченост. Особено важна основа која недостасува во овој индикатор од интерсекциски аспект е местото на живеење (урбана/рурална средина), со оглед дека жените кои живеат во руралните средини многу често се неформални работнички и истите не остваруваат приход и поради тоа често живеат на прагот на сиромаштијата. Во нашиот контекст важно би било да се известува и врз основа на етничка припадност поради жените Ромки кои, исто така, се во голем дел неформални работнички и остваруваат приход кој е под минималниот и се соочуваат со сиромаштија.

3.1.2.5. Развојна цел 16 – Мир, правда и силни институции

Развојната цел 16 промовира мирољубиви и инклузивни општества за одржлив развој, пристап до правда за сите и изградба на ефективни, одговорни и инклузивни институции на сите нивоа. Оваа развојна цел има 12 резултати фокусирани на намалување на насилството кон сите луѓе, вклучително и децата, промовирање на владеењето на правото и обезбедување еднаков пристап до правда за сите, намалување на корупцијата и криминалот и промовирање и спроведување недискриминаторски закони и политики. Прогресот на резултатите се мери преку 24 индикатори, од кои 4 имаат интерсекциски пристап и се однесуваат на известување за смртноста по основ на пол, возраст и причина, потоа известување за бројот на жртви на трговија со луѓе, застапеноста на луѓето во институциите од законодавната, извршната и правосудната власт по основ на пол, возраст, попреченост и група на население и број на население кое смета дека донесувањето на одлуките е инклузивно и одговорно, по основ на пол, возраст, попреченост и група на население. Интерсекцискиот пристап отсуствува во индикаторот кој се однесува на процентот на луѓе кои се чувствуваат безбедно да шетаат навечер во местото каде живеат, каде не е наведен ниту еден специфичен основ по кој ќе се врши мерењето на прогресот, иако е познато дека жените, особено девојчињата, многу повеќе се плашат да шетаат навечер поради формите на родово базираното насилство на кои се изложени значително повеќе споредено со мажите, односно момчињата, особено уличното вознемирување, демнењето и силувањето, како форми на родово базирано насилство⁹⁸. Интерсекцискиот пристап отсуствува и во индикаторите кои го мерат пристапот до правда и ефикасноста на механизмите за заштита на нивните права, но и задоволството од работата на институциите. Иако индикаторите налагаат известувањето од страна на државите за прогресот на резултатите да биде единствено изразен преку процент на населението, сепак е неопходно да се стават идентитетски карактеристики врз основа на кои ќе се следи прогресот за да се види дали се подобрува пристапот и задоволството од услугите на институциите од страна на жените кои традиционално имаат отежнат пристап до правда и дискриминаторски третман од страна на

⁹⁸ Според студијата за родово базирано насилство на јавни места во Скопје, подготвена од здружението на граѓани Реактор во 2020 година, 90,9 % понекогаш или секогаш се плашат навечер да се движат низ одредени населби или улици (стр.49). Излегувањето сама навечер понекогаш или секогаш е страшно за 63,6 %, а 78,6 % се плашат (понекогаш или секогаш) да се враќаат сами дома после излегување. Општо земено, жените се чувствуваат побезбедно преку ден, но за половина (52,3 %) одредени населби или улици во Скопје (понекогаш или секогаш) предизвикуваат страв дури и преку ден. Целосната студија е достапна на македонски јазик на следниот линк:

<https://reactor.org.mk/wp-content/uploads/2020/11/Reaktor-rodovo-bazirano-nasilstvo-MKD-web.pdf>

институциите. Во овој контекст особено се важни Ромките, жените со попреченост и жените од руралните средини.

3.1.2.6. Развојна цел 17 – Партнерства за постигнување на целите

Последната, 17 цел се однесува на зајакнувањето на средствата за спроведување и ревитализација на глобалното партнерство за одржлив развој. Оваа цел има 19 резултати и 24 индикатори, кои во најголем дел се однесуваат на правичното оданочување, мерење на средствата и капацитетите за остварување на овие цели, подобрување на технологијата во земјите, особено оние во развој. Она што е важно од оваа цел е обврската на државите значително да се зголеми достапноста на висококвалитетни, навремени и сигурни податоци поделени по приход, пол, возраст, раса, етничка припадност, миграциски статус, попреченост, локација и други карактеристики релевантни во националните контексти.

И покрај ваквата обврска, процесите на следење и известување (ревизија) се доброволни за државите, при што се земаат предвид различниот контекст на национално ниво, капацитетите и нивото на развој, политичката ситуација и приоритетите во секоја држава. Овие процеси е неопходно да се отворени, инклузивни, партиципативни и транспарентни за сите заинтересирани и е неопходно да се поддржи известувањето од сите релевантни чинители. Во оваа насока, надлежните државни институции за статистика треба да имаат клучна улога во собирањето и објавувањето податоци за спроведување на целите, како и за координација на активностите за собирање податоци од страна на сите релевантни државни институции, органи и правосудството. Државниот завод за статистика на Република Северна Македонија досега има направено само еден извештај за прогресот на државата во остварувањето на целите за одржлив развој во 2019 година, каде интерсекцискиот пристап во известувањето е делумно застапен преку вкрстување на податоците врз основа на пол и возраст.⁹⁹ Подобрување на статистичките податоци од интерсекциски пристап се забележува во 2022 година, со објавувањето на публикацијата „Статистички портрет на трендовите во областа на родовата еднаквост“¹⁰⁰, каде дадените податоци за различни области се врз основа на род и други вкрстени карактеристики, како возраст, етничка припадност, попреченост, но и резиденцијален статус (урбано/рурално) и семејна состојба.

3.1.3. Индикатори за родово одговорно буџетирање

Како што беше и претходно споменато, еден од индикаторите дали определена политика (стратегија, акциски план) или програма вистински ќе се спроведе претставува и постоењето буџет за нејзино спроведување. Иако буџетите, генерално, треба да ги следат

⁹⁹ Публикацијата Одржлив развој, Државен завод за статистика, 2019, достапно на следниот линк: <https://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija.aspx?id=47>

¹⁰⁰ Жените и мажите во Северна Македонија - Статистички портрет на трендовите во областа на родовата еднаквост, Државен завод за статистика, 2022, достапно на македонски јазик на следниот линк: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-10/MK_WandM-NMK-Report_WEB_0.pdf

активностите кои се веќе предвидени во овие стратешки документи, сепак е неопходно и самиот буџет да биде родово одговорен, односно да ги изразува специфичните потреби на мажите и жените, но и потребите на различните групи мажи и жени (врз основа на етничка припадност, попреченост, возраст, место на живеење во рурална/урбана средина, припадност кон сексуално малцинство итн.).

Наједноставно дефиниран, *родово одговорен буџет* е оној во кој е вклучена родовата перспектива. Според дефиницијата користена од Советот на Европа, родово буџетирање е интегрирање на родовата перспектива во буџетскиот процес. Тоа значи родова оценка на буџетите, со вклучување на родовата перспектива во сите нивоа на буџетскиот процес и реструктурирање на приходите и расходите со цел промовирање родова еднаквост. Родово буџетирање е стратегија и процес чија долгорочна цел е постигнување на целите за родова еднаквост. Поширокиот концепт за родовото одговорно буџетирање го дефинира како вклучување на социјалниот аспект и социјалната реалност во процесите на планирање и спроведување на јавните буџети. Меѓународниот монетарен фонд, пак, има усвоено целно ориентирана дефиниција за концептот, дефинирањето на родовото буџетирање како пристап кој користи фискална политика и управување со јавните финансии и инструменти за промовирање на родовата еднаквост и развој на девојчињата и жените. Ваквата дефиниција има предности кога е во прашање целокупното влијание на јавните политики врз родовата еднаквост, но е ограничен кога е во прашање идентификувањето на вистинските резултати и влијание врз родовата еднаквост. Дефиницијата дадена од страна на Организацијата за економска соработка и развој се концентрира на искористените ресурси и се залага за интегрирање на јасна родова перспектива во секој елемент на буџетот, преку употреба на специфични процедури и аналитички алатки. Овој диференциран пристап идентификува три широки категории на практики за родово буџетирање, односно родово информирана распределба на ресурси, родово проценети буџети и родово буџетирање засновано на потреби.

Пристапот на родово одговорно буџетирање е за прв пат развиен во 1984 година во Австралија, каде е спроведена пионерската анализа на влијанието на јавните буџети на родовите односи, која претставува и важна почетна точка за подоцнежните иницијативи за родово буџетирање. Следната иницијатива се појавува во Велика Британија во 1989 година, каде Женската буџетска група, составена од експерти од универзитети, синдикати и граѓански организации, за прв пат објави коментари на националниот буџет. Понатаму, во 1993 година Женската интернационала лига за мир и слобода воспостави иницијатива за родово одговорно буџетирање во Канада. Сепак, во Европа, со исклучок на Велика Британија, иницијативата за родово одговорно буџетирање останува изолирана до крајот на 90-тите години на минатиот век, кога Франција почнува да го применува пристапот, проследено со други нови иницијативи за родово буџетирање кои се појавуваат во неколку

европски држави¹⁰¹, како и во земјите на Западен Балкан, вклучително и во Република Северна Македонија.

Процесот на родово одговорното буџетирање опфаќа 6 чекори, кои се прикажани во следниов дијаграм (Дијаграм бр. 4).

Дијаграм бр. 4

Почетна точка на секој процес за постигнување на родово одговорен буџет е родово одговорната буџетска анализа. Таа е клучен дел за промовирање на родовата еднаквост преку буџетските политики и процеси. Како алатка за управување со јавните финансии, родово одговорна буџетска анализа дозволува да се утврди како и до кој степен државната политика влијае на различни групи мажи и жени како потрошувачи на услуги, корисници на инфраструктура и даночни обврзници. *Родово одговорна буџетска анализа* е родова анализа која во својата суштина создава основа за спроведување на принципот на родова еднаквост во сите сфери и овозможува одржлив развој на општеството. Вреди да се спомене дека родовата анализа не треба да ги зема предвид разделените податоци единствено врз основа на пол или род, односно за жени и мажи, туку треба да вклучи други релевантни идентитетски карактеристики, како што се возраста, социо-економски статус, местото на живеење (урбана/рурална средина), попреченоста, степенот на образование и други податоци зависно од контекстот и потребата на анализата.

Процесот на спроведување на родово одговорната буџетска анализа може да се направи како претходна анализа во процесот на процена на потребите (лат. *ex-ante*) и како последователна анализа во процесот на процена на резултатите (лат. *ex-post*). *Ex-ante* процесот на анализа претпоставува користење на алатки (како родова основна анализа на буџетот, процени на родовите потреби и родовото влијание) со цел да се осигура дека информациите за родовите потреби и родовото влијание на различните политики се анализирани пред донесувањето на одлуките за распределба на ресурсите и подготовката на владиниот или локалниот предлог-буџет.

Во *ex-ante* процесот на спроведување анализа, може да се изврши основна родова анализа на буџетот пред процесот на формулирање на буџетот за да се оцени како основната распределба на државните расходи и приходи влијае на родовата еднаквост. Информациите од оваа анализа може да се искористат за да помогнат во донесување на понатамошни

¹⁰¹ Краткиот историски преглед на развивањето и користењето на родово одговорното буџетирање е преземен од Финалниот извештај на група експерти за родово одговорно буџетирање на Советот на Европа, (анг. *Gender budgeting – Final report of the Group of specialists on gender budgeting*), 2005.

одлуки за распределба на ресурсите и да се осигури дека нацртот на буџетскиот предлог се справува со предизвиците во оставувањето на родовата еднаквост таму каде што постојат.

Понатаму, може да се направи и анализа на родовите потреби во различни области (социјална заштита, здравство, правда) каде политиката, односно буџетот кој се креира ќе се спроведува и со тоа би имал влијание. Процените на родовите потреби најчесто се квалитативни процени кои детално ги идентификуваат приоритетите за дејствување на политиките во буџетски контекст. Покрај разгледувањето на родово разделените податоци достапни во секоја област на политиката, процената треба да ги земе предвид гледиштата и мислењата од клучните засегнати страни, вклучувајќи ги креаторите на политиките, граѓанските организации (особено оние од областа на родовата еднаквост) и граѓан(к)ите. Тие може да се спроведат на државно ниво преку ресорното министерство или владин орган, но и на локално ниво преку општинските структури во единицата на локална самоуправа. Позитивен пример во овој контекст претставува и анализата за мерење на нивото на зајакнување на жените во земјоделството со примена на експериментален економски метод¹⁰². Главните резултати укажаа дека жените во земјоделството не се доволно зајакнати во сите области, но сепак сопственоста на средства, придонесот во донесувањето на производствени одлуки и контролата над користењето на приходите, најмногу придонесуваат за слабата зајакнатост на жените. Постојат одредени мерки во политиките кои се однесуваат на жените во смисла на подобрување на нивната позиција во руралните средини, но сепак, евидентно е одредено (не)разбирање на концептот. Врз основа на наодите од оваа анализа понатаму беше формирана работна група за родова еднаквост во Министерството.

Исто така, може да се направат и *ex-ante* процени на влијанието и ефектот на предложените иницијативи и мерки врз родовата еднаквост. Информациите од овој тип процена на влијанието помагаат да се информираат креаторите на буџетите за тоа дали мерката на политиката е соодветна за вклучување во предлог-буџетот. Родовиот аспект на процената на влијанието на буџетот може да се направи поединечно или како дел од постојната рамка за анализа на влијанието на политиката. Овие анализи треба да се спроведуваат од соодветно квалификуван персонал во одделни ресорни министерства, но најчесто се прават од страна на граѓанските организации кои работат на прашањата на родовата еднаквост.

Врз основа на податоците добиени од анализите направени во *ex-ante* процесот, понатаму се развиваат и родово одговорните цели кои треба да придонесат за подобрување на родовата еднаквост во областа за која буџетот е развиен. На пример, доколку буџетот е развиен на државно ниво една од целите може да биде да се зголеми економската моќ на жените преку зголемување на бројот на жени претприемачки, што ќе биде постигнато преку ослободување од плаќање на определени даноци од страна на жените кои се сопственички

¹⁰² Изработката на оваа анализа е резултат на заедничка соработка и имплементација помеѓу Факултетот за земјоделски науки и храна - Скопје и Телото на Обединетите нации за родова еднаквост и зајакнување на жените (UN Women). Краткиот документ за политики подготвен врз основа на анализата е достапен на македонски јазик на следниот линк:

http://www.fzhn.ukim.edu.mk/images/stories/proekti/unwfhzn/wp72020/policy_brief_fasf_un_women_.pdf

на мали бизниси или пак ќе отворат нови во тековната фискална година за која се однесува буџетот. Од интерсекциски аспект оваа мерка би вклучила дополнителни фискални ослободувања за жените кои доаѓаат од маргинализираните или обесправени заедници, како, на пример, Ромките или жените со попреченост. За жените и девојките со попреченост може да се предвидат средства за соодветно приспособување и/или асистивна технологија, односно персонален и образовен асистент. На локално ниво, пак, мерката може да предвиди субвенции за да посетуваат жените и девојките курсеви за дигитална писменост, која може да им овозможи учење од далечина, кое е особено важно за жените и девојчињата во руралните средини кои немаат овозможен пристап до образование на еднаква основа со другите.

Родово одговорните цели пак се мерат преку поставување на родово одговорни индикатори, кои ги мерат промените поврзани со родот кои буџетот ги прави во дадено општество, односно контекст во одреден временски период. Преку родово одговорните индикатори го мериме менувањето на родовите улоги и нееднаквости низ времето, а сè со цел да се поттикне еднакво учество, вклучително и еднаква и правична распределба на придобивките од родовиот одговорен буџет меѓу мажите и жените, момчињата и девојчињата, особено оние од маргинализираните и обесправените заедници. Целта е преку буџетот да се гледа како родово редистрибутивна политика чија цел е да се трансформира постојната распределба на ресурсите и одговорностите за да се создаде порамноправен однос меѓу жените и мажите. Висококвалитетните, навремени и веродостојни расчленети податоци, вклучително и по род, можат да бидат најрелевантниот показател за напредокот во постигнувањето на родовата еднаквост. Многу е важно да се разбере и разликата меѓу родов индикатор и родово одговорен индикатор, односно со родовиот индикатор се обидуваме да ги измериме промените поврзани со родот со текот на времето, земајќи го предвид постоечкиот родов јаз меѓу мажите и жените. Родово одговорниот индикатор се обидува да го одрази разбирањето на родовите улоги и нееднаквости со цел поттикнување еднакво учество, вклучително и еднаква и правична распределба на придобивките. Родово одговорниот индикатор бара активностите прво да бидат дизајнирани на начин што ќе го одразуваат разбирањето на нееднаквостите и родовите улоги, пред да може да се измери еднаква и правична распределба на придобивките.

Во продолжение следува табеларен приказ (Табела бр. 12) на пример за поставување на родово одговорни цели и индикатори за намалување на родовиот јаз во високообразованите програми поврзани со СТЕМ науката преку интерсекциски пристап..

Табела бр. 12

Цел	Индикатор
Намалување на родовиот јаз во високообразованите програми поврзани со СТЕМ науката преку интерсекциски пристап ¹⁰³	Зголемен број на стипендии за студент/ки со и без попреченост на високообразовните установи поврзани со СТЕМ за 30 % од претходната година,

¹⁰³ Под називот СТЕМ се подразбираат поимите наука, технологија, инженерство и математика.

	од кои 75 % ќе бидат за жени со и без попреченост, 25 % за мажи со и без попреченост Воведени стипендии за вклучување на обесправени групи, особено жени со и без попреченост во СТЕМ науката на начин што 15 % од стипендиите за жени и 5 % од стипендиите за мажи треба да бидат дадени на жени, односно мажи со попреченост, ромската етничка заедница или пак лица кои доаѓаат од еднородителски семејства Обезбедена пристапност на инфраструктурата во минимум 50 % од високообразовните установи и 100 % на материјалите за учење Спроведена кампања за информирање за овозможените стипендии и охрабрување на жените со и без попреченост и обесправените групи да се пријават на во високообразованите програми поврзани со СТЕМ науката
--	---

Во овој контекст, една од мерките кои беа преземени од страна на Министерството за образование и наука за намалување на родовиот јаз во високообразованите програми поврзани со СТЕМ науката беше воведувањето стипендии од кои 75 % се за жени и 25 % се за мажи. Сепак, стипендиите немаат интерсекциски пристап и нема информација дали се користат од страна на обесправените групи како што се лицата со попреченост и Ром(к)ите. Ова е една од мерките кои државата ги спроведува од аспект на родово одговорното буџетирање кое активно се спроведува во земјата на државно, но и на локално ниво. Иако најголемиот дел од активностите се поддржани од страна на меѓународните организации, сепак обврската за родово одговорното буџетирање произлегува и од законската рамка, особено од Законот за буџети кој предвидува обврска за вклучување на родово одговорни индикатори и идентификување на најмалку една родова цел, таму каде што е можно, при подготовката на буџетите од страна на буџетските корисници (министерства, органи, општини, болници, училишта итн.)¹⁰⁴.

3.2. Компаративни примери од пракса за користење со интерсекциски пристап

3.2.1. Позитивна пракса за употреба на интерсекциски пристап во образованието при собирањето податоци – Велика Британија

Канцеларијата за национална статистика на Обединетото Кралство (КНСОК) е најголемата институција одговорна за давање официјална статистика, чија мисија е да иницира високо квалитетни податоци и анализи за информирање во Обединетото Кралство, подобрување

¹⁰⁴ Член 31 од Законот за буџети, Службен весник на РСМ, бр. 203 од 19.9.2022 година, достапно на следниот линк: <https://finance.gov.mk/wp-content/uploads/2022/09/B8.pdf>

на животот и градење на иднината. Институцијата има за цел да му служи на јавното добро со градење доверба во јавноста преку нејзината непристрасна работа. Оттука, една од целите изразена во петгодишната стратегија (2020-2025) насловена „Статистики за јавното добро“¹⁰⁵ е и одразување на искуствата на сите во општеството, така што сите се бројат и се избројани и никој не е заборавен. Оваа мисија се комбинира со деветте заштитени карактеристики од Актот за еднаквост на Обединетото Кралство од 2010 година¹⁰⁶ на еднаквостите: возраст, попреченост, промена на полот, брак и граѓанско партнерство, бременост и мајчинско отсуство, раса; религија или верување, пол и сексуална ориентација.

Препознавајќи ја важноста од вклучување интерсекциски пристап при собирањето и градењето на податоците, КНСОК го отвора Центарот за еднаквост и инклузија (ЦЕИ), како мултидисциплинарен центар за собирање податоци, кој ги обединува луѓето заинтересирани за податоци и анализи за еднаквоста од централната и локалната власт, академската заедница, бизнисот и граѓанскиот сектор. Целта на ЦЕИ е да обезбеди достапни податоци и докази за да може да се истражи како групите со заштитени карактеристики и другите обесправени групи се погодени од актуелните социјални и политички прашања и како повеќе карактеристики се спојуваат за да ги обликуваат искуствата на луѓето.

Центарот за еднаквости и вклучување се состои од тим од статистичари, квалитативни и социјални истражувачи и професионалци за оперативна испорака, кои работат флексибилно за да одговорат брзо на приоритетите кои се појавуваат во однос на обезбедувањето податоци преку интерсекциски пристап. Од октомври 2020 година Центарот ја поддржува работата на Работната група за инклузивни податоци, која претставува независна група на истакнати професори и лидери на граѓанското општество, задолжени да развијат препораки за тоа како да се направи позитивна промена во обезбедување инклузивни податоци за Обединетото Кралство. Првиот извештај за собирање и обработка на податоците преку интерсекциски пристап насловен „Никој да не е изоставен – Како можеме да бидеме поинклузивни со податоците?“¹⁰⁷ е објавен во 2021 година и содржи конкретни препораки за градење систем за собирање поинклузивни податоци, кои, меѓу другото, вклучуваат:

1. Создавање средина на доверба и доверливост која дозволува и ги охрабрува сите да се бројат и да бидат избројани, се бројат во базата на податоци и докази во Обединетото Кралство.
2. Да се земе системски пристап, работејќи во партнерство со други за подобрување на инклузивноста на податоците и доказите во Обединетото Кралство.
3. Да се гарантира дека сите групи се цврсто застапени низ податоците за клучните животни области во Обединетото Кралство. Особено приоритетни групи се оние кои се дигитално или лингвистички исклучени, деца и родители со посебни потреби,

¹⁰⁵ Стратегијата на англиски јазик е достапна на следниот линк:

<https://uksa.statisticsauthority.gov.uk/wp-content/uploads/2020/07/UKSA-Strategy-2020.pdf>

¹⁰⁶ Актот на англиски јазик е достапен на следниот линк: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/contents>

¹⁰⁷ Извештајот е достапен на англиски јазик на следниот линк:

<https://uksa.statisticsauthority.gov.uk/wp-content/uploads/2021/09/1618-Inclusive-Data-Taskforce-Recommendation-Report-web-v1-00.pdf>

жртви на родово базирано и семејното насилство, особено постарите и жртвите мигранти и малолетници, бремени жени и мајки, деца во сиромаштија, лица во затворени институции, како што се затворите и центрите за имиграција, домови за нега на бездомниците и други групи како што се Ромите.

4. Да се обезбеди достапност на податоците и доказите за сите, како и заштита на идентитетот и доверливоста на оние што ги споделуваат нивните податоци.

3.2.2. Позитивна пракса за употреба на интерсекциски пристап во образованието од страна на Советот за социјално планирање на Отава (ССПО) преку Проект за деца и заедници – Канада¹⁰⁸

Проектот за деца и заедници на Советот за социјално планирање на Отава (ССПО) е партиципативен проект за истражување и развој на заедницата, кој се состои од вклучување на семејства со ниски приходи, аборицински семејства, семејства со различно етничко потекло и семејства каде родителот или родителката се лица со сензорна (глув/а) или друг вид попреченост. Целта била да се подобри вклученоста во процесот на рано учење, здрав развој и транзиција од претшколска возраст кон училиштето на децата од овие семејства. Проектот се спроведувал заедно со пет други совети за социјално планирање во Онтарио, и бил поддржан и од Социјален развој Канада (Партнерства за социјален развој).

Проектот бил предводен од родителска советодавна група составена од родители кои имале доживеано исклучување. Проектот имал за цел да гради партнерства помеѓу родителите и заедницата и да поттикне промени во политиките и програмите. Биле спроведени 23 фокус-групи со околу 200 родители на млади деца кои припаѓале на групи кои доживеале исклучување. Во фокусот-групите, учесниците и учесничките дефинирале што претставува за нив вклучување и исклучување, истакнале што функционира добро во нивната микросредина и ги идентификувале клучните стратегии за подобрување.

Врз основа на придонесот од фокус-групите, Советодавната група за родители развила акционен план за решавање на најважните бариери за вклучување, кој се состоел од пет клучни теми: 1) справување со плаќањето надоместок/школарина и достапност (на училиштето и рекреативните активности по завршување на наставата), 2) најдобри практики за промовирање заемна почит и безбедност, 3) поддршка за учеството на родителите во донесувањето одлуки во училишните структури, 4) стратегизирање во врска со надминување на транспортните бариери, и 5) подобрување на пристапот до информации.

Акцискиот план вклучувал: поддршка на капацитетот на родителите од групите кои најверојатно ќе се соочат со исклучување, решавање на проблемот со бариерите кои создаваат исклучување и развивање инклузивна политика и практики.

Проектот се сметал за многу успешен затоа што интерсекцискиот пристап при партиципативноста бил клучен. Советодавната група за родители станала тело за

¹⁰⁸ Примерот е земен од публикацијата: Simpson, J., Сите припаѓаат: Комплет со алатки за примена на интерсекционалност (анг. *Everyone Belongs: A toolkit for applying intersectionality*), Canadian Research Institute for the Advancement of Women, 2009, стр.27-28, достапно на англиски јазик на следниов линк: https://also-chicago.org/also_site/wp-content/uploads/2017/03/Everyone_Belongs-A-toolkit-for-applying-intersectionality.pdf

донесување одлуки во текот на целото спроведување на проектот, и била препозната и призната во заедницата за нивниот увид во темата и покажаното лидерство. Учесниците и учесничките во истражувањето успеале да стекнат разбирање за проблемите од интерсекциски пристап, наместо да им се наметнуваат теоретски дефиниции. Дополнително, проектот бил успешен и во создавање конкретни промени поврзани со повеќето клучни теми.

Советодавната група за родители била домаќин на целодневен форум за решавање на проблемот со плаќање на училишната школарина затоа што токму ова ги погодувало најмногу засегнатите семејства што биле во фокус на проектот. Ова довело до создавање на информативен лист за родителите за училишната школарина, достапен на шест јазици и широко дистрибуиран низ Отава, па дури и пошироко; неколку училиштата и училишните одбори ги ревидирале нивните политики и практики во однос на училишната школарина со цел да бидат поинклузивни; провинциската влада, вклучително и во политиките за намалување на сиромаштијата, ја вклучиле обврската сите училишни одбори да креираат инклузивни политики во однос на училишните школарини и се зајакнала соработката помеѓу различни институции со цел зголемување на достапноста на бесплатни училишни прибори за семејствата со ниски приходи.

Советодавната група за родители била домаќин на многу успешен форум за градење на капацитетите на имигрантските семејства со мали деца и мали етнокултурни групи кои работат со семејства, на тема за инклузија и училишниот систем. Учесствувле речиси 100 луѓе кои развиле социјални врски и контакти со цел да ги поддржат во залагањето за поголема вклученост. Советодавната група за родители во рамките на своите истражувачки активности развила прирачник за родители, во кој навела добри примери на стратегии за инклузија кои треба да се споделат со училиштето и со организации во заедницата, и стратегии кои би можеле сами да ги спроведат како родители без дополнителни финансиски средства.

Клучни елементи за успехот на проектот биле силното лидерство обезбедено од страна на Советодавната група за родители и нивната способност да ја идентификуваат општата динамика на исклучување од интерсекциски аспект, како и разликоста што ја доживуваат засегнатите групи и поединци, и во обезбедувањето поддршка за учесниците во проектните активности, како што е грижа за деца, обезбедување хранливи и освежителни пијалаци, достапност на материјалите во повеќе јазици, обезбедување превоз за учесниците и учесничките и слично, со цел олеснето учество на засегнатите групи.

Користена литература

Bowleg, L., Проблемот со фразата жени и малцинства: Интерсекционалност - важна теоретска рамка за јавното здравје (анг. *The Problem with the Phrase Women and Minorities: Intersectionality—an Important Theoretical Framework for Public Health*), American Journal of Public Health, vol. 102, No. 7, 2012.

Brigden, S., Ahluwalia K., Кон поинклузивни практики: Пресечен ресурс за попреченост, пол и возраст (анг. *Towards more inclusive practices: A Disability, Gender and Age Intersectional Resource*), Humanity & Inclusion/F3E, 2020.

CEDAW/C/ 77/D/143/2019.

CJEU, M. H. Marshall v Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority, C-152/84, Judgment of 26 February 1986.

Cho, S., Crenshaw, K., McCall, L., Кон полето на студии за интерсекционалност: Теорија, примена и практика (анг. *Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, and Praxis*), The University of Chicago Press, Signs, Vol. 38, No. 4, Intersectionality: Theorizing Power, Empowering Theory, 2013.

Crenshaw, K., Демаргинализација на интерсекцијата на расата и полот: црна феминистичка критика на доктрината за антидискриминација, феминистичка теорија и антирасистичка политика (анг. *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*), University of Chicago Legal Forum, vol. 1989, Issue 1.

ECtHR, Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal, App. no. 17484/15, Judgment of 25 July 2017.

ECtHR, Elmazova and Others v. North Macedonia, App. nos. 11811/20 and 13550/20, Judgement of 13 December 2022.

ECtHR, Thlimmenos v. Greece, [GC] App. no. 34369/97, Judgment of 6 April 2000.

Fredman, S., Закон за дискриминација (анг. *Discrimination Law*), 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 2011, стр.139.

Hankivsky, O. (Ed.), Рамка за анализа на политики заснована на интерсекционалност (анг. *An Intersectionality-Based Policy Analysis Framework*), Institute for Intersectionality Research and Policy, Simon Fraser University, Vancouver, BC, 2012.

Hill Collins, P., Црна феминистичка мисла: знаење, свест и политика на зајакнување (анг. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*), 2nd ed. Abingdon, Oxon, Routledge, 2000.

hooks, bell, Ain't I a Woman: Black Women and Feminism, Milton Park, Routledge, 1981; Feminist Theory: From Margin to Center, Boston, Massachusetts, South End Press, 1984; Where we Stand: Class Matters, New York, Routledge, 2002.

Khosla, P., Прирачник за анализа за родова еднаквост и интерсекционалност (анг. *Gender Equality and Intersectional Analysis Toolkit*), ON Canadian Research Institute for the Advancement of Women, Ottawa, 2021.

Simpson, J., Сите припаѓаат: Комплет со алатки за примена на интерсекционалност (анг. *Everyone Belongs: A toolkit for applying intersectionality*), Canadian Research Institute for the Advancement of Women, 2009.

Sosa, L., Интерсекционалност во правната рамка за човекови права што се однесува на насилството врз жените: Во центарот или на маргините? (анг. *Intersectionality in the Human Rights Legal Framework on Violence against Women: At the Center or the Margins?*), Cambridge University Press, 2017.

The United Nations Network on Racial Discrimination and Protection of Minorities, Упатство за интерсекционалност, расна дискриминација и заштита на малцинствата (анг. *Guidance Note on Intersectionality, Racial Discrimination & Protection of Minorities*), OHCHR, 2022.

Westley, F., Zimmerman, B., and Patton, M., Доаѓање до можеби (анг. *Getting to Maybe*), Random of House of Canada Limited, Toronto, 2006.

Актот за еднаквост 2010 на Велика Британија е достапен на следниот линк:
<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/contents>

Акцискиот план за родова сензитивност на Државната изборна комисија 2021-2024, Државна изборна комисија, 2021.

Амдију, Н., Попоска, Ж., Прирачник за државните органи за промоција и унапредување на еднаквоста и превенција од дискриминација, Мисија на ОБСЕ во Скопје и Министерство за труд и социјална политика, 2023.

Амдију, Н., Исени, Н., Рамка за мултикултурно планирање, АДИ, 2017.

Башевска, М., Индекс на родова еднаквост за Северна Македонија 2019: мерење на родовата еднаквост, 2019.

Бекер, К., Чаловска-Димовска, Н., Родот и различностите во правосудството, Северна Македонија, (анг. *Gender and diversity in the judiciary, North Macedonia*), Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2022.

Благосостојба и безбедност на жените: Северна Македонија – Извештај од резултатите (анг. *OSCE-led Survey on Violence Against Women: North Macedonia - Results Report*), Мисијата на ОБСЕ во Скопје, 2019.

Генерален коментар бр.31 (2004) на Комитетот за човекови права при Обединетите нации за природата на обврските на државите кои произлегуваат од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (анг. *General comment no. 31 (80), The nature of the general legal obligation imposed on States Parties to the Covenant : International Covenant on Civil and Political Rights*), Обединети нации, 2004.

Глобалната рамка на индикатори (анг. *Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development*).

Димитровска, Н., Кочоска, Е., Превенција на родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост – истражувачки извештај, Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2022.

Европскиот институт за родова еднаквост, тематски извештаи достапни на англиски јазик на следниот линк:
<https://eige.europa.eu/publications-resources/toolkits-guides>

Жените и мажите во Северна Македонија - Статистички портрет на трендовите во областа на родовата еднаквост, Државен завод за статистика, 2023.

Закон за буџети, Службен весник на РСМ, бр. 203 од 19.9.2022 година.

Закон за ратификација на Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност и факултативниот протокол кон Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, Службен весник на Република Македонија, бр.172/2011, од 14 декември 2011 година.

Извештај за следењето на примената на начелото на соодветна и правична застапеност за 2021 година, Народен правобрантел, 2022.

Имплементација на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост – Индикатори за човекови права - Насоки за националните независни механизми за следење (анг. *Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities - Human rights indicators - Guidance for independent national monitoring framework*), Агенцијата за фундаментални права на Европската Унија, 2023.

Индикатори за човекови права – Водич за мерење и имплементација (анг. *Human Rights Indicators – A Guide to Measurement and Implementation*), Канцеларија на Високиот претставник на Обединетите нации, 2012.

Кадриу, Б., Ахмеди, Б., Дискриминација на основ на возраст во Република Македонија и пристапот на Уставниот суд, Академско списание за интердисциплинарни студии, 2015.

Кимов, Ѓ., Кимова, Т., Барометар за еднакви можности (анг. *Barometer of equal opportunities*), Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2019.

Коментар на Протоколот бр. 12 кон Европската конвенција за човековите права и основните слободи (анг. *Explanatory Report to the Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*), European Treaty Series - No. 177, Совет на Европа, 2000

Котевска, Б., Постапување по случаи на дискриминација во постсоцијалистичките земји: Повеќекратна и интерсекциска дискриминација низ очите на правните практичари во Хрватска, Македонија и Словенија (анг. *Processing discrimination cases in post-socialist countries: Multiple and intersectional discrimination through the eyes of legal practitioners in Croatia, Macedonia and Slovenia*), International Journal of Discrimination and the Law, Vol.22, Issue 4, 2022.

Котевска, Б., Водич за основи за дискриминација (анг. *Guide on discrimination grounds*), Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2014, достапно на македонски јазик на следниот линк: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/8/116790.pdf>

Котевска, Б., Анчевска, Е., Кацарска, С., Уметноста на преживувањето: Интерсекциски нееднаквости во социјалната заштита во Македонија - Резултати од емпириско истражување (анг. *The Art of Survival: Intersecting Inequalities in Social Protection in Macedonia – Results of an Empirical Inquiry*), Институт за европска политика - Скопје, 2016.

Кочоска, Е., Анализа на политичкото учество на лицата со попреченост (анг. *Analysis of the Political Participation of Persons with Disabilities*), Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2019.

Критичкиот феминистички осврт на развојната Агенда 2030 (анг. *Feminist Critiques of the Sustainable Development Goals*), Конзорциум на родот, безбедноста и човековите права, 2017.

КСЗД, Годишен извештај за 2022 година.

КСЗД, Годишен извештај за 2021 година.

КСЗД, Претставка бр. 08-674/1 од 22.12.2022, Мислење од 16.03.2023.

КСЗД, Општа препорака од 27.03.2023.

КСЗД, Претставка бр. 08-574/1 од 07.11.2022, Мислење од 02.03.2023.

КСЗД, Претставка бр. 08-424 од 18.08.2022, Мислење од 13.12.2022.

КСЗД, Претставка бр. 08-343/1 од 20.06.2022, Мислење од 15.09.2022.

КСЗД, Претставка бр. 08-121/1 од 18.02.2022, Мислење од 16.08.2022

КСЗД, Претставката бр. 08-82/1, Одлука од 03.02.2022, Мислење од 07.03.2022.

КСЗД, Претставка бр. 08-89/1 од 08.10.2021, Мислење од 03.02.2022, Претставка бр. 08-92/1 од 09.02.2022, Мислење од 13.04.2022.

КСЗД, Општа препорака бр. 08-244/1 од 27.04.2022.

КСЗД, Општа препорака од 03.12.2021.

КСЗД, Претставка бр. 0801-257 од 26.08.2019, Мислење од 07.07.2021.

КСЗД, Претставка бр. 0801-243/1 од 30.07.2019, Мислење од 08.07.2021.

КЗД, Мислење 0801 229/1 од 07.02.2018 година.

КЗД, Претставка 08-80 од 04.04.2017, Мислење на Комисијата 08-80 од 19.05.2017.

Мажите и грижата (МИГ): Грижлив маскулинитет во Северна Македонија – Национален извештај, Реактор, 2021.

Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (анг. *International Covenant on Civil and Political Rights*), Обединети нации, 1966.

Мерење на зајакнувањето на жените во земјоделството преку анкетен и експериментален економски метод, доц. д-р Марина Нацка и други, достапна на англиски јазик на следниот линк:

http://www.fznh.ukim.edu.mk/images/stories/proekti/unwfnh/wp72020/publikacija_unwomen_fasf.pdf

Најчевска, М., Кадриу, Б., Поимник на изрази поврзани со дискриминацијата, Мисија на ОБСЕ во Скопје и Македонски центар за меѓународна соработка, 2008.

Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2022 – 2026, Влада на Република Северна Македонија, 2022.

Националниот акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022 – 2024, Министерство за труд и социјална политика, 2022.

Одржлив развој, Државен завод за статистика, 2019.

Оксфордски речник на поими (анг. *Oxford Dictionary*), достапно на англиски јазик на следниот линк: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/enabler>

Општиот коментар број 6 на Комитетот за правата на лицата со попреченост на Обединетите нации (анг. *General comment No. 6 (2018) on equality and non-discrimination*), CRPD/C/GC/6, Обединетите нации, 2018.

П4 бр. 775/19 од 22.04.2021 на Основен граѓански суд Скопје.

П4 бр. 265/20 од 22.03.2021 на Основен граѓански суд Скопје.

Поимникот на Европскиот институт за родова еднаквост (анг. *Glossary & Thesaurus*), достапно на македонски јазик на: <https://eige.europa.eu/thesaurus?lang=mk>

Попоска, Ж., Кадриу, Б., Димова, Л., Велковска Б., и Бошкова. Н., Коментар на Законот за спречување и заштита од дискриминација, Мисија на ОБСЕ во Скопје и Академија за судии и јавни обвинители, 2023.

Попоска, Ж., Толкувач на Меѓународната Конвенција за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации, Полио плус – движење против хендикеп, 2018.

Попоска, Ж., Јовевски, Л., Антидискриминациско право (анг. *Anti-discrimination Law*), Мисија на ОБСЕ во Скопје и Правен факултет Јустинијан I Скопје, 2017.

Посебен извештај за половата застапеност во јавниот сектор за 2021 година, Народен правобрантел, 2022.

Примена на пристапот заснован на човекови права во развојната соработка и програмирање: Ресурс за градење на капацитетите на УНДП, (анг. *Applying a Human Rights-Based Approach to Development Cooperation and Programming: A UNDP Capacity Development Resource*), Програма за развој на Обединетите нации, 2006.

Прирачник за родово одговорно буџетирање за администрацијата на Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика и UN Women, 2013.

Резолуција за работата на Комисијата за статистика која се однесува на Агендата за одржлив развој за 2030 година (анг. *Work of the Statistical Commission pertaining to the 2030 Agenda for Sustainable Development*), Генерално собрание на Обединети нации, 2017.

Резолуцијата 68/261 на ОН за основните принципи на официјалната статистика (анг. *Fundamental Principles of Official Statistics*), Генерално собрание на Обединети нации, 2014.

Ресурсен водич за интерсекционалност и збирка на алатки, (анг. *Intersectionality Resource Guide and Toolkit, An Intersectional Approach to Leave No One Behind*), UNPRPD, UN Women, 2021.

Ристеска, М., Методологија за интегрирање на родовата перспектива во локалните политики и буџети, Заедница на единиците на локална самоуправа и UN Women, 2020.

Ристеска, М., Анализа на влијанијата од Ковид – САРС – 19 на родот и различностите, Мисија на ОБСЕ во Скопје, 2020.

Родов индекс на општините, здружението на граѓани Реактор.

Родово базирано насилство на јавни места во Скопје, Реактор, 2020.

Стратегија за родова еднаквост, достапно на македонски јазик на следниот линк:
https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/2022/strategija_2022_2027.pdf

Стратегија „Статистики за јавното добро“ 2020 – 2025 на Велика Британија, достапна на англиски јазик на следниот линк: <https://uksa.statisticsauthority.gov.uk/wp-content/uploads/2020/07/UKSA-Strategy-2020.pdf>

Тошеска, М., Положбата на руралните жени во македонското општество, Здружение за рурален развој Локална акциона група АГРО ЛИДЕР и Фондацијата Отворено општество – Македонија., 2021.

Трансформирање на нашиот свет: Агенда 2030 за одржлив развој (анг. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*), Резолуција на Обединетите нации усвоена од Генералното собрание, 2015.

Универзална декларација за човековите права (анг. *Universal Declaration of Human Rights*), Обединети нации, 1948.

Феминистичка интерсекционалност и родово базирана анализа плус (анг. *Feminist Intersectionality and GBA+*), ON Canadian Research Institute for the Advancement of Women, Ottawa, 2021.

Прилог 1: Поимник

Аблеизам е систем на верувања или практики кои ги дискриминираат лицата со попреченост и кои се манифестираат како општествени предрасуди спрема лицата со попреченост засновани на верувањето дека типичните способности на луѓето се супериорни. Се дели на физички и ментален аблеизам, во зависност од тоа дали дискриминацијата или омразата е насочена кон лица со телесна и сензорна или ментална, интелектуална и психо-социјална попреченост.

Агенда 2030 е Агендата за одржлив развој до 2030 година, која претставува универзална стратегија според која земјите треба да ги мобилизираат сите ресурси за да ги постигнат 17 цели во сите три димензии на одржливиот развој: економски раст, социјална вклученост и заштита на животната средина, до 2030 година.

Афирмативни мерки се мерките и дејствата што се преземаат со единствена цел да се отстрани нееднаквото уживање на човековите права и слободи сè додека не се постигне фактичка еднаквост на лице или група, ако разликувањето е оправдано и објективно, а средствата за постигнување на таа цел се пропорционални, односно соодветни и неопходни. Овие мерки и дејства се временски ограничени и се применуваат сè до постигнување на фактичка еднаквост на лица или група при уживање на нивните права.

Вертикална сегрегација е концентрација на жени и мажи на различни степени, нивоа на одговорност или положби.

Вознемирувањето претставува несакано постапување кон лице или група лица врз дискриминаторски основи што има за цел или последица, повреда на достоинството или создавање на заканувачка, непријателска, понижувачка или застрашувачка средина, пристап или практика.

Десегрегација на пазарот на трудот се политики чија цел е да се намали или елиминира родовата (вертикална и/или хоризонтална) сегрегација на пазарот на трудот.

Директна дискриминација постои кога со едно лице или со група се постапува, се постапувало или би се постапувало понеповолно во однос на друго лице или група во фактичка или можна споредлива или слична ситуација, врз дискриминаторска основа.

Дискриминаторска основа е заштитена карактеристика врз која не треба да се темели недозволеното различно постапување, а која може да биде лична карактеристика или статус, или, пак, претпоставена или сродна лична карактеристика или статус преку која едно лице или група на лица се идентификува(ат) со одредена раса, боја на кожата, потекло, национална или етничка припадност, јазик, државјанство, пол, род, сексуална ориентација, родов идентитет, припадност на маргинализирана група, религија или верско уверување, политичко уверување, друго уверување, социјално потекло, образование, попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба итн.

Дискриминација врз основа на пол или род е секое разликување, исклученост или ограничување по основ на пол, род и родов идентитет што влијае на, или има за цел да го попречи или поништи признавањето, уживањето или остварувањето на човековите права и основни слободи на жените во политичката, економската, социјалната, културната, граѓанската или која било друга сфера, независно од нивниот брачен статус, и врз основа на еднаквоста на мажите и жените. Ова ги опфаќа сите форми на дискриминација вклучително и оневозможување на соодветно приспособување и оневозможување на пристапност и достапност на инфраструктурата, добрата и услугите.

Должно внимание е принцип на меѓународното право што на државите им дава мандат да постапуваат со должно внимание при превенцијата и водењето истраги за повреда на човековите права, при пружањето заштита за жртвите, казнувањето на сторителите и обезбедувањето надомест за жртвите на повреда на човековите права.

Должност за промоција и унапредување на еднаквоста е обврска од Законот за спречување и заштита од дискриминација за преземањето мерки или дејства за промоција и унапредување на еднаквоста и превенција од дискриминација од страна на сите државни органи, органи на единиците на локалната самоуправа, правни лица со јавни овластувања и сите други правни и физички лица.

Еднаква плата за работа со еднаква вредност подразбира еднаква плата за работа на која ѝ се придава еднаква вредност, без дискриминација врз основа на пол или брачна состојба, во однос на сите аспекти на платите и условите под кои се одредува надоместокот за работата.

Еднаквост е начело според кое сите луѓе се рамноправни, односно изедначени во уживањето и остварувањето на сите права и слободи.

Еднаков пристап до правда за жените и мажите подразбира право на поединците и групите да добијат брз, делотворен и правичен одговор за заштита на нивните права, да спречуваат или да решаваат спорови и да ја контролираат злоупотребата на моќта преку транспарентен и ефикасен процес, во кој постојат механизми што се достапни, пристапни и отчетни, и кои се засноваат на еднаквост.

Индијектна дискриминација постои кога преку навидум неутрални прописи, одредби, критериуми, програми или практики, се става некое лице или група во понеповолна положба врз дискриминаторска основа во споредба со други лица или група лица, освен кога произлегува од легитимна цел, а средствата за постигнување на таа цел се пропорционални, односно се соодветни и неопходни.

Институционални механизми за родова еднаквост се тела чиј мандат е да промовираат родова еднаквост и да го поддржат интегрирањето на родовата еднаквост во општите политики од сите области, кои најчесто се состојат од централно владино тело надополнето со меѓуминистерска координативна структура за интегрирање на родовата перспектива и контакт лица или фокус-точки одговорни за интегрирањето на родовата перспектива во министерствата.

Интерсекционалност е аналитичка алатка за проучување, разбирање и одговарање на начините на кои полот и родот се пресекуваат со другите карактеристики/идентитети, и како таквите интерсекции придонесуваат кон уникатните искуства со дискриминацијата. Интерсекционалноста помага во разбирање на сложените влијанија на различните системи на моќ кои се преклопуваат - како што се патријархатот, расизмот, хомофобијата, аблеизмот и слично, како и нивното специфично влијание врз ранливите и маргинализирани групи во општеството.

Интерсекциска дискриминација е секоја дискриминација врз две или повеќе дискриминаторски основи што се истовремено и неразделно поврзани.

Информации за еднаквоста се информациите што ги чуваат или ги собираат државните органи за лица со заштитни карактеристики разделени по дискриминаторски основи и влијанието на одлуките и политиките врз нив.

Јакнење на жените е процес преку кој жените се стекнуваат со моќ и контрола над своите сопствени животи и се стекнуваат со способност да прават стратешки избори.

Легитимна и објективно оправдана цел е целта за чиешто остварување средствата треба да соодветствуваат со реалните потреби во конкретен случај, да се однапред прецизно дефинирани, да се неопходни за остварување на таа цел, како и да се пропорционални на ефектите што треба да се постигнат.

Лице со попреченост е лице кое има долготрајна физичка, интелектуална, ментална или сензорна оневозможност, што во интеракција со различните општествени бариери може да го спречи неговото целосно и ефективно учество во општеството на еднаква основа со другите.

Мерки за родова еднаквост се сите регулаторни, административни, финансиски, фискални, информативни механизми и акции, формално воспоставени и спроведени од субјектите со цел да се воспостави овозможувачка околина, обврска или услуга за постигнување и одржување потполна родова еднаквост.

Насилство врз жени е повреда на човековите права и форма на дискриминација врз жените, вклучувајќи ги и сите чинови на родово базирано насилство што доведуваат до, или што може да доведат до физичка, сексуална, психолошка или економска штета или страдање на жените, вклучително и закани за такви дела, присила или произволно лишување од слобода, независно дали во јавниот или во приватниот живот.

Неплатена работа е работата со која се произведуваат добра или услуги, како и се обезбедуваат услуги, но за која не се добива никаков директен паричен надоместок или друга форма на исплата, како работата и грижата во домот.

Неформална економија подразбира неплатени економски активности што се вршат за директна корист на своето домаќинство или домаќинствата на роднините и пријателите, врз основа на реципроцитет, вклучувајќи ја и секојдневната работа во домаќинството и широка палета на активности што се вршат за свои потреби и/или како професионални дејности, независно дали претставуваат единствено или второстепено занимање, што се вршат за добивка и не повремено, на граница на, или надвор од законските,

регулаторните или договорните обврски, но кои не се неформални активности што се дел од незаконската економија.

Овозможувачки фактори се луѓе или работи кои прават возможно нешто да се случи.

Патријархат е општествен систем на машка доминација врз жените.

Пол ги подразбира биолошките и физиолошките карактеристики врз основа на кои лицата се дефинираат како женски или машки. Овие видови биолошки карактеристики не се исклучуваат меѓусебно, зашто постојат поединци што поседуваат карактеристики на двата пола.

Пристапност до инфраструктурата, добрата и услугите подразбира преземање соодветни мерки што осигуруваат дека лицата со попреченост имаат пристап, на еднаква основа со другите, до физичкото опкружување, транспортот, информациите и комуникацијата, вклучувајќи информатички и комуникациски технологии и системи, до други јавни објекти и услуги во урбани и рурални области. Оневозможување на пристапност и достапност на инфраструктурата, добрата и услугите е дискриминација.

Пропорционалност означува дека една мерка е соодветна, неопходна и дека позитивниот ефект од мерката е поголем или поважен во одреден случај од ограничувањето на правата.

Професионална родова сегрегација е конкретна доминација на едниот пол во дадено занимање, или поголема застапеност на едниот пол во однос на очекуваната застапеност.

Процена на родовото влијание е алатка за процена на предложена политика со цел да се детектира и процени нејзиното диференцијално влијание или ефектите врз жените и мажите, за да се исправи таквиот дисбаланс пред да се усвои предложената политика.

Род ги подразбира општествено конструирани улоги, однесувања и својства, што дадено општество ги смета за соодветни за жените и за мажите, односите меѓу жените и мажите, односите меѓу самите жени и односите меѓу самите мажи.

Родов јаз е разлика во која било област помеѓу жените и мажите во нивото на учество, пристап, права, надоместок и/или придобивки.

Родов идентитет се однесува на внатрешното и индивидуално доживување на сопствениот род што секое лице длабоко го чувствува за себе, што може но и не мора да содејствува на полот што му е определен при раѓање, како и личното доживување на сопственото телото и поинакво изразување на родот, вклучително име, облека, говор, манири и друго.

Родов мониторинг и евалуација подразбира процес што бара практиките за мониторинг, известување и евалуација за сите политики и планови да ја интегрираат родовата перспектива, како во практиките и придонесите, така и во резултатите и влијанијата, за да се осознае како влијаат програмите и специфичните проекти врз животите на жените и мажите и да се загарантира дека нема да се подржи опстојувањето на нееднаквоста.

Родова еднаквост подразбира еднаквост на жените, мажите и луѓето со разновидни родови идентитети во видливоста, вреднувањето, одговорноста, третманот, можностите, учеството, пристапот и контролата врз ресурсите и моќта во сите сфери на јавниот и приватниот живот.

Родова интеграција е институционална трансформација со цел вклучување на родовата перспектива во секоја фаза на процесот на проценка, развивање, донесување, спроведување, следење, оценка и известување за политиките во сите области и на сите нивоа, со цел остварување на родовата еднаквост и спречување на продабочувањето на родовите нееднаквости.

Родова предрасуда претставува став или чувство – независно дали позитивно или негативно, свесно или несвесно – што некој/а може да го има за припадниците за други групи, кое може да е засновано на однапред создадени идеи и под влијание на елементи како род, пол, родов идентитет, лични карактеристики и други фактори.

Родова проверка е проверка што се врши за секоја предложена политика за да се обезбеди дека ќе се избегне секој потенцијален родоово дискриминирачки ефект што би произлегол од таа политика, и за да се промовира родовата еднаквост.

Родова ревизија е проценка до кој степен родовата еднаквост делотворно е институционализирана во политиките, програмите, организациските структури и постапки, вклучително и процесите на одлучување, и во соодветните буџети.

Родова статистика е статистика што соодветно ги отсликува разликите и нееднаквостите во положбата на жените и мажите во сите сфери на живеењето.

Родови алатки се пристапи, активности, мерки и процедури преку чија систематска и конзистентна примена се врши родова интеграција.

Родови индикатори се податоци (квантитативни и/или квалитативни) за следење на родовите разлики, промените што настануваат низ времето, земајќи го предвид постоечкиот родов јаз меѓу мажите и жените, и што се врзани за родовите и напредокот кон постигнувањето на целите на родовата еднаквост.

Родови набавки е внесување критериуми за родова еднаквост во јавните набавки, за да се искористат набавките како инструмент за унапредување на родовата еднаквост.

Родови норми се стандарди и очекувања под кои жените и мажите во најголема мера се подведуваат, во опсегот со кој се дефинира даденото општество, култура и заедница во тој даден момент.

Родови односи на моќ се посебен подзбир на општествени односи што ги обединуваат жените и мажите како општествени групи во дадена заедница, вклучително и како меѓу половите се распределени моќта и пристапот до ресурси, и нивната контрола.

Родови стереотипи се однапред создадени идеи со кои на жените и мажите произволно им се припишуваат одредени карактеристики и улоги одредени и ограничени од нивниот род.

Родово базирано насилство врз жени е секоја форма на насилство што е насочено против жена бидејќи таа е жена, или што диспропорционално ги засега жените.

Родово балансирано учество е процентуална застапеност на жените и мажите во сите сфери на јавниот и политичкиот живот која не е помала од процентот на застапеноста на тој пол во вкупната популација.

Родово буџетирање е интегрирање на родовата перспектива во буџетскиот процес што подразбира родово базирана процена на буџетите, вклучување на родовата перспектива на сите нивоа на буџетскиот процес и реструктурирање на приходите и расходите со цел да се промовира родовата еднаквост.

Родово неутрално законодавство е законодавство што се изготвува со употреба на универзални термини, при што се избегнуваат родово специфичните ситуации и односите на моќ меѓу жените и мажите што се во основата на дискриминацијата заснована врз основа на пол и род, вклучително и на родово базираното насилство врз жените.

Родово одговорен буџет е оној во кој е интегрирана родовата перспектива.

Родово одговорна буџетска анализа е родова анализа која во својата суштина создава основа за спроведување на принципот на родова еднаквост во сите сфери и овозможува одржлив развој на општеството.

Родово одговорни индикатори се обидуваат да го одразат разбирањето на родовите улоги и нееднаквости со цел поттикнување еднакво учество, вклучително и еднаква и правична распределба на придобивките.

Родово планирање е активен пристап кон планирањето во кој родот претставува клучна варијабла или критериум, и кој тежнее да интегрира некоја експлицитна родова димензија во политика или во акција.

Родово редистрибутивна политика е политика чија цел е да се трансформира постојната распределба на ресурсите и одговорностите за да се создаде порамноправен однос меѓу жените и мажите.

Родово сензитивна институционална трансформација е процес чија цел е да се интегрира родовата еднаквост во редовните правила, процедури и практики на одредена институција, што доведува до нејзина трансформација, а со тоа влијае и на организациската култура.

Родово трансформативен пристап подразбира програми, мерки и активности кои создаваат можности лицата активно да ја преиспитуваат родовата нееднаквост и да ги трансформираат родовите норми, улоги и односи, создаваат позиции за општествено и политичко влијание за жените во заедниците и работат на онеспособување на оските на моќ кои постојат во општеството и нееднаквата распределба на моќ и ресурси помеѓу родовите во општеството.

Семејно насилство е секоја форма на физичко, сексуално или психолошко насилство со кое се изложува на ризик безбедноста или добросостојбата на член на семејството, и/или употреба на физичка или емоционална сила, или закана за употреба на физичка сила, вклучително и сексуално насилство, во рамките на семејството или домаќинството.

Соодветно приспособување е неопходно и соодветно изменување и приспособување потребно во одреден случај, што не предизвикува несразмерно или непотребно оптоварување, а со цел обезбедување на

уживањето или остварувањето на сите човекови права и слободи на лицата со попреченост, на еднаква основа со другите. Оневозможувањето соодветно приспособување е дискриминација.

Социјални норми се неформални стандарди и очекувања кои дефинираат прифатливи однесувања од страна на луѓето во одредена група, заедница или општество.

Статистика разделена по пол подразбира податоци што се собираат и што табуларно се прикажуваат посебно за жените и за мажите, со што се овозможува мерење на разликите меѓу жените и мажите во однос на разните социјални и економски димензии, и е еден од предусловите за добивање родова статистика.

Феминизам е политичко стојалиште и заложба за промена на политичката положба на жените и за промовирање на родовата еднаквост.

Хоризонтална сегрегација е концентрација на жени и мажи во различни сектори и занимања.

Цели за родова еднаквост се промени кои се насочени кон намалување на родовите нееднаквости и остварување на родовата еднаквост.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Голем број од термините се земени од Поимникот на Европскиот институт за родова еднаквост (анг. *Glossary & Thesaurus*), достапно на македонски јазик на: <https://eige.europa.eu/thesaurus?lang=mk>

Прилог 2 - Индикатори на Целите за одржлив развој

Број на цел	Цел	Таргет	Индикатор
4	Квалитетно образование Да се обезбеди инклузивно и еднакво квалитетно образование и да се промовираат можностите за доживотно учење за сите.	4.1. До 2030 година да се осигури дека сите девојчиња и момчиња стекнале бесплатно, еднакво и квалитетно основно и средно образование, што понатаму ќе овозможи постигнување соодветни и делотворни резултати 4.2. До 2030 година да се осигури дека сите девојчиња и момчиња имаат пристап до квалитетен ран детски развој, грижа и предучилишно образование, како подготовка за основно образование 4.3. До 2030 година да се обезбеди еднаков пристап за сите жени и мажи до достапно и квалитетно техничко, стручно и терциерно образование, вклучително и до високо образование 4.4. До 2030 година значително да се зголеми бројот на младите и на возрасните кои имаат соодветни вештини, вклучувајќи технички и стручни вештини, со цел вработување, добивање пристојни работни места и претприемништво 4.5. До 2030 година да се елиминираат родовите разлики во образованието и да се обезбеди еднаков пристап до сите нивоа на образование и стручна обука за ранливите граѓани, вклучително и за лицата со попреченост, домородните народи и децата во ранлива состојба 4.6. До 2030 година да се осигури дека сите млади и значителен број од возрасните, мажи и жени, постигнале јазична и нумеричка писменост	4.1.1. Процент на деца и млади луѓе изразена (а) во оценки 2/3; (б) на крајот од основното; и (в) на крајот од средното образование со минимално ниво на владеење на (i) читање и (ii) математика, по пол 4.2.1. Процент на деца под 5-годишна возраст кои се развиваат соодветно на возраста во делот на здравје, учење и психосоцијална благосостојба, по пол 4.2.2. Стапка на учество во организирано учење (една година пред официјалната возраст за почеток на основното образование), по пол 4.3.1. Стапка на учество на млади и возрасни во формално и неформално образование и обука во претходните 12 месеци, по пол 4.4.1. Пропорција на млади и возрасни со вештини од информатичката и комуникациската технологија (ИКТ), по вид на вештина 4.5.1. Податоци (женски/машки, рурални/урбани, зголемување/намалување на квинтилот¹¹⁰ на богатство и други, како што е статусот на попреченост, домородните народи и лица погодени од конфликти, како што стануваат податоците достапни) за сите образовни индикатори на оваа листа што можат бидат разделени 4.6.1. Процент на население во дадена возрасна група која постигнала барем фиксно (основно) ниво на владеење во

¹¹⁰ Една од петте групи во кои населението може да биде поделено според богатството.

		4.7. До 2030 година да се осигури дека сите ученици ќе се здобијат со знаења и вештини потребни за промовирање на одржливиот развој, меѓу другото, преку едукација за одржлив развој и одржлив начин на живот, човекови права, родова еднаквост, промоција на културата на мирот и ненасилство, глобалното жителство и разбирањето на културната разновидност и придонесот на културата кон одржлив развој 4.a. Да се изградат и да се подобрат школските објекти кои ќе бидат приспособени на барањата на децата, лицата со попреченост и ќе ги земаат предвид родовите разлики обезбедувајќи безбедна, ненасилна, инклузивна и ефективна средина за учење за сите	функционалните вештини, како (а) писменост и (б) математички вештини, по пол 4.7.1. Степенот до кој (i) образованието за глобално државјанство и (ii) образованието за одржлив развој, вклучително и родовата еднаквост и човековите права, се вклучени во главните текови во (а) националните образовни политики; (б) наставни програми; (в) образование на наставници; и (г) оценување на учениците 4.a.1. Пропорција на училишта со пристап до (а) електрична енергија; (б) Интернет за педагошки цели; (в) компјутери за педагошки цели; (г) адаптирана инфраструктура и материјали за ученици со попреченост; (д) основно пиење вода; (ѓ) основни санитарни јазли за секој пол; и (е) основни капацитети за миење раце (како на WASH¹¹¹ дефиниции на индикатори)
5	Родова еднаквост Да се постигне родова еднаквост и еманципација на жените и девојчињата	5.1. Да се укинат сите форми на дискриминација против жените и девојчињата, наседаде 5.2. Да се елиминираат сите форми на насилство врз жени и девојчиња во јавната и во приватната сфера, вклучително и трговијата со луѓе, сексуална и друг вид експлоатација	5.1.1. Дали постои или не правна рамка со која се промовира, спроведува и следи еднаквоста и недискриминацијата врз основа на пол 5.2.1. Процент на жени и девојчиња на возраст од 15 години и повеќе, кои биле изложени на сексуално или психолошко насилство во изминатите 12 месеци од сегашен или поранешен интимен партнер, според формата на насилство и возрасни групи 5.2.2. Процент на жени и девојчиња на возраст од 15 години и повеќе, кои биле изложени на сексуално насилство од други лица во изминатите 12 месеци, кои не биле нивни интимни партнери, според

¹¹¹ Кратенката WASH ги вклучува зборовите Wash – Миење, Sanitation – Санитација и Hygiene – Хигиена

		возрасни групи и место на случување 5.3. Да се елиминираат сите штетни појави, како што се присилни бракови со деца, бракови во рана возраст и генитално осакатување на женската популација 5.4. Да се признае и да се вреднува неплатената нега и домашната работа преку овозможување јавни услуги, инфраструктура и политики за социјална заштита и промоција на заедничка одговорност во рамките на домаќинствата и семејствата, соодветно на националните околности 5.а. Да се преземат реформи за еднаков пристап на жените до економски ресурси, како и пристап до земјиште и до други форми на сопственост, финансиски услуги, наследство и природни ресурси, во согласност со националните закони 5.б. Да се зголеми примената на технологиии што обезбедуваат подобри услови, особено во информатичката и во комуникациската сфера со цел промовирање на еманципацијата на жените	5.3.1. Процент на жени на возраст од 20 до 24 години кои биле во брак или заедница пред да наполнат 15, односно 18 години 5.4.1. Процент на време поминато во неплатена домашна работа и грижа (за деца, стари и лица со посебни потреби), според пол, години и локација 5.а.1. Процент на граѓани со сопственост или права врз земјоделско земјиште и други форми на имот, финансиски услуги, наследство и природни ресурси, во зависност на националните закони. Процент на граѓани со сопственост или обезбедување на правата врз земјоделско земјиште (од вкупното земјоделско население), според пол; и (б) учество на жените меѓу сопствениците или носителите на права за земјоделско земјиште, според видот на сопственоста. 5.а.2. Процент на земји каде што правната рамка (вклучувајќи го традиционалното право) им гарантира еднакви права на сопственост на земјиште и или контрола врз земјиште на жените. 5.б.1. Процент на луѓе кои поседуваат мобилен телефон, разделено по основ на пол
8	Достоинствено вработување и економски раст	8.3. Да се промовираат развојно ориентирани политики што поддржуваат производствени активности, креирање пристojни работни места, претприемништво, креативност и иновации, како и да се охрабри	8.3.1. Процент на неформално вработување во неземјоделскиот сектор, по пол

	Да се промовира инклузивен и одржлив економски раст, вработување и пристојна работа за сите	формализацијата и растот на микро, малите и средни претпријатија, меѓу другото и преку пристап до финансиски услуги 8.5. До 2030 година да се постигне целосно и продуктивно вработување и пристојна работа за сите жени и мажи, вклучително и за младите и за лицата со попреченост, како и еднаква плата за работа со иста вредност 8.6. До 2020 година значително да се намали процентот на млади што не се вработени, не се образуваат и не се на обука 8.7. Да се преземат итни и ефективни мерки за искоренување на принудната работа, да се стави крај на модерното ропство и на трговијата со луѓе, и да се стави забрана и да се елиминираат најлошите форми на искористување деца за работа, вклучително и на регрутирањето и употребата на деца како војници, а до 2025 година да се стави крај на детскиот труд во сите облици 8.8. Да се заштитат правата на работниците и да се промовира безбедна и сигурна работна средина за сите работници, вклучително и за работниците мигранти, особено за жените мигранти, и за оние со нестабилно вработување	8.5.1. Просечни примања (на час) на вработените жени и мажи, според професија, возраст и посебни потреби (лица со посебни потреби). 8.5.2. Процент на невработеност, поделени по род, години и посебни потреби (лица со посебни потреби). 8.6.1. Процент на млади (на возраст од 15 до 24 години) кои не се вклучени во образование, вработување или обука 8.7.1. Процент и број на деца на возраст од 5-17 години кои вршат детски труд, по пол и возраст 8.8.1. Стапки на фреквенција на фатални и нефатални професионални повреди, по пол и статус на мигрант
10	Намалена нееднаквост Да се намали нееднаквоста во и меѓу земјите	10.2. До 2030 година да се зајакне и да се унапреди социјалната, економската и политичката инклузија, без оглед на возраста, полот, попреченоста, расата, етничката припадност, потеклото, религијата, економскиот или друг статус 10.3. Да се осигури еднаква можност и намалување на нееднаквоста во постигнувањата, вклучително и преку елиминирање на дискриминирачките закони, политики и практики и промовирање соодветна законска регулатива, политики и активности за оваа намена	10.2.1. Процент на луѓе кои живеат под 50 проценти од просечен приход, по пол, возраст и лица со попреченост 10.3.1. Процент на населението кое известува дека лично се чувствувало дискриминирано или малтретирано во претходните 12 месеци врз основа на заштитена карактеристика забранета според меѓународната законска рамка за човекови права

16	Мир, правда и силни институции Да се промовираат мирољубиви и инклузивни општества за одржлив развој, пристап до правда за сите и да се изградат ефективни, одговорни и инклузивни институции на сите нивоа.	16.3. Да се промовира владеење на правото на национално и на меѓународно ниво, и да се обезбеди еднаков пристап до правда за сите 16.7. Да се обезбеди одговорно, инклузивно носење одлуки на сите нивоа, во кое учествуваат и се претставени сите засегнати страни	16.3.1. Процент на жртви на насилство во претходните 12 месеци кои пријавиле виктимизација кај надлежните институции или друг официјално признаен механизам за решавање конфликти 16.7.1. Процент на позиции (според пол, возраст, лица со посебни потреби и групи на население) во јавните институции (национални и локални законодавни тела, јавната администрација и судството) во однос на националните распределби 16.7.2. Процент на население што верува дека донесувањето одлуки е инклузивно и партиципативно според пол, возраст, лица со посебни потреби и групи население
17	Партнерства за постигнување на целите Да се зајакнат средствата за спроведување и ревитализација на глобалното партнерство за одржлив развој	17.18. До 2020 година да се зголеми поддршката за градење капацитети во земјите во развој, вклучително и во најмалку развиените земји и во малите островски земји во развој, со цел значително да се зголеми достапноста на висококвалитетни, навремени и сигурни податоци расчленети врз основа на приход, пол, возраст, раса, етничка припадност, миграциски статус, попреченост, географска локација и други карактеристики што се релевантни во национален контекст	17.18.1. Процент на индикатори за одржлив развој произведени на национално ниво со целосно расчленување кога е релевантно за целта, во согласност со основните принципи на официјалната статистика 17.18.2. Број на земји кои национална статистика во согласност со Основните принципи на официјалната статистика

Co-funded by
the European Union

ПОЛИО ПЛУС
движение против хендрикс
www.polioplus.org.mk